

ELETTY, SUOJELTU JA MUSEOITU

Makkarakosken sahan jaettu maisema

Hanna Jaakola
Pro gradu -tutkielma
Turun yliopisto
Historian, kulttuurin ja
taiteiden tutkimuksen laitos
Kulttuurituotannon ja maiseman-
tutkimuksen koulutusohjelma
Maisemantutkimus
Kesäkuu 2016

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelma / Humanistinen tiedekunta

JAAKOLA, HANNA: Eletty, suojeltu ja museoitu. Makkarakosken sahan jaettu maisema

Pro gradu -tutkielma, 102 s.

Maisemantutkimus

Kesäkuu 2016

Tutkimukseni aiheena on ainutlaatuisen vesisahan jaettu maisema. Tutkin fyysistä maisemaa kronologisena jatkumona, miten mennyt, nykyisyys ja tulevaisuus kohtaavat yksittäisessä teollisessa maisemassa. Tutkimukseni tapauksena on vuonna 1875 rakennettu Makkarakosken vesisaha ja sitä ympäröivä maisema. Sahan maisemaa lähestyn säilymisen ja säilyttämisen näkökulmasta sitoen eletyn, suojellun ja museoidun maiseman osaksi Makkarakosken vesisahan maisemaa. Eletty maisema on edustanut aikanaan tuotantomaisemaa, työtä ja arkea. Suojeltu maisema sisältää tutkimuksessani aineellisen ja aineettoman kulttuuriperinnön, joka halutaan suojella ja säilyttää tuleville sukupolville. Museoitu maisema puolestaan edustaa museoinstituutiota, jonka avulla on mahdollista jäsentää mennyttä ja nykyisyyttä. Lähestyn tutkimukseni maisemaa myös eri ajanjaksoilla maisemaa muokanneiden tarpeiden kautta. Makkarakosken sahan maisema on rakennettu materiaalisia tarpeita varten. Tuotannon loputtua, saharakennuksen haluttiin säilyttää jälkenä menneisyydestä, johon muistamisen tarpeet kiinnittyvät. Museoitu saharakennus ja maisema ovat saaneet puolestaan uuden tehtävän tiedon välittäjänä.

Tapaustutkimuksen lähtökohtana on kerätä mahdollisimman monipuolinen aineisto. Tyypillistä on useiden menetelmien ja aineistojen käyttö. Maiseman muutosta tutkiesani tutkimusaineistoni koostuu kuva-aineistoista, kirjallisista ja suullisista lähteistä sekä omista havainnoistani. Tutkimusaineistoni olen pääosin kerännyt vuosina 2013–2014 A. Ahlström Kiinteistöt Oy:n sahamuseo -projektin yhteydessä kokoamastani materiaalista.

Tutkimukseni metodisena lähtökohtana käsittelen aineellisen ja aineettoman kulttuuriperinnön menneisyyden jälkiä osana kulttuuriperintöprosessia. Kulttuuriperintöprosessiksi kutsutaan tapahtumaketjua, jossa menneisyyden jälki valitaan, tunnistetaan ja tuotetaan säilyttämisen arvoiseksi todisteeksi. Makkarakosken sahan maisema on todiste, joka kertoo muutoksesta, muuttuneista arvoista ja ajatusmaailmoista. Kulttuuriperintö luodaan uudelleen identiteettityöprosessissa. Kulttuuriperintöyhteisö, joka tässä tutkimuksessa koostuu Ahlströmin suvusta, Ahlström-yhtiöstä, paikallisesta yhteisöstä ja kulttuuriperintöviranomaisista, käyttää identiteettityöprosessissa erilaisia historioita liittämällä kulttuuriperintöarvon menneisyyden jälkiin. Makkarakosken sahan jaettu maisema on jatkumo, jossa yhdistyy menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus ja jonka kulttuuriperintöyhteisön jäsenet jakavat ja esittävät ulospäin omana historianaan.

Asiasanat: Maisemantutkimus, jaettu maisema, kulttuuriperintö, kulttuuriperintöprosessi, identiteettityöprosessi, eletty maisema, suojeltu maisema, museoitu maisema, Makkarakosken saha, teollinen maisema, muistin paikka, muistin maisema, sahatteollisuus, rakennettu kulttuuriperintö, A. Ahlström Kiinteistöt Oy.

SISÄLLYS

1 MAKKARAKOSKEN VARRELLA.....	1
1.1 Teollisuusrakennuksesta teollisuusmuseoksi	1
1.2 Tutkimuskohteena Makkarakosken sahan maisema	4
1.3 Tutkimusaineisto ja aikaisemmat tutkimukset	10
1.4 Keskeiset maisemakäsitteet.....	14
1.4.1 Eletty maisema	16
1.4.2 Suojeltu maisema	18
1.4.3 Museoitu maisema	21
1.4.4 Teollinen maisema	23
2 MAKKARAKOSKEN SAHAN TYÖKALUT	26
2.1 Aineelliset ja aineettomat menneisyyden jäljet.....	26
2.2 Identiteettityökalut	30
3 ELETTY MAISEMA.....	37
3.1 Kosken voiman käyttäminen.....	37
3.2 Höyryvoimasta sähkövoimaan.....	45
3.3 Preekoolit	47
3.4 “Sitte loppu tää lysti”	51
4 SUOJELTU MAISEMA.....	54
4.1 Hiljaisuuden maisema	54
4.2 Makkarakosken sahan arvot.....	58
4.3 Suvun menneisyyden ankkuri	61
5 MUSEOITU MAISEMA	66
5.1 Katoavan museoiminen.....	66
5.2 Makkarakosken sahamuseo “ad utilitatem futuri”	71
6 JAETTU MAISEMA	82
LÄHTEET.....	88

1 MAKKARAKOSKEN VARRELLA

1.1 Teollisuusrakennuksesta teollisuusmuseoksi

Rakennetulla ympäristöllä on aina tarinansa kerrottavanaan. Yhä enemmän nykyihmiset ovat kiinnostuneita oman talonsa, oman alueensa historiasta. Jokaisella on yksilöllinen oma muistinsa, johon uusi kokemus ja näetty kiinnittyy. Rakennettu ympäristö muodostaa ”elävän” todellisuuslinkityksen historiaan. Se antaa näyttämön ja kulissit, mutta ei vielä valmista käsikirjoitusta. Museoesineitä on kuvattu joko ”mykiksi tai mumiseviksi”, rakennuksia puolestaan puhutteleviksi tai niillä on nähty olevan kielensä. Ympäristön lukutaito on monipolvista. Joskus rakennus itsessään riittää, useimmiten kuitenkin kohde edellyttää selittämistä tai sanallista informaatiota, jotta sen historia avautuu katsojalle.¹

Mitä suojellaan, miten suojellaan ja mikä on suojelun arvoista? Käsitksemme suojelusta on muuttunut viimeisien vuosikymmenien aikana johdonmukaisen kaavoituksen ja yleisen suojelutietoisuuden ansiosta. Yksittäisten arvorakennusten rinnalla suojellaan nyt arjen rakennuskantaa ja laajempia ympäristökokonaisuuksia, jotka kertovat meille yhteiskunnan kehityksestä sekä rakennusperinnön ajallisista kerrostumista. Vaalimisen kohteiksi ja suojelun piiriin ovat nousseet teollisuusperintö, jälleenrakennuskauden pientaloalueet sekä liikenteen ympäristöt, sisätilojen suojelu, kattomaisemat ja arvokkaat koulurakennukset. Modernismin suojelu ja nuoremmat rakennusperinnön osat ovat myös viime aikoina määritelty kulttuurihistoriallisesti arvokkaiksi.²

Suomen teollistuneen aikakauden tuotantolaitokset hyväksyttiin julkisesti tunnustettujen suojelukohteiden joukkoon vasta 1970-luvun puolivälissä. Käännekohtana voidaan pitää vuoden 1976 tammikuussa alkanutta Tampereen Verkatehtaan suojelukiista, jolloin teollisesta toiminnasta tyhjentyneitä rakennuksia alettiin purkaa. Valtioneuvosto kuitenkin määräsi purkutyöt keskeytettäväksi. Värjäämö ja konttorirakennus määrättiin lopulta suojelukohteina säilytettäväksi. Verkatehtaan tapauksen jäljiltä havahduttiin uuteen ilmapiiiriin. Tapaus toi yleiseen tietoisuuteen teollisuusympäristöjen säilyttämiseen kos-

---

¹ Mattinen 2014, 152; Kts. myös Aurasmaa 2005, 13–14.

² Salastie 2014, 91–92.

kevat ongelmat.³ Teollisuusympäristöjen inventointeja toteutettiin useissa kaupungeissa 1980–1990-luvuilla, kuten Turussa, Vaasassa, Helsingissä ja Porissa ja samalla käynnistettiin arvokkaiksi luokiteltujen teollisten kiinteistöjen uudelleenkäyttöhankkeita.⁴

Historiallisia teollisuusrakennuksia ja -laitoksia suojellaan yhä enemmän muistomerkkien tapaan osana yleistä sivilisaation historiaa. Syynä on se, ettei ainoastaan yksittäisiä rakennuksia luokitella pelkästään muistomerkkeiksi, vaan kokonaiset teolliset kokonaisuudet voivat olla muistomerkkejä teolliselta ajalta, mikä puolestaan kertoo siitä, miten huomattavasti yhteiskunnan näkemys historiallisista työmonumenteista on muuttunut.⁵ Lisääntynyt kiinnostus vanhaa teollisuusrakentamista kohtaan on johtanut vähitellen siihen, että tehtaat nähdään myös kulttuurihistoriallisena pääomana ja monipuolaisena mahdollisuutena uudelleenkäytölle ja yhdyskuntasuunnittelulle.⁶

Iäkkäiden sahojen punamullatut tuotantorakennukset muodostuivat Suomen teollistumisaikakaudella maamme vaurastumisen symboleiksi, kirjoittaa rakennustutkija Liisa Nummelin. Satakunnassa useiden sahalaitosten taival jäi lyhytikäisiksi, jolloin ne hävisivät jo 1900-luvun alkupuolella. Jäljelle jääneiden saharakennusten kohtalo on ollut monivaiheinen ja uutta käyttöä kevytrakenteisille ja lämmittämättömille rakennuksille on ollut haasteellinen löytää. Esimerkiksi Merikarvian Kalkuttaan saha muutettiin vuosia sitten kalastusmatkakeskukseksi, kun taas Porin keskustan läheisyydessä sijaitsevan Isosannan saharakennuksen kohtalo on edelleen ratkaisematta. Tuiskulan vesisaha Köyliössä on puolestaan jäänyt pitkälti oman onnensa nojaan.⁷

Porin kaupunkiin vuonna 2010 liitetty Noormarkku sijaitsee noin 15 kilometriä pohjoiseen Porin keskustasta. Noormarkunjoen rannalla sijaitseva Makkarakosken saha on merkittävä osa historiallisesti arvokasta Noormarkun ruukinmiljöötä, mutta myös koko Noormarkun historiaa.⁸ Kosken rannalla sijaitseva kaksikerroksinen vesisaharakennus rakennettiin vuonna 1875 aiemmin samana vuonna tulipalossa tuhoutuneen saharaken-

---

³ Sivula 2013, 172; Putkonen 1988, 9; Putkonen 2000, 42.

⁴ Nummelin 2012, 57.

⁵ Euroopan teollinen perintö: Pelkkää metallijätettä vai osa historiaa? Teollistumisesta teollisuuskulttuuriin, 7. <http://comeniusprojekte.eu/eubuildit/www2.warwick.ac.uk/fac/soc/wie/eubuildit/technological/technical_monumentit.pdf>

⁶ Härö & Koskinen 1999, 149.

⁷ Nummelin 2012, 63–64.

⁸ Grahn 2006, 1; Kantonen 1996, 35.

nuksen tilalle.⁹ Konesalissa, saharakennuksen alakerrassa, sijaitsevat valta-akselit, hihnapyörät ja hihnat. Valta-akselia pyöritti aluksi vesivoima. Vuonna 1900 höyrykone asennettiin vesivoiman avuksi. Vuodesta 1914, eli Noormarkun voimalaitoksen valmistumisesta lähtien, sahan konehuoneen sähkögeneraattori toimi puolestaan sahan voimanlähteenä. Alakerrassa sijaitsee myös mylly, joka on entisen vesipyöräkoneiston paikalla. Mylly aloitti toimintansa vuonna 1918 ja toimi aina vuoteen 1973 saakka.¹⁰ Yläkerran sahasalin (sahaushallin) täydellisenä säilynyt varustus on historiallisesti merkittävä.¹¹ Alkuperäistä koneistoa on käytetty aina sahan sulkemiseen asti. Ainoastaan muutamia koneita ja laitteita on tullut lisää, kuten höyrykone, sähkögeneraattori, höylä ja myllyn koneisto. Saharakennus antaa kaiken kaikkinsa hyvin edustavan kuvan 1870-luvun saha-arkkitehtuurista ja sahateollisuudesta.¹²

Kuva 1. Makkarakoski on antanut vanhalle vesisahalle tarvitsemansa käyttövoiman, jota patosillalla on hallittu. Kuva: Hanna Jaakola 2016.

Sahalla työskenneltiin vuosina 1875–1957. Viimeisen kerran raameja käytettiin 20.2.1956 ja lopullisesti ovet suljettiin keväällä vuonna 1957.¹³ Saharakennus on toiminut 1960-luvulta 1980-luvulle A. Ahlström Oy:n sisäisenä museona yhtiön yritysvierai-

---

⁹ Grahn 2006, 1.

¹⁰ Kantonen 1996, 35.

¹¹ Esimerkiksi raamipari on valmistettu jo vuonna 1882. Koneisto tilattiin Tammerfors Linne och Jernmanufakturilta (myöh. Tampella). Raamisahat olivat käytössä ensin Kauttuan ruukin sahalla ja siirrettiin Noormarkkuun vuonna 1886. Tukkiavaunut ovat tukholmalaisen Bolinderin tuotantoa vuodelta 1880. Porin Konepajan valmistaman kaksoiskimpisahan valmistusvuosi on 1889.

Putkonen 2011. <<https://www.pori.fi/>>; Grahn 2006, 100.

¹² Grahn 2014b.

¹³ Putkonen 2011. <<https://www.pori.fi/>>

ta varten¹⁴, mutta huonokuntoisuuden vuoksi se on ollut jo pitkään suljettuna. Autenttisenä säilynyt saha on kansainvälisestikin huomioitu teollisuusmuistomerkki.¹⁵ Museovirasto luokitteli 1990-luvulla Makkarakosken saharakennuksen ”historialliselta taustaltaan, rakennustavaltaan, varustukseltaan ja miljööltään kansainvälisestikin huomattavaksi sahamuistomerkiksi”.¹⁶ Makkarakosken saha muutettiin sahamuseoksi vuosina 2013–2014. Saharakennusta kunnioittaen perustettu museo avasi ovensa toukokuussa 2014. Makkarakosken vesisaha on Ruotsinpyhtäällä sijaitsevan Strömforsin vesisahan lisäksi Suomen ainoita jäljellä olevia teollisia vesisahoja¹⁷, joten Suomen sahateollisuuden historia on läsnä Makkarakosken sahamuseossa. 2010-luvulla Makkarakosken saha on museo ja matkailukohde, rekonstruoitu, kulttuuriperinnöksi tunnistettu ja tuotettu.¹⁸

1.2 Tutkimuskohteena Makkarakosken sahan maisema

Työskentelin Noormarkussa A. Ahlström Kiinteistöt Oy:n museoassistenttina syyskuusta 2013 syyskuuhun 2014. Minua pyydettiin mukaan Makkarakosken sahamuseo -projektiin, jonka tarkoituksena oli toteuttaa vanhaan vesisahaan sahamuseo. Olin kirjaimellisesti ensimmäinen työntekijä Makkarakosken sahalli miltei 60 vuoden jälkeen. Vastuualueenani olivat sahan esineistön ja koneiston konservointi ja luettelointi, mutta samalla olin mukana, joka hetkessä, tekemässä kansainvälisestikin huomioidusta sahateollisuusmuistomerkistä teollisuusmuseota.

Makkarakosken sahan historia on jo itsessään mielenkiintoinen. Vaikka Makkarakosken sahaa on jonkin verran tutkittu, näin siinä mahdollisuuden lisätutkimukselle uudesta näkökulmasta saharakennuksen käyttötarkoituksen muuttuessa. Havahduin Makkarakosken sahan maiseman monimuotoisesta historiasta, joka oli alkujaan toiminut tuotannon, työn ja arjen maisemana eli tutkimukseni elettyinä maisemana. Sahaustoiminnan päätyttyä saha ei jäänytkään tyhjilleen ilman uudenlaista toimintaa, vaan se otettiin miltei heti käyttöön yrityksen sisäisenä museona ja samalla se päätettiin suojella ja muistaa

---

¹⁴ Grahn 2014a, 156.

¹⁵ Putkonen 2011. <<https://www.pori.fi/>>

¹⁶ Grahn 2014a, 156.

¹⁷ Grahn 2006, 1.

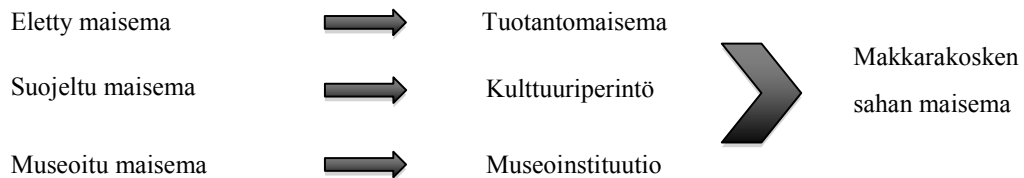
¹⁸ Aarnipuu 2008, 15.

sellaisena kuin se symbolisena aineettomana ja aineellisena jälkenä maisemassa näyt-
täytyi sukupolvelta toiselle. Vuonna 2013 aloitimme sahamuseo-projektin, jolloin Mak-
karakosken saha sai jälleen uuden merkityksen tiedon välittäjänä kuljettaen meidät pa-
luumatkalle menneisyyteen. Tutkimuksessani kysyn, miten eletty, suojeltu ja museoitu
maisema yhdistyvät Makkarakosken vesisahan maisemassa?

Kaaviossa 1 kuvaan maisemaan yhdistyviä merkityksiä ja sitä miten ne esiintyvät Mak-
karakosken sahan maisemassa. Eletty maisema on edustanut aikanaan tuotantomaise-
maa, työtä ja arkea. Suojeltu maisema sisältää tutkimuksessani aineellisen ja aineetto-
man kulttuuriperinnön, jota halutaan suojella ja säilyttää tuleville sukupolvelle. Museoi-
tu maisema puolestaan edustaa museoinstituutiota, jonka yksi nyky-yhteiskunnan kei-
noista on jäsentää mennyttä ja nykyisyyttä.¹⁹

**Kaavio 1. Kaaviossa kuvaan Makkarakosken sahan maisemaan yhdistyviä merkityksiä ja sitä mi-
ten ne esiintyvät kyseisessä maisemassa.**

Pro gradu -tutkielmani on tapaustutkimus. Tapaustutkimuksessa tutkitaan yhtä tai muu-
tamaa tutkimuskohdetta, yksilöä, ryhmää tai yhteisöä. Kiinnostuksen kohteena on usein
prosessit. Tapaustutkimuksen päämääränä on kuvailla ja ymmärtää tutkittavaa ilmiötä
uudesta näkökulmasta. Tapaustutkimus ei kohdistuu pelkästään nykyisyyteen vaan
myös menneisyyteen. Kohteen ymmärtäminen edellyttää menneen tarkastelua sekä his-
torian ymmärtämistä. Tapaustutkimuksen tavoitteena on lisätä ymmärrystä tutkittavasta
tapauksesta ja olosuhteista, joiden loppupäätelmänä tapauksesta tuli juuri sellainen kuin
tuli.²⁰ Makkarakosken saharakennus on ollut kiinteä osa Noormarkun ruukin maisemaa
jo 140 vuoden ajan. Tutkin Makkarakosken sahan fyysistä maisemaa kronologisena
jatkumona säilymisen ja säilyttämisen näkökulmasta, edeten sahan rakennusvuodesta
1875 sahamuseon perustamisvuoteen 2014. Olen jakanut sahan maiseman elettyyn, suo-

¹⁹ Hieta 2010, 7.

²⁰ Grahn 2014a, 29; Syrjälä et al. 1996, 12; Laine, Bamberg & Jokinen 2008, 10.

jeltuun sekä museoituun maisemaan, jossa mennyt, nykyinen ja tuleva kohtaavat yhdessä ja erikseen.²¹

- Eletty maisema 1875–1957
- Suojeltu maisema 1957 (1968) →
- Museoitu maisema 2013 →

Jo 1980-luvun alussa maantieteilijä Toive Aartolahti sovelsi maisema-käsitteen määritelmää tarkoittamaan maisemaa, joka koostuu sekä näkyvästä alueesta, ympäristön näkyvistä osista, sen elementeistä ja prosesseista sekä vaikutelmista, jotka tämä alue aiheuttaa. Maantieteilijä Tarja Keisteri yksinkertaistaa Aartolahden määritelmän jakamalla maiseman ihmisen näkemään aineelliseen maisemaan ja ihmisen kokemaan näkymättömään aineettomaan maisemaan sekä näiden taustalla oleviin taustatekijöihin, kuten luonnon prosesseihin ja ihmisen toimintaan vuorovaikutuksineen. Suurin osa näkyvistä muotoelementeistä on ihmisen toiminnan tulosta, kun taas näkymättömän maisema on ihmisen kokema maiseman vaikutelma. Luonnon prosessit ja ihmisen toiminta synnyttävät maiseman muodon ja vaikutelman. Maiseman tarkastelussa voidaan painottaa joko näkyvää tai näkymättömää maisemaa tai nähdä maisema tasapainoisena kokonaisuutena, jossa yhdistyvät kaikki nämä elementit.²² Tutkin Makkarakosken sahan maiseman muutosta näkyvän eli aineellisen maiseman sekä näkymättömän eli aineettoman maiseman muutoksena. Makkarakosken saharakennuksen muutokseen kuuluu olennaisena osana myös rakennuksen käyttötarkoituksen muutos.

Tutkimukseni näkyvä aineellinen maisema eli Makkarakosken sahan maisema on osittain hyvin tyypillinen ruukinmaisema²³. Näkyvänä elementtinä on Makkarakoski, josta

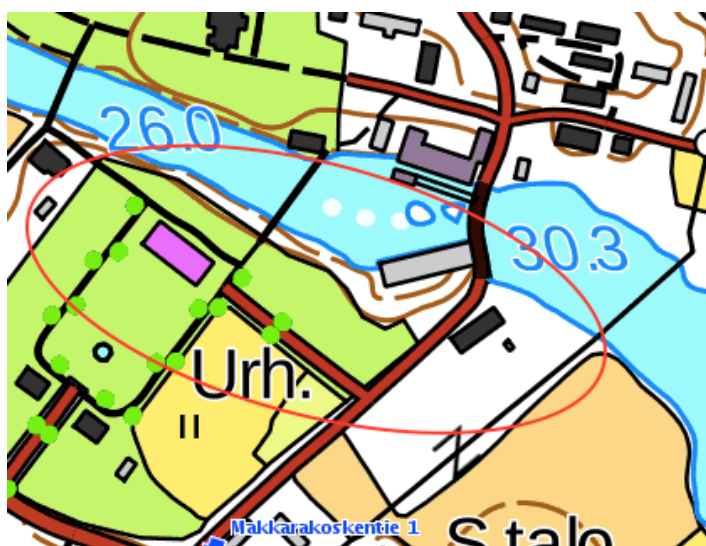
---

²¹ Eletyn maiseman ja suojellun maiseman välistä aikaa kutsun tässä tutkimuksessa hiljaisuuden maisemaksi, jota käsitelen luvussa neljä. Sisällytän sen tutkimuksessani suojeltuun maisemaan, vaikka virallisesti Makkarakosken sahan kulttuurihistoriallinen arvo tunnustettiin ensimmäisen kerran vasta vuonna 1968. Sitä ennen yhtiö oli kuitenkin tunnistanut saharakennuksen arvon, jolloin Makkarakosken saha sai koskemattomana seistä Makkarakosken rannalla melkein kymmenen vuoden ajan ja toimia yhtiön sisäisenä museona.

²² Keisteri 1990, 50-51; 1985, 165; 1984, 5, 20.

²³ Suomenkielessä sanalla *ruukki* tarkoitetaan tuotantotoiminnasta poisjäänyttä teollisuuslaitosta, useimmiten raudanjalostuslaitosta. Ruotsinkielessä sana *bruk* puolestaan tarkoittaa myös edelleen toiminnassa olevaa tehdasta, vaikka se usein liitetään vanhaan rautaruukkiin tai ruukkiyhteisöön. Satu-Miia Tuomolan pro gradu-tutkielmassa *Elämää Noormarkun ruukinmäellä. Paikallisen teollisuusyhdykskunnan elinkaari 1800-luvun alusta nykypäivään* ruukilla on tarkoitettu ”eräänlaista esiteollista tuotantolaitosta, jolta puuttuu nykyaikaiselle tehdasteollisuudelle tunnusomaiset piirteet, jossa korostuu käsityömaisyyden ja teknologian yksinkertaisuus sekä vanhanaikaisuus”. Spoof 1999, 77; Tuomola 2000, 4.

saha sai aluksi käyttövoimansa, ja joka on määrittänyt myös saharakennuksen sijainnin. Saharakennus on sijoitettu osittain veden päälle, sillä vesipyörä sijaitsi sahan alakerrassa, patosillan puolella. Saharakennus sijaitsee kosken ja rantapenkereen välissä siten, että toinen saharakennuksen päädyistä on melkein patosillassa kiinni ja toinen pääty laskee portaittain yhtiön pääkonttorin puoleiseen notkelmaan. Makkarakoskentien toisella puolella saharakennusta vastapäätä sijaitsee entinen asuinrakennus ja sahan konttori, joka tällä hetkellä toimii majoitus- ja kokoustilana. Makkarakosken sahan maisemaan kuuluu olennaisena osana myös entiset lautatarhojen paikat, jotka alun perin sijaitsivat vuonna 1916 valmistuneet yhtiön pääkonttorin puiston paikalla. Myöhemmin lautatarhat siirrettiin

tiin pääkonttorin tieltä entisen sahan konttorin ja asuinrakennuksen läheisyyteen.

Kartta 1. Karttaan olen punaisella rajannut tutkimukseni maiseman. Rajattuun alueeseen sisältyy koski, patosilta, Makkarakosken saharakennus (vaaleanharmaa), entinen sahan konttori ja asuinrakennus (tummanharmaa) sekä lautatarhojen paikat, jotka sijaitsivat pääkonttorin (violetti) puiston alueella ja myöhemmin entisen sahan konttorin ja asuinrakennuksen läheisyydessä vasemmalla puolella. Kartta: kansalaisen karttapalvelu.fi

Tutkimuksessani kysyn myös, mitkä aineelliset ja aineettomat tarpeet ovat aikanaan muokanneet sahan maisemaa? Olen jaotellut Makkarakosken sahan kolmeen ajalliseen osaan siten, millaisia tarpeita se eri ajan jaksoina on palvellut:

1. materiaalisia tarpeita (tuotantomaisema)
2. muistamisen tarpeita (suojeltu maisema)
3. tiedollisia tarpeita (museoitu maisema)

Jaottelu ei kuitenkaan ole yksiselitteinen, vaan pitää sisällään myös päällekkäisyyksiä, jotka myös osaltaan tukevat ja täydentävät toisiaan. Makkarakosken saharakennus on haluttu säilyttää aineellisena jälkenä menneisyydestä, jolloin se myös välittää tietoa menneestä, kertoen esimerkiksi 1800-luvun loppupuolen vesisaha-arkkitehtuurista. Sahaustoiminnan päätyttyä Makkarakosken saha toimikin pääsääntöisesti A. Ahlström

Osakeyhtiön yritysvieraiden käyntikohteena 1960-luvulta 1980-luvulle.²⁴ Jo tällöin Makkarakosken saha edusti myös tiedollisten tarpeiden hyödyntämistä. Kuitenkaan tiedollisen tarpeen hyödyntämistä ei tällöin nähty niin merkittävänä, että jo silloin Makkarakosken saha olisi muutettu täysin museokäyttöön. Sahamuseo oli ainoastaan yrityksen sisäisessä käytössä ja viitteitä museotoiminnasta antoivat ainoastaan myöhemmin lisätyt muutamat koneiden ja laitteiden yläpuolelle ripustetut kyltit, joten johdonmukaisesta ja aktiivisesta museotoiminnasta ei voi mielestäni tässä yhteydessä vielä puhua. Makkarakosken sahan ovet suljettiin huonokuntoisuuden tähden, jonka jälkeen se oli vuosikymmeniä käyttämättömänä ennen kuin museoarvo nähtiin uudelleen ja kaikkia palvelevana. Museoitu maisema puolestaan pitää sisällään suojellun maiseman, joka palvelee edelleenkin ja tulee jatkossakin palvelemaan muistamisen tarpeita, samalla jäsentäen menneisyyttä ja nykyisyyttä.

Tutkimukseni taustaluvassa käsittelen aineellisen ja aineettoman kulttuuriperinnön menneisyyden jälkiä osana kulttuuriperintöprosessia. ”Niitä tapahtumasarjoja, joissa jokin menneisyyden jättämä jälki valitaan ja tuotetaan säilyttämisen arvoiseksi todisteeksi, nimitetään kulttuuriperintöprosessiksi”, toteaa historioitsija Anna Sivula.²⁵ Tutkimuksessani teoreettisena lähtökohtana tulen käyttämään kulttuuriperintöprosessia. Sivula täsmentää, ”että moni teksti, kivikasa tai rakennusjäännös odottaakin sitä kysymyksen esittäjää, joka aktiivisuudellaan kytkee merkityksettömän jäljen osaksi kulttuuriperintöprosessia”. Toisin kuin Tarja Keisterin kulttuurimaiseman muutoksen tutkimisesta muodostuneen mallin ajatuksena on tutkia yleisesti kulttuurimaiseman muutosta eri aikatasoilta päättymättömänä prosessina, ja jota voidaan soveltaa laajoihin alueyhteyksiin sekä pienialaisen maiseman tutkimiseen.²⁶ Kulttuuriperintöprosessissa maiseman muutosta tarkastellaan jo olemassa olevasta lopputuloksesta eli menneisyyden jättämästä jäljestä käsin. Makkarakosken saha on todiste maiseman muutoksesta ja se kertoo menneestä ajattelutavasta ja muuttuneista arvoista. Menneisyyden jäljet vastaavat kysymyksiin, mitä on muuttunut tai Makkarakosken sahan kohdalla voi pikemminkin kysyä, miksi mikään ei ole juurikaan muuttunut? Maisemaan jääneet jäljet kertovat ihmisen jättämästä toiminnasta, miksi saharakennus on sellainen kuin se on. Makkarakosken saha oli aikansa menestyneimpiä vesisahoja, joka aikanaan työllisti useita kymmeniä

---

²⁴ Grahn 2014a, 156.

²⁵ Sivula 2013, 163.

²⁶ Keisteri 1985, 174.

sahatyöläisiä. Tällä hetkellä se muistuttaa meitä siitä, että ”meidän arvomme ovat toisenlaiset kuin niiden, joiden toiminnasta jäivät nämä jäljet”.²⁷

Taustaluvussa pohdin myös, miten Makkarakosken saha sai sahaustoiminnan päätyttyä uuden merkityksen yhteisön identiteettityön välineenä. Anna Sivulan mukaan kulttuuriperintö on luotu ja luodaan uudelleen identiteettityöprosessissa, jossa kulttuuriperintöyhteisö käyttää erilaisia historioita lisäten kulttuuriperintöarvon menneisyyden jänteisiin. Kulttuuriperintöyhteisö on osallistuva joukko toimijoita, jotka liittyvät tiettyyn identiteettityöprosessiin, ja vapaaehtoisesti osallistuvat kulttuuriperinnön tuottamiseen. Kulttuuriperintöyhteisön jäsenet käyttävät erilaisia historioita vahvistaakseen kulttuuriperintöyhteisön menneisyyden jälkien ja omistajuuden sekä yhteishengen merkitystä. Kulttuuriperintöyhteisöt voivat olla paikallisia ja ei-paikallisia. Kulttuuriperinnön avulla tunnistaudutaan yhteisön jäseniksi, erottaudutaan toisista yhteisöistä sekä koostutaan yhtenäiseksi yhteisöksi.²⁸ Kulttuuriperintöyhteisö on vain yksi esimerkki sahaan liittyvien yhteisöllisyyksien joukossa.

Tutkimukseni käsittelyluvut etenevät kronologisesti siten, että kolmannessa luvussa käsittelen Makkarakosken sahan elettyä maisemaa eli tuotantomaisemaa, jossa tuotanto, työ ja arki ohjasivat maiseman muotoutumista. Miten sahaustoiminta näkyi Makkarakosken sahan maisemassa? Mitkä elementit ovat jäljellä ja mitkä kadonneet maisemasta? Tässä luvussa vanhoilla valokuvilla on merkittävä rooli kertoen maisemasta, jota ei enää sellaisena ole olemassa. Neljännessä luvussa pyrin selvittämään, millainen on Makkarakosken suojeltu maisema. Mikä tekee siitä arvokkaan ja miksi saha haluttiin säilyttää ja mitä säilyttäminen edellyttää? Milloin Makkarakosken saha tunnistettiin suojelukohteeksi, millaisia arvoja ja merkityksiä siinä on tuolloin nähty? Tässä luvussa tuon esille sekä Ahlströmin suvun näkökulman että viranomaisnäkökulman. Luvussa viisi pohdin Makkarakosken sahaa museona. Mikä on sahan tehtävä museona? Millainen on museoitu Makkarakosken sahan maisema?

---

²⁷ Sivula 2010a, 34–35.

²⁸ Sivula 2015, 56.

1.3 Tutkimusaineisto ja aikaisemmat tutkimukset

Tapaustutkimuksen lähtökohtana on kerätä mahdollisimman monipuolinen aineisto ja kuvata tutkimuskohde perusteellisesti. Tyypillistä on useanlaisten aineistojen ja menetelmien käyttö.²⁹ Maiseman muutosta tutkiessani tutkimusaineisto koostuu kartoista, kuva-aineistoista, kirjallisista ja suullisista lähteistä sekä kenttätöskentelystä. Lähdeaineiston valintaan vaikuttaa oleellisesti tutkimusalueen koko sekä aikaväli. Pienialaista maisemaa tutkiessa yksityiskohtaisen tiedon osuus kasvaa, kun taas tiedon saatavuus ja luotettavuus lisääntyvät, mitä lyhyempää aikaväliä tutkitaan. Oleellista on vertailtavissa oleva lähdeaineisto.³⁰ Esimerkiksi tutkiessani pienialaisen maiseman pitkän aikavälin muutosta, tutkimukseni lähdeaineisto koostuu vertailtavissa olevista kuva-aineistoista, jota kirjallinen ja suullinen aineisto täydentävät. Tutkimusaineistoni olen pääosin kerännyt vuosina 2013-2014 A. Ahlström Kiinteistöt Oy:n sahamuseo -projektin yhteydessä kokoamastani materiaalista.

Kuvalliset esitystavat tarjoavat tutkimusvälineen maisemanmuutosten tarkastelulle ja havainnoinnille, toteaa biologi ja valokuvaaja Tapio Heikkilä. Maisemaa esittävästä kuvasta voi lukea maiseman historian. Valokuvasta voi tulkita nykyisen maiseman syntyyn vaikuttaneita tekijöitä samalla jäljittäen muutoksen aiheuttaneita prosesseja.³¹ Tarja Keisteri painottaa, että valokuva-aineisto osoittaa ihmisen näkökulmasta maiseman muutoksen. Valokuvat kertovat pienin yksityiskohdin maiseman muutoksesta. Ne kuvaavat parhaiten näkymiä ja kohteita kuvaajan näkökulmasta. Samaa kohdetta kuvaavan, eri ajanjaksoilla otetun kuva-aineiston avulla voidaan havainnoida yksittäisen rakennuksen muodon muutoksia.³² Yksi tärkeimmistä tutkimukseni aineistoista on Makkarakosken sahaa koskevat vanhat sekä itse kuvaamani valokuvat. Tutkimuksessani vertaan eri aikoina otettuja kuvia keskenään. Makkarakosken sahaa on kuvattu sen alkuaajoista lähtien, onhan se aina ollut visuaalinen kohde kosken kuohujen rinnalla. Kuitenkin vanhojen kuvien kohdalla on ongelmaksi muodostunut kuvien ajoittaminen. Kuten Heikkilä toteaa, jotta maisemista otetut valokuvat olisivat maisemantutkimukselle hyödyksi, pitää

---

²⁹ Laine, Bamberg & Jokinen 2008, 10.

³⁰ Keisteri 1984, 32.

³¹ Heikkilä 2007, 94.

³² Keisteri 1984, 34.

olla tiedossa milloin kuvat on otettu.³³ Makkarakosken sahan valokuvien kohdalla tarkkaa ajoitusta on toisinaan mahdotonta tehdä, mutta tiettyjen maiseman muutosten avulla voi olla mahdollista ajoittaa kuva tiettyyn ajanjaksoon, kuten onko höyrykauden savu-
piippua havaittavissa tai missä lautatarhat sijaitsivat. Käytän tutkimuksessani yksittäisiä kuvia sekä kuvapareja kertomaan maiseman muutoksesta.

Makkarakosken sahan sisätiloja ei ole tietääkseni lainkaan kuvattu sahan ollessa toiminnassa, samoin sahan työntekijöistä ei ole löytynyt ainuttakaan valokuvaa. Ainoastaan vuonna 1946 valmistuneesta Antti Ahlströmistä kertovassa elokuvassa *Talouselämämme uranuurtajia. Antti Ahlström 1827–1896* Makkarakosken sahan sisätilat ovat muutamassa kohdassa kuvattuna sekä sahan äänimaisema tallennettuna.³⁴

Tutkimukseni kirjalliset lähteet kattavat laajan painetun ja painamattoman aineiston, johon sisältyy arkistoaineisto, aiemmat tutkimukset, paikallishistoriat, seutukaavaliittojen julkaisut, sanomalehdet sekä muut aiheeseen liittyvä aineisto. Suullisia lähteitä ovat haastattelut Makkarakosken sahan työntekijöistä, jotka Satu-Miia Tuomola on toteuttanut opinnäytetyötään *Makkarakosken saha. Sahatyötä ja –työväkeä Noormarkussa 1940–50 -luvulla* varten vuonna 1997 sekä yksittäiset tiedonannot. Kirjallisista ja suullisista lähteistä saatu tieto on suurimmaksi osaksi maiseman muutoksen taustatekijöitä selvittävää aineistoa.³⁵

Makkarakosken sahan historiaa ja työväen historiaa on jo aiemmin tutkittu, mutta Makkarakosken sahan maisema on rajautunut suurimmalta osin tutkimusten ulkopuolelle. Tosin Eeva Sinerjoki on tutkinut pro gradu –tutkielmassaan (2007) *Noormarkun ruukinalue suunniteltuna vallan maisemana* ruukin maisemaa kokonaisuutena keskittyen enemmänkin puistojen ja puutarhojen eri vaiheisiin, kun taas tuotantolaitosten muodostamien maisemien syvempi tarkastelu on jäänyt vähemmälle.

Maarit Grahn on tutkinut väitöskirjassaan (2014) *Perheyhtiöt ja paikallisuus. A. Ahlström osakeyhtiön historian perintö Noormarkussa*, miten historian käyttö ja perinteet ovat ilmenneet yhtiön sisäisessä ja ulkoisessa toiminnassa ja, miten historiatietoisuus

---

³³ Heikkilä 2007, 99.

³⁴ <<http://www.elonet.fi/fi/elokuva/162906>>

³⁵ Keisteri 1984, 35.

ohjaa yrityksen toimintaa. Grahn on tuonut tutkimuksessaan esille myös Ahlströmin museotoiminnan historiaa. Hän käsitteli tutkimuksessaan sitä, miten museoita on käytetty yrityskuvan luomisen voimavarana. Makkarakosken sahaa koskeva tutkimus on tässä teoksessa osa koko Ahlströmin alueen historiaa ja rakennusperintöä. Grahn on tutkinut myös Makkarakosken sahaa pro gradu –tutkielmassaan (2006) *Sahatavaran tuotantoa ja kausityötä. Makkarakosken sahan vaiheita Noormarkussa 1871–1956*. Grahnin pro gradu – tutkielman näkökulma on taloushistoriallinen ja se pureutuu Makkarakosken sahan toimintaan ja sahan tarjoaman kausityön merkitykseen paikalliselle yhteisölle. Grahn on tutkinut myös Makkarakosken sahaa muutosprosessina, mutta lähestyen muutosta tuotannon ja talouden näkökulmasta. Grahnin tutkimukset luovat pohjan omalle tutkimukselleni, joihin tukeutuen perehdyn Makkarakosken sahan maiseman historiaan, mutta myös museotoiminnan sekä Ahlströmin rakennusperinnön uudelleenkäytön tapoihin.

Makkarakosken sahaa on tutkinut myös Satu-Miia Tuomola pro gradu –tutkielmassaan (2000) *Elämää Noormarkun Ruukinmäellä. Paikallisen teollisuusyrityksen teollisuusyhdyskunnan elinkaari 1800-luvun alusta nykypäivään*. Makkarakosken sahaa ja sahatyötä hän on tarkastellut kansantieteellisestä näkökulmasta. Hän tutki ruukkiyhteisöä arkielämän kuvauksena, hahmottaen ruukinmäellä tapahtuneita muutoksia 1800-luvun alusta 2000-luvulle. Tuomolan tutkimuksessa myös Makkarakosken saha on saanut oman lunksa, jossa hän esittelee Makkarakosken sahan historiaa ja työtä. Tuomola on myös tutkinut opinnäytetyössään (1997) *Makkarakosken saha. Sahatyötä ja –työväkeä Noormarkussa 1940–50-luvulla* Makkarakosken sahan historiaa työntekijöiden näkökulmasta. Opinnäytetyössään hän on myös perehtynyt sahatyöhön prosessina. Tuomolan tutkimukset ovat valottaneet Makkarakosken sahan alkuvaiheita, joita tulen käyttämään tutkimukseni historiaosuudessa.

Kulttuurimaiseman muutosta on tutkinut maantieteilijä Tarja Keisteri (1984) pro gradu –tutkielmassaan *Kulttuurimaiseman muutoksen tutkiminen maantieteessä - Käsiteltävästä tapaustutkimukseen*. Tutkielmassaan hän pohtii maiseman ja kulttuurimaiseman käsitteiden merkitystä sekä esittelee kulttuurimaiseman muutoksen tutkimisesta yksinkertaisen mallin, jossa tarkastellaan kulttuuri- ja luonnonmaiseman muotoelementtejä sekä vaikutelman muutoksen että näiden taustalla olevien taustekijöiden tutkimiseen. Nurmijärven kylämaiseman muutosta tutkiessaan Keisteri sovelsi kulttuurimaiseman

muutoksen tutkimisen mallia. Näkyviä maiseman elementtejä tutkiessaan Keisteri käytti tutkimuksessaan J. G. Granön kehittämää maisematieteellisen aluejakometodia, jolloin jokaisella maiseman muodolla on oma luokitusjakonsa. Maisemanmuodot Granö jakoi neljään ryhmään: maankamara, vedet, kasvillisuus ja tekoaineet eli ihmisen toiminnasta muodostuneeseen maisemaan. Näkymätöntä eli ihmisen kokemusperäistä muutosta Keisteri tutki perehtymällä ja vertailemalla Aleksis Kiven 1800-luvun loppupuolen sekä I. K. Inhan 1900-luvun alkupuolen Nurmijärveä koskeviin maisemakuvauksiin. Taustatekijöiden tarkasteluun lukeutui väestönmäärän, elinkeinorakenteen ja taloudellisten olojen muutosten tarkastelu. Keisterin vuonna 1990 julkaistu väitöskirja *The study of changes in cultural landscapes* pureutuu syvemmin maiseman ja kulttuurimaiseman käsitteiden merkityksiin. Hän esittelee pro gradu -tutkielmastaan tutun mallin, joka edellyttää sekä objektiivista että subjektiivista tulkintaa. Mallin taustalla on alueelliset tutkimukset, jotka ovat sekoitus tiedettä ja taidetta sekä näkökulmia luonnontieteestä ja humanistisista tieteistä. Kulttuurimaiseman muutoksen tutkimisen mallia hän testasi pienimuotoisten tapaustutkimusten avulla Suomessa ja Perussa. Tutkimuksessani hyödynnän Keisterin tutkimuksia ja mallia tutkiessani Makkarakosken sahan aineellisen ja aineettoman maiseman muutosta. Toisin kuin Keisterin tutkimuksissa kylämaiseman sijasta tutkin vain yhden rakennuksen ympärille muodostunutta maisemaa, joten tutkimuksessani aineellisen maiseman muutoksen osalta perehdyn ainoastaan maankäytön muutoksen tarkasteluun. Paikkamielikuvat, kuten muistin paikka ja muistin maisema sisältyvät tutkimukseni aineettomaan maisemaan.

Anna Sivulan tutkimukset kulttuuriperintöprosessista toimivat tutkimukseni teoreettisena lähtökohtana. Sivula on pohtinut kulttuuriperintöprosessia useissa eri artikkeleissa, joista tutkimukseni kannalta merkittävä artikkeli on (2010) *Menetetyn järven jäljillä. Historia osana paikallista kulttuuriperintöprosessia*, jossa Sivula kysyy mitä jälkiä menneisyydestä halutaan säilyttää? Hän otti tutkimuksensa lähtökohdaksi vastata kadonnutta Torajärveä ja koskea koskeviin kysymyksiin samalla esitellen vaihe vaiheelta avautuvaa kulttuuriperintöprosessin kehää. Toinen merkittävä sekä tuoreempi artikkeli on (2015) *Tilaushistoria identiteettityönä ja kulttuuriperintöprosessina*, jossa Sivula tarkastelee paikallista historiapolitiikkaa sekä paikallista identiteettityötä. Sivulan artikkelin pohjalta löydän vastauksen siihen, millainen on kulttuuriperintöyhteisö ja millainen on paikallishistoriallisen kulttuuriperintöprosessin logiikka? Entä millaiset ovat kulttuuriperintöyhteisön kulttuuriperintöprosessia ylläpitävät identiteettityökalut?

Taidehistorioitsija Anne Aurasmaan väitöskirjasta (2002) *Salomonin talo. Museon idea renessanssiajattelun valossa* etsin vastausta kysymykseen siitä, mikä on museon tehtävä? Väitöskirjan ideana on selvittää, mikä museo on. Aurasmaa kytkee modernin museon aatehistoriaan sekä pohtii kuinka museo heijastaa ympäröivää maailmaa vaikuttaen tapaan tarkastella todellisuutta.³⁶ Artikkelissa (2005) *Museon muisti* Aurasmaa puolestaan pohtii, miten museo välittää yksilöllistä että kollektiivista muistia. Museot heijastavat todellisuutta ja ohjaavat maailmaa. Museo luo kuvan maailmasta eräänlaisena materiaalistettuna mentaalisenä karttana.³⁷

1.4 Keskeiset maisemakäsitteet

Maisemalla on monet kasvot. Ne voivat ilmetä alueina, näkyminä tai tapoina nähdä ja jäsentää kulttuurisia ympäristöjä. Useimmiten maisema on näitä kaikkia yhtä aikaa. Meillä on yksi maisema, jonka sisältä löytyy monta uutta maisemaa.³⁸

Maisema on monimerkityksellinen ja määrittelyä pakeneva tutkimuskohde, toteaa taidehistorioitsija ja maisemantutkija Maunu Häyrynen.³⁹ Tutkimuksessani maisema on paikka, joka muotoutuu maisemaa muokkaavista aineellisista ja aineettomista, sosiaalisista ja kulttuurisista käytännöistä.⁴⁰ Käytän maiseman käsitettä, Kati Pitkäsen tapaan, kuvaamaan ihmisen ja ympäristön välistä vuorovaikutusta. Se voidaan ymmärtää konkreettisenä maisemanmuokkauksena sekä tapana ymmärtää ja representoida ympäröivää maisemaa. Maisema on ihmisen ja luonnon, yhteiskunnan ja ympäristön vuorovaikutuksen tila, joka on samanaikaisesti materiaallinen, kuvitteellinen sekä koettu ja jaettu.⁴¹ Makkarakosken sahan historiallisella maisemalla on sekä materiaallinen ulottuvuus eli maisemassa havaittavat fyysiset jäljet että merkityksellinen ulottuvuus, kuten tarinat, merkitykset ja arvot, jotka liitetään paikkaan ja historiaan.⁴²

---

³⁶ Aurasmaa 2002, 12.

³⁷ Aurasmaa 2005, 22.

³⁸ Raivo 1997, 207–209.

³⁹ Häyrynen 2005, 25.

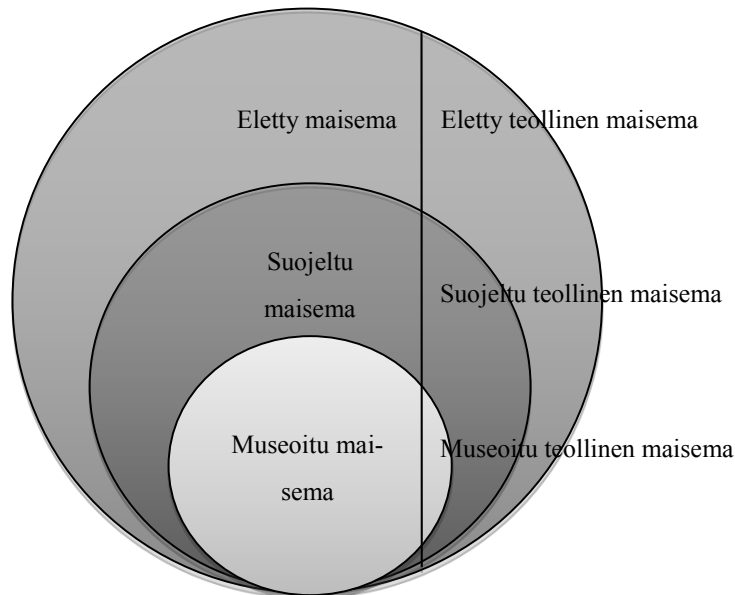
⁴⁰ Olwig 2008, 22. <<http://www.mtt.fi/met/pdf/met135.pdf>>

⁴¹ Pitkänen 2011, 21.

⁴² Raivo 2004, 160.

Kaaviossa 2 kuvaan tutkimuksessani esiintyvien keskeisten maisemakäsitteiden välistä suhdetta, jossa yhdistyy eletty, suojeltu, museoitu ja teollinen maisema. Tutkimuksessani eletyllä maisemalla tarkoitetaan konkreettista tuotantomaisemaa, aikaa jolloin saha oli toiminnassa. Eletty maisema on myös maisema, joka halutaan muistaa ja siksi sen on myös osa suojeltua maisemaa, joka muuttuu uusien merkitysten mukana. Suojeltu maisema siis sisältää tunnistetun, valitun ja tuotetun eletyn maiseman. Museoidussa maisemassa yhdistyy eletty ja suojeltu maisema, joka on myöskin valittu ja tuotettu, mutta se on myös uudelleen rekonstruoitu ja elävä. Loppupäätelmänä voin todeta, että museoitu maisema sisältää sekä eletyn että suojellun maiseman. Teollinen maisema on puolestaan yksi osa eletystä, suojellusta ja museoidusta maisemasta. Makkarakosken sahan maisema on näitä kaikkia yhdessä ja erikseen, muodostaen maiseman jollaisena se meille avautuu.

Kaavio 2. Makkarakosken sahaa koskevien käsitteiden ja määritelmien välinen suhde.

1.4.1 Eletty maisema

Makkarakosken sahan konkreettinen *eletty maisema* on aikanaan ollut tuotantomaisema, työtä ja arkea. Saharakennus rakennettiin materiaalisia tarpeita varten. Se edusti rakentamisvuodesta 1875 vuoteen 1957 *tuotantomaisemaa*, jolla tutkimuksessani tarkoitan aikaa, jolloin saha oli tuottava ja toiminnassa. Useimmat maamme vanhat rautaruukit ruukinmiljöineen noudattavat saman tyylistä perusrakennetta, johon on vaikuttanut raudantuotantoon liittyvien tuotantolaitosten riippuvuus vesivoimasta. 1800-luvun ruukinmiljöön keskeisin elementti on käyttövoiman antanut joki ja sen kosket. Joki patoaltainen toimi useissa suomalaisessa, että ruotsalaisessakin rautaruukissa myös sosiaalisena rajana erottaen toisistaan ruukinkartanon puistoineen sekä seppien ja muiden ruukin työläisten vaatimattomat mökkirivit ja talousrakennukset.⁴³ Ruukinkartanon sijainti välittiin 1800-luvun alkupuolella tuotantolaitosten läheisyydestä siten, että näköyhteys oli kohti masuunia ja vasarapajoja. Teollinen toiminta ja sen luoma ympäristö koettiin ihannemaisemaksi. Se oli ruukinpatruunoiden ylpeyden aihe. Joskus pajat liitettiin huvimajojen ja suihkulähteiden tavoin osaksi ruukinkartanoiden puistomaisemaa. Suurimmat ruukkimme olivat omavaraisia yhdyskuntia, joissa harjoitettiin teollisen toiminnan lisäksi maanviljelystä ja karjahoitoa, joten niihin liittyvät rakennukset ja toiminta keskittyi yleisesti ruukinkartanoiden läheisyyteen.⁴⁴

Makkarakosken sahan Tuotantomaisema on osa teollista maisemaa ja näiden kahden maiseman raja on melko häilyvä. Tutkimuksessani tuotantomaisema on yhtä kuin *toimiva teollinen maisema*. Teollinen maisema on laaja kokonaisuus, joka tässä tapauksessa kattaa koko Noormarkun ruukinmäen alueen eri tuotantolaitoksineen sekä asuin- ja konttorirakennuksineen. Tuotantomaisema on ollut osa tätä laajempaa teollista maisemaa, kun alueella vielä harjoitettiin rauta- ja sahateollisuutta sekä maanviljelystä. Teollinen maisema puolestaan on aina teollinen maisema, vaikka toiminta olisikin loppunut ja saharakennuksen käyttötarkoitus muuttunut. Tällöin teollinen maisema sisältää toimivan teollisen maiseman lisäksi myös *ei-toimivan teollisen maiseman*. Makkarakosken sahan maisema edustaa siis edelleen teollista maisemaa. Teollisen toiminnan jäljet ovat

---

⁴³ Tosin Ahlströmin ruukissa joki ei ole toiminut sosiaalisena rajana, vaan joen molemmin puolin on sijoiteltu sekä tuotantolaitoksia että ruukinkartanoita.

⁴⁴ Härö 1997–2005. <<http://www.antskog.fi/ruukit.pdf>>

maisemassa nähtävissä, vaikka saharakennuksen funktio onkin muuttunut. Teolliseksi maisemaksi en kuitenkaan lue sellaista maisemaa, josta tuotantolaitos on purettu ja ai-noatkin teollisen maiseman rippeet poistettu tai hävinnyt uuden tieltä.

Käsite eletty maisema kulkee läpi koko tutkimukseni, jolloin myös sen merkitys muut-tuu. Konkreettinen eletty maisema muuttuu kokemuksellisuudeksi. Maiseman käsite on läheisesti tekemisessä ja osittain päällekkäinen paikan käsitteen kanssa, toteaa Maunu Häyrynen.⁴⁵ Maiseman ja paikan pohjalta käsitellään ihmisen ja hänen elämismaailman-sa välistä kokemuksellista suhdetta, täsmentää Petri Raivo.⁴⁶ Johanna Vilkuna puhuukin eletyn maiseman sijaan tutummin *eletyn paikan* käsitteestä, joka on hänen mukaansa tilan eksistentiaalinen ja emotionaalinen ulottuvuus siihen liittyvine merkityksineen. Sitä uusinnetaan diskursseissa, sosiaalisissa suhteissa ja materiaalisissa käytännöissä. Merkityksenantoon vaikuttavat elämäkokemukset ja –valinnat, mutta myös päivittäisen toiminnan aika- ja paikkasidonnaisuus. Paikan muodostamiin mielikuviin vaikuttavat yksilölliset ja kollektiiviset käsitykset.⁴⁷

Amerikkalainen maantieteilijä ja historioitsija David Lowenthal kysyy, kuinka tun-nemme menneisyytemme? Hän vastaa, että menneisyys ympäröi meitä. Nykyinen tie-toisuus perustuu menneisyyden havainnointiin ja toimintoihin. Me muistamme asioita, kuulemme ja luemme menneisyydestä ja elämme menneisyyden jälkien ympäröimänä.⁴⁸ Cecilia af Forselles-Riskan mukaan paikat muuttuvat jatkuvasti. Paikkaan, kuten mie-lestäni myös maisemaan, liittyvät käsitykset ja tunteet ovat näin ollen sidoksissa aikaan. Jotta ymmärrämme elettyjen paikallisuuksien, koettujen paikkojen sekä niistä esittävien tekstien merkityksiä, kuviteltujen ja tehtyjen paikkojen tai maisemailmiöiden syntyä, on syytä tarkastella käsityksiä paikasta ja sen muuttumista kulttuuri- ja sosiaalishistorialli-sessa yhteyksissä. Käsityksemme ajasta ja paikasta muuttuvat heijastaen eri aikakausina toisistaan eroavia sosiaalisia ja kulttuurisia arvoja. Af Forselles-Riska painottaa, että ”valitsemme ja korostamme paikkaan (maisemaan) liittyvää menneisyyttä vahvistaak-semme identiteettiämme. Tuntemme kuuluvamme paikkoihin niihin liittyvän erityisen menneisyyden takia. Henkilökohtaiset ja kollektiiviset, nykyiset ja entiset paikkakäsi-

---

⁴⁵ Häyrynen 2016. <<http://tahiti.fi/>>

⁴⁶ Raivo 1997, 198-199.

⁴⁷ Vilkuna 1997, 168.

⁴⁸ Lowenthal 1985, 185.

tykset ja –tunteet ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Paikkojen (maiseman) kautta koemme menneisyyden ja nykyisyyden rinnakkain.”⁴⁹

1.4.2 Suojeltu maisema

Tutkimuksessani *suojeltu maisema* määrittyy siihen hetkeen, kun Makkarakosken sahan toiminta päättyi vuonna 1957 ja saharakennus päätettiin säilyttää. Tutkimuksessani suojeltu maisema pitää sisällään arvokkaan, säilyttämisen arvoisen teollisen maiseman, joka palvelee muistamisen tarpeita. Makkarakosken sahalla on merkittävä rooli paikallisuutta ilmentävänä kulttuuriperintökohteena. Sukupolvelta toiselle siirtynyt ja uudistuva aineeton ja aineellinen kulttuuriperintö ylläpitävät yhteisön tietoisuutta historiasta vahvistaen yhteisön identiteettiä ja paikallisuutta. Makkarakosken saha aineellisena ja aineettomana kulttuuriperintönä on todiste siitä, että yhteisöllä on historia. Kollektiivinen muisti voi vahvasti liittyä paikkaan, jolloin aineeton ja aineellinen kulttuuriperintöä käytetään, tässä tapauksessa Makkarakosken sahan yhteydessä, vahvistamaan sekä suvun, perheyhteyden ja paikallisen yhteisön historiatietoisuutta⁵⁰ ja identiteettiä.⁵¹

Shakespeare on todennut: ”Oh call back yesterday... bid time return”.⁵² Kuitenkaan se, mitä me esitämme menneisyytenä, sitä ei kukaan aiemmin ole kokenut sellaisena kuin se oli. Eilistä ei voi kokea sellaisenaan jälkikäteen, kirjoittaa David Lowenthal. Kun menneisyys rekonstruoidaan on se aina yhtenäisempi ja johdonmukaisempi kuin aikanaan tapahtunut. Meidän täytyy tulkita elämäämme meneillään olevaan nykyisyyteen. Menneisyyden suhteen olemme sen ulkopuolella ja pystymme näkemään menneisyyden seuraukset, mitkä olivat silloin vielä tuntematonta tulevaisuutta. Muisti on aina valikoiva. Muistettu menneisyys vaikuttaa miellyttävämmältä kuin nykyisyys. Kuitenkin me kaipaamme maisemaa, joka ei ole enää sellainen kuin me toivoimme ja oletimme sen olevan. Kipu ja kaipaus ovat läsnä tässä päivässä. Historian ja nostalgian tehtävänä

---

⁴⁹ af Forselles-Riska 2006, 218–219.

⁵⁰ *Historiatietoisuudella* Anna Sivula tarkoittaa käsitystä menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välisestä yhteydestä, joka muuttuu, kun ihmiset haluavat tietää menneisyydestä säilyttäen siitä toisenlaisia todisteita kuin aiemmin. Sivula 2013, 162.

⁵¹ Grahn 2009, 113; Grahn 2014a, 51.

⁵² Lowenthal 1985, 3.

on tuoda järjestystä ja selvyyttä kontrastina nykyajan kaaokseen.⁵³ Petri Raivon täsmentää, että menneisyyden ulottuvuudesta huolimatta historiallisen maiseman ominaisuus on sen sitoutuminen nykyhetkeen. Maisemat sijaitsevat tässä ja nyt, mutta menneisyyden tulkinta tapahtuu nykyisyydestä käsin.⁵⁴

Jokainen sukupolvi tuottaa historiaa luoden merkityksiä, jotka vaikuttavat käsityksiimme nykyhetkestä ja tulevasta.⁵⁵ Makkarakosken saharakennukseen liittyy paljon arvokasta historiaa Noormarkun ruukin alkuajoista lähtien. Etenkin Ahlströmin suvun ja perheyriyksen *muistin paikkana* Makkarakosken saha on merkittävä. Muistin paikat ovat syntyneet muistin ja historian vuorovaikutuksesta, toteaa ranskalainen historioitsija Pierre Nora, joka loi muistin paikan käsitteen 1980-luvulla. Ilman aikomusta muistaa muistin paikat (*lieux de mémoire*) olisivat vain historian paikkoja (*lieux d'histoire*). Ilman historian läsnäoloa muistin paikat olisivat puolestaan vain muistomerkkejä (*memorials*). Muistin paikkojen perimmäinen syy on estää unohtamasta, pysäyttää ajankulku sekä tehdä aineellisesta aineetonta, on muistin paikoilla myös kyky muuttua, elvyttää vanhoja merkityksiä ja luoda uusia ja odottamattomia yhteyksiä. Muistin paikat ovat paikkoja, joissa jäljellä olevien merkitysten jatkuvuus säilyy. Yhteisöt tarvitsevat muistin paikkoja. Ne ovat olemassa, koska enää ei ole olemassa muistiin perustuvia yhteisöjä (*milieux de mémoire*), joissa muisti on osa jokapäiväisiä kokemuksia.⁵⁶ Noran määritelmän mukaan muistin paikka voi tarkoittaa maantieteellisiä paikkoja, historiallisia hahmoja, monumentteja ja rakennuksia, kirjallisia ja taiteellisia töitä että tunnuskuvia, symboleja ja rituaaleja.⁵⁷ Jälkitekollisen ajan myötä Makkarakosken sahasta on muodostunut oman aikansa muistomerkki, kirjoittaa Maarit Grahn. Se muistuttaa kokonaisesta aikakaudesta. Ensiksi siitä, miten teollistuminen saavutti maalaispitäjän ja toiseksi, miten pieni maalaiskunta joutui sopeutumaan uuden ajan vaatimuksiin.⁵⁸

Muistin maisema puolestaan viittaa niihin ajallisiin kerrostumiin, jotka kulttuuriperinnön tarkastelija kykenee havaitsemaan, selventää Anna Sivula. Ympäristössä näkyvät ihmistoiminnan jäljet näkyvät ympäristössä eri aikoina muodostuneina kerrostumina. Muistin maisema voi rakentua erilaisista aineellisista ja aineettomista elementeistä, kuten arkki-

⁵³ Lowenthal 1989, 30; Tani 1997, 212; Lowenthal 1985, 8.

⁵⁴ Raivo 2004, 160.

⁵⁵ Sivula 2010a, 12.

⁵⁶ Nora 1997, 1, 14-15; Sivula 2013, 164; Kts. myös Grahn 2014a, 50.

⁵⁷ Raivo 2004, 144.

⁵⁸ Grahn 2009, 111.

tehtonisista kohteista, kadunnimistä, aukioista, historiallisista tapahtuma paikoista ja eri aikoina muodostuneista maisemakokonaisuuksista.⁵⁹ Raivo viittaa brittiläiseen historioitsijaan Simon Schamaan, joka puhuu puolestaan *maiseman muistista* tarkoittaen sillä maantieteellisen tilan saamia menneisyyteen, perinteeseen ja historiaan viittaavia merkityksiä. Raivo täsmentää, että maantieteellisen tilan ja menneisyyden muistamisen yhteys ilmenee materiaalisesti, symbolisesti ja funktionaalisesti. Materiaalisuus viittaa muistin fyysiseen konkretisoitumiseen, joka tarkoittaa esimerkiksi menneisyyden näkyviä jälkiä. Symbolisuus merkitsee sijainnin saamia kulttuurisia merkityksiä, kuten paikallisia ja kansallisia arvoja, joiden pohjalta paikat halutaan muistaa. Funktionaalisuus puolestaan liitetään rituaaleihin, toimiin ja toimituksiin, joilla materiaalisia ja symbolisia menneisyyden paikkoja pidetään yllä. *Maantieteellisellä muistilla* Raivo puolestaan viittaa tilallisen ulottuvuuden saaneeseen kollektiiviseen ja julkiseen muistamiseen.⁶⁰ Noor-markun ruukin maisemaa on värittänyt eri aikakausien tyylit, ihanteet ja arvot, jotka näkyvät maisemassa monikerroksisuutena. Ruukinmäki tuotantolaitoksineen ja lukuisine asuinrakennuksineen puolestaan muistuttaa entisestä paternalistisesta elämänmuodosta, joka vallitsi paikkakunnalla aikaa ennen modernisoitumista ja urbanisoitumista.⁶¹ Muistin maisemaa näkyy ruukinmäellä myös rakennusten nimissä ja nimityksissä. Hyvä esimerkki tästä on Makkarakosken sahaa vastapäätä sijaitseva entinen sahan asuin- ja konttorirakennus, jota on myöhemmin alettu kutsua Sahalaksi.

Makkarakosken sahalla on myös valtakunnallinen merkitys. Rakennetun kulttuuriympäristön päätöksenteon taustalla ovat kansainväliset sopimukset. Keskeisimmässä asemassa Suomen lainsäädännössä on *maankäyttö- ja rakennuslaki* sekä *-asetus*, jonka lähtökohtana on huomioida olemassa oleva ympäristö ja rakennuskanta. Maankäytön suunnittelujärjestelmään kuuluvat valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet, maakuntakaavat, yleiskaavat ja asemakaavat. Maankäyttö- ja rakennuslain lisäksi suojelua säätelevät valtakunnalliset ja alueelliset sopimukset ja strategiat. Rakennussuojelun kenttä jakautuu viranomaistasolla museotoimen, valtion ympäristöhallinnon ja alueorganisaatioiden (maakuntaliittojen) sekä kuntien kesken.⁶² Aura Kivilaakson mukaan vastuu rakennusperinnöstä ja sen vaalimisesta kuuluu meille kaikille. Kivilaakso on kuvannut kaaviossa

---

⁵⁹ Sivula 2013, 164.

⁶⁰ Raivo 2004, 144, 143.

⁶¹ Grahn 2009, 110–111.

⁶² Karhunen 2014, 119.

3 Rakennussuojelun toimijoiden roolia, jossa hän on nostanut viranomaisten ja järjestöjen rinnalle myös kiinteistöjen omistajat.⁶³

Kaavio 3. Rakennussuojelun toimijoiden roolit. (Kivilaakso 2010, 5).⁶⁴

Kunnat	Museotoimi	Ympäristöhallinto	Kansalaistoimijat	Omistajat
Kuntaliitto ja kunnat	Museovirasto, maakuntamuseot ja paikallismuseot	Ympäristöministeriö, Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset	Kotiseutuliitto, Rakennustaitteen Seura, ICOMOS, DOCOMOMO ym.	Kiinteistöjen omistajat
Kaavoitus, rakennus- ja toimenpidelut, rakennusvalvonta ym.	Lausunnot, inventoinnit, arvioinnit ym.	Suojelu lakiin rakennusperinnön suojelemisesta perustuen. Kaavoitus- ja lupa-asiat.	Kolmannen sektorin voittoa tavoittelematon toiminta. Tavoitteena ympäristötietoisuuden lisääminen.	Huolehtivat kunnossapidosta ja voivat tehdä kirjallisen rakennussuojeluselvityksen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukselle.

1.4.3 Museoitu maisema

Museoidulla maisemalla tutkimuksessani tarkoitan aikaa, jolloin Makkarakosken saha päätettiin museoida ja ottaa museokäyttöön. Tällöin Makkarakosken saharakennus sai uuden tehtävän, tiedon välittämisen. Toki Makkarakosken saha toimi jo 1960-luvulta aina 1980-luvulle asti A. Ahlström Osakeyhtiön yritysvieraita palvelevana kohteena, mutta tutkimuksessani museoitu maisema kohdistuu aikaan, jolloin Makkarakosken saha konkreettisesti päätettiin muuttaa ja ottaa museokäyttöön palvelemaan kaikkia tiedon janoisia. Museoitu maisema pitää siis sisällään suojellun maiseman palvelen lisäksi tiedollisia tarpeita.

Taidehistorioitsija Anne Aurasmaa tiivistää museon funktion tiedon säilyttämiseen, uuden tiedon tuottamiseen sekä välittämiseen yleisölle. Välitystavat puolestaan voivat vaihdella asiallisuuteen pyrkivästä kerronnasta, faktojen totuusarvon korostamisesta aina kokeiluun perustuvaan elämyksellisyyteen. Tuotettuun museoelämykseen kuitenkin liittyy aina usko eräänlaiseen yleisesti hyväksytyyn totuuteen, jolloin vasta hyväksymi-

⁶³ Kivilaakso 2010, 5. <<http://www.mfa.fi/files/mfa/Rakennussuojelu/Rakennussuojelu.pdf>>

⁶⁴ Kivilaakso 2010, 5. <<http://www.mfa.fi/files/mfa/Rakennussuojelu/Rakennussuojelu.pdf>>

sen jälkeen museo voi olla kokemus, jonka pohjalta arvot välittyvät ja ne myös hyväksytään.⁶⁵ Makkarakosken sahamuseo on ainutlaatuinen vesisahamuseo jopa Euroopan mittakaavassa. Se pitää sisällään Suomen sahaiteollisuuden historiaa, paikallishistoriaa sekä yrityksen historiaa, mutta myös esimerkiksi entisajan sahausprosessi, vesisaha-arkkitehtuuri sekä puutavaran kuivaus ja kuljetus ovat läsnä sahamuseossa. Sahamuseon tehtävänä on mm. näiden tietojen säilyttäminen sekä välittäminen yleisölle että tuleville sukupolville.

Makkarakosken sahan maisema on myös taloudellinen resurssi. Noormarkun ruukin vierastoiminnan⁶⁶ lähtökohtana on ollut säilyttää ruukki elinvoimaisena ja toimivana. Viimeisten vuosikymmenien aikana yhä useammat suomalaiset ruukkialueet on otettu matkailukäyttöön, toteaa Maarit Grahn. Tyypillinen esimerkki onkin tuotteistaa ruukki- en kulttuuriperintö kartano- ja ruukkimatkailuun. Ruukkialueet ja -miljööt ovat alueellisia voimavaroja luoden uudelle liiketoiminnalle konkreettiset puitteet.⁶⁷ Makkarakosken sahamuseo on yksi osa A. Ahlström Kiinteistöt Oy:n vierastoiminnan kehitystä. Makkarakosken sahan maisema on haluttu tuotteistaa osaksi yritystoimintaan ja matkailukäyttöön.

Laura Tuominen on pohtinut artikkelissaan ”*museoiminen*” *metaforana ja rakennuskriittisenä argumenttina* käsitettä ”*museoiminen*”, joka hänen mukaansa tunnetaan osittain säilyttämisen kielteisenä kielikuvana ja termiä on sovellettu myös kulttuuriympäristön suojeluun. Artikkelissaan Tuominen on nostanut esille Arkkitehti Timo Penttilän tekstin vuodelta 1982 *Suomi rakentaa 6: Ympäristöopin ensimmäinen sato*, jossa Penttilä on mieltänyt ”museoimisen” kahdella tavalla:

1. oikea ja todellinen ”museoiminen” eli vanhan rakennuksen asianmukaista ottamista museokäyttöön
2. ja väärin ymmärretty ”museoiminen” puolestaan edustaa käyttörakennuksen itseisarvoista säilyttämistä.⁶⁸

---

⁶⁵ Aurasmaa 2002, 17.

⁶⁶ Kokous-, ravinto- ja majoituspalveluihin panostava A. Ahlström Kiinteistöt Oy:n vierastoiminta aloitti toimintansa hiljalleen vuonna 2006. Kuitenkin vasta vuonna 2009 yhtiö aloitti palveluiden julkisen markkinoinnin. Grahn 2014a, 232.

⁶⁷ Grahn 2014a, 243, 233–234.

⁶⁸ Tuominen 2004, 95.

Makkarakosken sahan suojeltu maisema on edustanut ennen jälkimmäistä ”museoimista”, jolloin Makkarakosken saha on päätetty säilyttää ja saanut suojelustatuksen. Nykypäivänä Makkarakosken saha taas edustaa Penttilän korostamaa oikeaa ”museoimista” eli museokäyttöön otettua rakennusta. Taustalla on siis ”elävän” ja ”muumioidun” vastakkainasettelusta. ”Elävyys” perustuu ihmisten läsnäololle, osallistumiselle ja näyttäytymiselle. ”Muumioitu” tarkoittaa puolestaan ”elotonta”. Suojeltujen rakennusten pelättään joutuvan museoesineiden kanssa samanlaiseen ”kivettymisen” vaaraan. Suojelu koetaan jossain mielessä kohteiden irrottamiseksi niiden kontekstista, jolloin suojelu määrittelee rakennuksen tai ympäristön arvokkaaksi, hauraaksi ja passiiviseksi. ”Museoiminen” on siis astunut ulos museosta levittyen käyttöympäristöön, arkipäivän rakentamisen, asumisen ja suunnittelun valtakuntaan.⁶⁹

1.4.4 Teollinen maisema

Rakennusperintö tai *rakennettu kulttuuriympäristö* on käsite, joka Aura Kivilaakson mukaan helposti liitetään vanhoihin rakennuksiin. Kun taas puhutaan ajasta riippumattomasta rakennusperinnöstä, tarkoitetaan sillä kaikkia ihmisen tekemiä rakennuksia (ulko- ja sisätiloineen), rakennettuja alueita ja rakenteita (kuten sillat ja tiet). Siihen liittyy myös yhdyskuntarakenne, puistot ja puutarhat sekä monet muut rakennelmat. Kun käsitettä laajennetaan ja rinnalle lisätään vielä kulttuurimaisemat ja muinaisjäännökset, voidaan puhua *kulttuuriympäristöstä*.⁷⁰ Kulttuuriympäristö käsitetään näkyväksi ympäristöksi, mutta laajemmassa merkityksessä siihen sisältyy eletty ja koettu ympäristö, jonka tutkimiseen tarvitaan useita aisteja sekä tietoa maiseman aiemmista merkityksistä, jotta maisema voidaan kokea uudelleen.⁷¹ Käsitteenä kulttuuriperintöympäristö ilmestyi maakunnallisiin suunnitteluasiakirjoihin vasta 1960-luvulla, vaikka siihen liitetyt alueen ominaisuudet, kuten ne tämän päivän suunnittelukulttuurissa tunnetaan, huomioitiin jo 1940-luvulla Kokemäenjokilaakson aluesuunnittelussa.⁷²

---

⁶⁹ Tuominen 2004, 94, 96.

⁷⁰ Kivilaakso 2010, 3.

⁷¹ Puolamäki & Raike 2009, 217.

⁷² Lehto 2012, 15.

Maire Mattinen puhuu teollisuuden fyysisestä ympäristöstä tai teollisesta miljööstä tarkoittaen sillä koko teollisen työn luomaa fyysistä kulttuurimaisemaa yksittäisestä koneesta, työväen vapaa-ajan ympäristöön aina rakennuksineen ja yhdyskuntarakentamiseen. Kyseessä on syy-yhteys teollisen ajan kulttuurin ja rakennetun ympäristön välillä.⁷³ *Teollinen kulttuuriympäristö* sisältää Helinä Koskisen mukaan jo päättyneet että yhä käytössä olevat teolliset toimipaikat, joilla on muutoksista huolimatta vieläkin teollisuushistoriallista todistusvoimaa.⁷⁴

Teollisen kulttuuriperinnön käsittämistä palveleva terminologia alkoi vakiintua 1970-luvun lopulla kansainvälisissä keskusteluissa.⁷⁵ Teollisen kulttuuriperinnön kattojärjestö TICCIH (*The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage*) on perustettu vuonna 1973. Tosin Suomessa ei vielä tällöin teollisuusperintökohteista tai teollisesta kulttuuriperinnöstä puhuttu, vaan käsitteet nykyisen kaltaisina käytettynä vakiintuivat Suomeen vasta 1980-luvun puolessa välissä. Valtakunnallisilla museopäivillä (5.9.1984) tutkija Helena Hakkarainen esitti teollisuuden jäänteitä ja teollisia ympäristöjä määrittäväksi yleiskäsitteeksi *teollisuusperinne*-käsitettä. Suomen Teollisuusperinteen Seura (Teollisuusperintöseura r.y.) perustettiin vuonna 1985, joka toimii TICCIH:n Suomen osastona. Termiä ei vielä tällöin sisäistetty, vaan vuonna 1994 Työväenkulttuuriryhmä ehdotti Työväen keskusmuseo r.y:n hallituksen raportissa, että kansainvälisiä termejä *industriminne* (ruotsi), *industrial heritage* (englanti), *Technische Denkmäler* ja *Industriekultur* (saksa) sekä *héritage industriel* ja *patrimoine industriel* (ranska) vastaamaan suomalaista käsitettä *teollisuusperinne*. Käsite teollisuusperinne kuitenkin supistui 1990-luvun aikana tarkoittamaan teollisuustyöväen perintöä ja muistitietoa.⁷⁶

Vuoden 1999 jälkeen Suomessa yleiskäsitteeksi vakiintui *teollinen kulttuuriperintö*. Maths Isacson tarkoittaa teollisella kulttuuriperinnöllä ihmisten kollektiivista muistoa, joka muodostuu tietyn ihmisjoukon keskuudessa, ja jota sitoo sekä ajallisuus että paikallisuus. Isacson painottaa, että teollisuushistoriallinen perintö sisältää aineellisia että aineettomia jäänteitä teollisen tuotantolaitokseen liittyvästä toiminnasta, kuten rakennuksista, esineistä, ympäristöistä sekä säilyneistä asiakirjoista sekä ihmisten muistikuvista,

---

⁷³ Mattinen 1985, 8.

⁷⁴ Koskinen 2001, 112.

⁷⁵ Sivula 2010b, 22.

⁷⁶ Sivula 2013, 180–181; Mattinen 1985, 8; Sivula 2014, 9.

jotka ovat olleet työn ja arjen kautta yhteydessä tuotantolaitokseen. Toisin sanoen rakennus, joka on fyysisesti läsnä maisemassa sisältää myös henkilökohtaisia kertomuksia, arvoja ja normeja.⁷⁷

Anna Sivula on myös nostanut esille käsitteen teollinen kulttuuriperintö, jota hän täydentää tarkoittamaan sellaisen yhteiskunnan ja kulttuurin jättämiä jälkiä, jotka on otettu palvelemaan yhteisöllistä muistamista, joihin tukeutuen ihmisryhmät ja –yhteisöt vahvistavat omaa ajallisuuteensa liittyvää itseymmärrystään teollisuusyhteiskunnan jälkeisessä maailmassa.⁷⁸ Sivula täsmentää, että kaikki kulttuurin aineelliset ja aineettomat jäljet ovat näin ollen muutettavissa teolliseksi kulttuuriperinnöksi. Vaikka osa jäljistä on kadonnut, unohdettu tai jääneet tunnistamatta, teollinen kulttuuriperintö karttuu koko ajan teollisen yhteiskunnan jättämien jälkien myötä, joita löydämme, tunnistamme, muistamme ja etenkin valitsemme.⁷⁹ Kuten yleisestikin kulttuuriperintö on aina valintojen tulos, painottaa historiantutkija Tanja Vahtikari. Se määritellään nykyhetkestä käsin, ajan tarpeiden, arvostuksien ja poliittisten, sosiaalisten, taloudellisten ja kulttuuristen prioriteettien mukaan.⁸⁰

Teollisen maiseman käsite vakiintui 1990-luvun aikana suomalaisten teollisuusperinnön tutkijoiden ja suojelijoiden käyttöön kuvaamaan uutta näkökulmaa, jossa yksittäisten teollisuusrakennusten sijaan tarkastellaan teollisuusympäristöjä ja laajoja teollisia kokonaisuuksia.⁸¹ Erkki Härö ja Helinä Koskinen (1999) nostivat esille käsitteen teollinen maisema (industrial landscape). Teollinen maisema kattaa yhä laajempia alueita, jotka koostuvat eri-ikäisistä tuotantorakennuksista. Toimiva teollinen maisema on jatkuvasti muuttuva ja elävä.⁸²

---

⁷⁷ Sivula 2013 182; Isacson 2005, 50; Isacson 2011, 58.

⁷⁸ Sivula 2013, 162.

⁷⁹ Sivula 2014, 5.

⁸⁰ Vahtikari 2013, 297.

⁸¹ Sivula 2014, 9.

⁸² Härö & Koskinen 1999, 145.

2 MAKKARAKOSKEN SAHAN TYÖKALUT

2.1 Aineelliset ja aineettomat menneisyyden jäljet

The spirit, or aura, surrounding a landscape arises from our recognition of its history, its past, and the traditions attached to it.⁸³

Kulttuuriperintö ei pelkästään ole aineellinen objekti, toteaa arkeologi Laurajane Smith, vaan kyseessä on prosessi, joka kytkeytyy muistamiseen, luo tapoja ymmärtää ja sitoo nykyhetkeen.⁸⁴ Mitään aineellista tai aineetonta kulttuuriin tuotetta ei ole tehty kulttuuriperinnöksi, eikä se ole valmiina olemassa. Se syntyy vasta, kun jokin menneisyyden jälki valitaan säilymisen arvoiseksi. Kulttuuriperinnöksi valitaan jotain sellaista, joka määritellään tärkeäksi sekä säilyttämisen arvoiseksi, joka on peritty aiemmilta sukupolvilta.⁸⁵ Anna Sivula täsmentää, että kulttuuriperintö muodostuu niistä aineellisista ja aineettomista menneisyyden jäljistä, jotka on tunnistettu todisteiksi. Aineellisen kulttuuriperinnön (rakennukset, monumentit, esineet ym.) lisäksi nykyään myös aineettoman kulttuuriperinnön (käytännöt, representaatiot, tiedot/taidot, tavat ja ilmaukset) säilyminen ja vaaliminen on nähty tärkeänä.⁸⁶ Aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tehty Unescon yleissopimus astui Suomessa voimaan toukokuussa 2013. Sopimus edellyttää aineettoman kulttuuriperinnön säilymisen, tunnistamisen, tallentamisen ja luetteloinnin ja sitä tulee tutkia, suojella ja vahvistaa.⁸⁷

Kulttuuriperintö voidaan jakaa kahteen eri kategoriaan; yhteiskunnallisen merkittävyyden ja julkisuusarvon perusteella. Ensimmäinen on julkisesti ja yhteiskunnallisesti tunnustettu, virallisesti suojeltu aineellinen tai aineeton menneisyyden jälki, jolla on kansallista ja kansainvälistä merkitystä. Näitä ovat mm. kirjastojen, arkistojen ja museoiden kokoelmat sekä monet suojelumerkinnän saaneet kulttuurihistoriallisesti, maisemallises-

---

⁸³ Raivo 2002, 96.

⁸⁴ Smith 2006,44.

⁸⁵ Karhunen 2014, 31.

⁸⁶ Grahn 2009, 107.

⁸⁷ <http://www.minedu.fi/OPM/Kansainvaliset_asiat/kansainvaliset_jaerjestoet/unesco/aineetonkulttuuri_perinto/?lang=fi>

ti, alueellisesti ja rakennustaiteellisesti merkittävät rakennukset sekä 1960-luvulta lähtien kokonaiset rakennetut kulttuuriympäristöt. Lisäksi luontokohteet, maisemat maalla ja veden alla, ihmisen toiminnasta kertovat jäänteet sekä arkeologinen kulttuuriperintö luetaan kuuluvaksi julkisesti ja yhteiskunnallisesti tunnustetun kulttuuriperinnön kategoriaan. Toinen kulttuuriperinnön kategoria puolestaan on arkisempi, näkyvämpi ja yksityisempi menneisyyden jälki, jolla on merkitystä yksilön, yhteisön tai paikkakunnan arjelle ja identiteetille.⁸⁸ Arkisiin kohteisiin liittyy henkisiä arvoja, kuten suojeltu satavuotias rakennus ei ole pelkästään aineellista kulttuuriperintöä, vaan saman verroin se on aineetonta kulttuuriperintöä, johon sisältyy asukkaiden sukupolvelta toiselle siirrettyjä merkityksiä. Identiteettiin ja arvoihin liittyvät aineettoman kulttuuriperinnön ulottuvuudet voivat olla jopa merkityksellisempiä ja näin ollen jopa ratkaista rakennuksen säilymistä.⁸⁹

Maths Isacsonin mukaan kuitenkin kaikkea ei voi pitää säilyttämisen arvoisena. Kulttuuriperintöinstituutioiden tehtävänä onkin päättää, mitkä kulttuuriperintökohteet luokitellaan korvaamattomiksi ja varmistaa, että niistä pidetään huolta ammattitaidolla. Asiantuntijatahojen rinnalla myös yksittäinen ihminen ja ryhmät huolehtivat itselleen tärkeästä kulttuuriperintökohteestaan nostamalla sen esille, siitä huolimatta vaikkei se kuuluisikaan niin sanottuun hyväksytyyn arvolistaan, vaan tulee sen ulkopuolelta. Kulttuuriperintöprosessiin liittyy siis aina ihminen, toimija, prosessin alullepanija.⁹⁰ Tanja Vahtikari viittaa sosiologi Jennifer Jordaniin, joka on tutkinut urbaanin muistamisen maisemaa (*urban memorial landscape*). Urbaanin muistamisen maiseman valikoitumisen ja vakiintumisen taustalla on pieni ”muistin aloitteentekijöiden” (*memorial entrepreneurs*) ryhmä, jotka aktiivisuudellaan alkavat tehdä kohteen tunnetuksi, jonka jälkeen heidän sanomansa tulee saada vastakaikua laajemman yleisön piirissä. Kannatus voi olla paikallista, kansallista ja ylikansallista sekä muistelukäytäntö tulee olla yhteensopiva alueen muun käytön ja maanomistuksen kanssa. Mielestäni urbaanin muistelun maiseman ajatus vakiintumisesta ja valikoitumisesta sopii yleisestikin muistelun maiseman käytäntöihin. Miten kerran vaietut tapahtumapaikat löydetään uudelleen, kun toiset taas unohdetaan. ”[...]kaikki ympäristöt ovat historiallisia”, toteaa kulttuurimaiseman tutkija Peter Howard, johon Tanja Vahtikari viittaa. Howard alleviivaa asiantuntijoiden asemaa

---

⁸⁸ Tuomi-Nikula et al. 2013, 15–16.

⁸⁹ Karhunen 2014, 30–31.

⁹⁰ Isacson 2005, 47–48; Kts. myös Karru 2014, 7–8.

historiallisten ympäristöjen merkityksellistämässä. Esimerkiksi asiantuntijoilla ja instituutioilla on merkittävä rooli historiallisten kaupunkien, kuten mielestäni muidenkin merkittävien paikkojen ja maisemien määrittelijöinä, eikä niitä tulisi nähdä pelkästään suojele- ja suunnittelustatuksiin rajoittuvana kategoriana. Tärkeitä määrittelijöitä ovat myös alueen käyttäjät, asukkaat, alueella työskentelevät ja vierailevat.⁹¹ Kulttuuriperintö on jotain, joka tapahtuu paikoissa, jotka ovat merkityksellisiä ja jotka halutaan muistaa, toteaa Laurajane Smith ja se tekee paikoista kulttuuriperintökohteita.⁹²

Ihminen pystyy jäsentämään menneen, nykyisen ja tulevan aineellisessa kulttuuriperinnössä ja rakennetussa ympäristössä, toteaa taidehistorioitsija Henrik Lilius. Tällöin ihminen kykenee ajoittamaan esineen tai rakennuksen tietylle aikakaudelle, koska se on hänelle tuttu ja kuuluu hänen historiankuvaansa. Uusi elementti puolestaan on aina uusi, joka samalle muokkaa ympäristöä ja ihmisen historiakuvaa. Ihmisen historiataju mahdollistaa aineellisen kulttuurin jäsentämisen aikadimensiossa. Tässä on Liliuksen mukaan kulttuuriperinnön vaalimisen syvin syy. Hänen mukaansa vaalimme kulttuuriperintöä koska se tyydyttää ihmisen tarvetta kokea itsensä aikaan sidotun fyysis-historiallisen prosessin mielekkäänä osana, jota ilman ihminen kokisi itsensä ulkopuoliseksi ja irtonaiseksi. Ilman fyysisessä ympäristössä olevaa ajallista syvyyttä ihminen olisi ilman aikaa ja paikkaa. Toisin sanoen ihminen pyrkii toteuttamaan ihmisenä olemista ja aineellisen kulttuuriperinnön vaaliminen on hyvän elämän luomista.⁹³ Menneisyys on olennainen osa meitä kaikkia sekä yksilössä että yhteisössä, painottaa Lowenthal.⁹⁴ Ihmisellä on siis tarve palata menneeseen. Mattinen viittaa Lowenthaliin, joka on todennut, että kaipuussa menneeseen on osin kyse perimmäisistä tunteisiin voimakkaasti sitovista tarpeista. Nostalgia on ihmisen tietoinen tapa hallita ja muokata menneisyyttään mieleisekseen.⁹⁵

Kulttuuriperinnön vaalimisen perusajatuksen kanssa ristiriidassa on se, että ihmisen on hyväksyttävä myös muutos osaksi kulttuuriperinnön vaalimista. Yritämme ymmärtää muutosta ja muutoksen tarvetta ja samalla astumme osaksi historiallista prosessia samalla halliten muutosprosessia siten, ettemme tuhoa sitä osaa kulttuuriperinnöstä, jonka

---

⁹¹ Vahtikari 2013, 297–299.

⁹² Smith 2006, 83.

⁹³ Lilius 2014, 30–31.

⁹⁴ Lowenthal 1985, 412.

⁹⁵ Mattinen 2015, 150.

koemme arvokkaana säilyttää sellaisenaan tai osana muutoksen sisältöä.⁹⁶ Joidenkin suojelua kannattavien mielestä he pelastavat todellisen menneisyyden estämällä kohteen muokkaamista. David Lowenthal painottaa, että me emme voi välttää perinteen uusintamista, vaan tunnistaminen määrittää, mikä on säilymisen arvoista. Edeltäjiemme perintö ansaitsee kunnioitusta, mutta menneen periminen on myös muuttamista. Voimme käyttää menneisyyttä hedelmällisesti, jolloin tajuamme, että pelkästään suojeltu perintö voi muodostua jopa kestävämmäksi taakaksi. Kuten Lowenthal sanoo, menneisyyttä on parasta käyttää ”kesytettynä”.⁹⁷ Tulkitsemalla nykyisyyttä kehityksen kautta, pysytymme paremmin ymmärtämään menneitä aikoja, täydentää Mattinen. Muutoskokemus muuttaa suhdettamme menneisyyteen. Jokainen uusi nykyaika kirjoittaa uudelleen oman historiansa itseymmärryksen pohjalta.⁹⁸

Yksilöt ja yhteisöt tarvitsevat juuret.⁹⁹ Aineellinen kulttuuriperintökohde yhdistetään kulttuurisiin ja sosiaalisiin arvoihin, jotka antavat sille merkityksen, jopa siinä määrin, että materiaallinen kohde ei pelkästään edusta näitä arvoja vaan on yhtä niiden kanssa. Aineellista kulttuuriperintö voidaan pitää työvälineenä, joka tekee muistelusta helpompaa saaden identiteetin työstämisen prosessin käynnistymään.¹⁰⁰ Menneisyydestä haetaan vastauksia kysymyksiin, mitä meillä on jäljellä, miksi meillä on jäljellä mitä meillä on ja mitä me olemme menettäneet? Menneen esitykset ovat tulkintaehdotuksia näihin kysymyksiin. Ne ehdottavat menneisyyden jäljille ymmärrettävän selityksen ja yrittävät tuottaa mielekkyyttä niihin tapahtumiin ja ilmiöihin, joista jälkiä uskotaan jääneen. Menneisyyden jäljet löytävät kulttuuriperintöprosessissa paikkansa menneisyyden representaatioiden rakennusaineiksi. Jäljet valitaan, tunnistetaan ja siirretään osaksi järjestettyä ja tunnistettua perintöä.¹⁰¹ Makkarakosken saha on jättänyt jälkiä maisemaan viitaten vaurauteen, valtaan ja työhön sekä karttoihin ja ihmisten muistiin.¹⁰²

Historia syntyy ja historia toteutetaan vastaukseksi menneisyyttä koskeviin kysymyksiin. Todisteisiin tukeutuen esitetty historia kannustaa esittämään uusia kysymyksiä, jotka kannustavat kysyjän jäljille tunnistamaan uusia, vastaamisen mahdollistavia do-

---

⁹⁶ Lilius 2014, 32.

⁹⁷ Lowenthal 1985, 412.

⁹⁸ Mattinen 2015, 151.

⁹⁹ Forsius-Nummela 1996, 38.

¹⁰⁰ Karhunen 2014, 35–36.

¹⁰¹ Sivula 2010a, 12, 34.

¹⁰² Grahn 2009, 109.

kumentteja. Jos dokumentteja ei käytetä todisteina, ei todisteiden tukemaa tulkintaa jätetä lähtökohdaksi myöhemmille vastahistorioille tai vahvistaville tulkinnoille. Kaikkia menneestä jääneitä todisteita ei koskaan tunnisteta dokumenteiksi.¹⁰³ Makkarakosken sahaan käy Anna Sivulan määritelmä, jonka mukaa se ”[...]on ihmisen toiminnan muuttamaa maisemaa. Alue on täynnä ihmistoiminnan jättämiä dokumentteja, jotka voi tunnistaa esittämällä oikeita kysymyksiä.”¹⁰⁴

Aarnipuun mukaan jokin rakennusperintökohde voi olla historiallisesti merkittävä. Se on ollut olemassa jo kauan, jolloin se todistaa muistomerkinomaisesti menneisyyden tapahtumista luoden yhteyden sukupolvien välille.¹⁰⁵ Makkarakosken sahan historia on saanut paikkansa kulttuuriperintöprosessissa. Saha seisoo paikallaan jälkenä menneestä ajattelutavasta ja todisteena muutoksesta. Se auttaa katsomaan maisemaa todisteena menneisyyden ihmisten toiminnasta.¹⁰⁶

2.2 Identiteettityökalut

”Kulttuuriperintöprosessissa aineeton [...] ja aineellinen artefakti käy läpi muodon ja käyttötarkoituksen muutoksen”, kirjoittaa Sivula artikkelissaan *Tilaushistoria identiteettinä ja kulttuuriperintöprosessissa*. Sivula käyttää esimerkkinä lakkautettua tehdasta, jonka alkuperäinen käyttötarkoitus on muuttunut. Tehdasrakennuksen julkisivusta tulee osa teollisuuskaupungin historiallista maisemakokonaisuutta, jolloin se suojellaan. Rakennus saa uuden tehtävän, eikä se missään vaiheessa lakkaa olemasta aineellinen objekti, vaan uuden tehtävän myötä se muistuttaa kulttuuriperintöyhteisöä menneestä, ylläpitää ajallisen jatkumon kokemusta samalla vahvistaen kulttuuriperintöyhteisön historiallista yhteenkuuluvuutta toimien yhteisön historian todisteena. Historioidun kiinteistön historiallinen arvo voi myös lisätä rakennuksen taloudellista arvoa. Sivula painottaa, että ”kulttuuriperintö rakentuu siis toiminnasta, jolla tuotetaan menneisyyden jäänteille historiaa tai muuta menneisyyden tulkintaa käyttämällä uusia tehtäviä paikallisen, alu-

---

¹⁰³ Sivula 2010a, 34.

¹⁰⁴ Sivula 2008, 398.

¹⁰⁵ Aarnipuu 2008, 24.

¹⁰⁶ Sivula 2010a, 35.

eellisen, kansallisen tai globaalin ryhmän tai yhteisön identiteettityön välineinä”.¹⁰⁷ Makkarakosken saha on hyvä esimerkki siitä, kun sahalaitos on lakannut toimimasta, on se saanut uusia tehtäviä yhteisön identiteettityön välineenä.

Identiteettityöllä Sivula viittaa kulttuuriperintöyhteisön sisäiseen kommunikaatioon ja kulttuuriperintöyhteisöllä puolestaan tarkoitetaan tietyn kulttuuriperinnön yhdistämää ryhmää. Kulttuuriperintöyhteisö voi olla paikallinen, mutta kuitenkin tärkein yhdistävä tekijä on yhteinen menneisyys.¹⁰⁸ Kulttuuriperintöprosesseihin osallistuvat kulttuuriperinnöstä osalliset yhteisöt ja yksilöt, mutta myös paikalliset, alueelliset ja kansalliset kulttuuriperintöorganisaatiot.¹⁰⁹ Petri Raivo täsmentää, että menneisyyden muistaminen on sosiaalista, jolloin yksilön muistot liittyvät ja mukautuvat osaksi jotain suurempaa ryhmää, kuten perheen, paikallisyhteisön tai kansakunnan yhteistä muistia ja identiteettiä. Kollektiivinen muisti on aktiivinen prosessi, jossa menneisyyden muistot, tarinat ja myytit luodaan, tuotetaan ja uusinnetaan samalla vahvistaen ryhmäidentiteettiä.¹¹⁰

Satakunnan Kansassa 13.5.2015 A. Ahlström Kiinteistöt Oy:n toimitusjohtaja Peter Ahlström toteaa Noormarkun ruukin Ahlström Voyage –näyttelyn laajennuksen yhteydessä, että ”Me vaalimme nöyrästi menneiden sukupolvien muistoa...” Hän toteaa myös, että Noormarkku toimii eräänlaisena liimana, se on yhteinen paikka. Kaikilla suvun jäsenillä on jonkinlainen suhde Noormarkkuun.¹¹¹ Peter Ahlströmin kommentti täsmentää sen, että juuri suvulla on merkittävä rooli kulttuuriperintöyhteisönä vaalia menneiden sukupolvien muistoa.¹¹² Heitä yhdistää paikka, mutta ennen kaikkea yhteinen menneisyys. Kuitenkin saman kulttuuriperintö voi liittää yhteen useita kulttuuriperintöyhteisöjä. Kulttuuriperinnön määrittäminen voi myös tarkoituksella tai tarkoituksettomasti sulkea pois joitakin ryhmiä yhteenkuuluvuuden ulkopuolelle.¹¹³ Kuitenkaan Makkarakosken sahan maisema ei ole pelkästään Ahlströmin suvun muisto ja menneisyys, vaan maisema yhdistää myös Ahlström-yhtiöt, paikallisen yhteisön, johon myös liitän työvä-

---

¹⁰⁷ Sivula 2015, 57.

¹⁰⁸ Sivula 2015, 58; Grahn 2014, 48–49.

¹⁰⁹ Grahn 2009, 107.

¹¹⁰ Raivo 2004, 142–143.

¹¹¹ Satakunnan Kansa 13.5.2015.

¹¹² Heikki Riikosen mukaan sukupolvea yhdistää sosiaalinen historia. Hänen mukaansa voidaan puhua sukupolven yhteydessä myös elämäkerrallisista yhteisöistä, jonka merkittävä piirre on kollektiivisuuden tunne, tunne kuulumisesta johonkin sukupolveksi luettavaan ryhmään. Riikonen 1997, 182.

¹¹³ Grahn 2014, 49.

en yhdyskunnan sekä kulttuuriperintöviranomaiset, joille maisemaan liittyvät muistot ja menneisyys ovat jotain muuta, mitä ne esimerkiksi suvun jäsenille ovat merkinnyt.

Paikallinen yhteisö ei pysy koossa ilman aktiivista ylläpitoa, toteaa Sivula, vaan symbolista yhteisyyttä vahvistetaan vaalimalla yhteistä kulttuuriperintöä.¹¹⁴ Noormarkun ruukinalue on osa paikallisyhteisön historiaa, toteaa Maarit Grahn. Entisen ruukkiyhdyshäskunnan jättämät jäljet ovat valikoituneet osaksi paikallista kulttuuriperintöä. Se on huomioitu myös valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriperintökohteeksi. Aineellisen ja aineettoman kulttuuriperinnön avulla paikalliset asukkaat muistelevat ja tulkitsevat menneisyyttä samalla uudistaen historiatietoisuuttaan. Grahn jatkaa, että A. Ahlström Kiinteistöt Oy:n yhtenä tehtävänä onkin paikallisesti ja valtakunnallisesti arvokkaan kulttuuriperinnön ylläpitäminen, säilyttäminen ja suojeleminen.¹¹⁵ Viranomaisten tehtävä kulttuuriperintöyhteisössä on tutkia ja arvottaa rakennusperintöämme, ylläpitää ja vahvistaa ymmärrystä kulttuuriperinnöstä, historiasta sekä ympäristöstä.¹¹⁶ Makkarakosken sahan osalta Satakunnan Museolla ja Museovirastolla on ollut oma rooli viranomaistehtävien hoidossa. Kaaviossa 4 kuvaan Makkarakosken sahan kulttuuriperintöyhteisöä sekä kulttuuriperintöyhteisön välistä suhdetta. Kuvaamani kulttuuriperintöyhteisö on vain yksi esimerkki sahaa koskeneiden yhteisöllisyyksien joukossa. Aiemmin sahan maisemaan on liittynyt toisenlaisia yhteisöjä, joissa esimerkiksi työväen rooli oli merkittävä, ja jonka sahan menneisyyden kuvaus on toisenlainen kuin kulttuuriperintöyhteisöllä. Kulttuuriperintöyhteisön rinnalla voi myös olla eri näkökulmasta muodostuneita yhteisöjä, jotka eivät määrittele Makkarakosken sahaa kulttuuriperintönä.

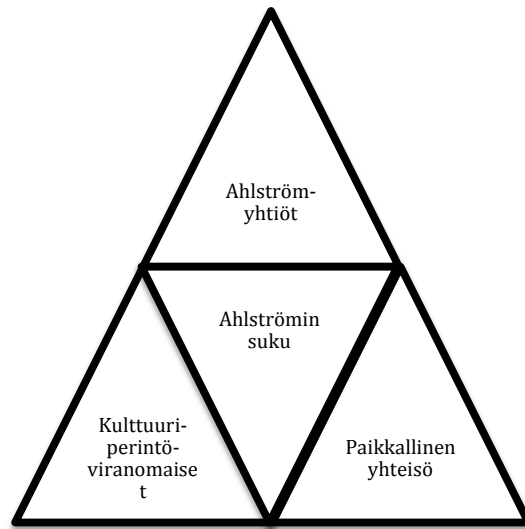
---

¹¹⁴ Sivula 2010a, 26.

¹¹⁵ Grahn 2009, 109, 112.

¹¹⁶ Karhunen 2014, 120.

Kaavio 4. Makkarakosken sahan kulttuuriperintöyhteisön välinen suhde.

Artikkelissaan *Tilaushistoria identiteettityönä ja kulttuuriperintöprosessina* Anna Sivula nosti esille kolme identiteettityökalua, joiden avulla kulttuuriperintöprosessia ylläpitävä yhteisö toteuttaa identiteettityötään:¹¹⁷

1. Jaettu historia
2. Osallisuuskokemus
3. Menneen jäljet ja menneisyyden symbolit.

Ensimmäinen työkalu on *jaettu historia*. Termi on lähtöisin historiantutkija Jorma Kalelalta.¹¹⁸ Kalela toteaa, että jaettu historia on keino, jolla ryhmät ja yhteisöt pääsevät käsiksi menneisyyteensä. Jotkut jaetut tarinat ovat välttämättömyys mille tahansa yhteisölle. Hän viittaa William Howardiin, jonka mukaan kaikilla yhteiskunnilla on jonkinlainen näkemys menneisyydestä, joka muotoilee ja on muotoillut heidän kollektiivista tietoisuuttaan kuvastaen ja vahvistaen arvo-järjestelmää ohjaten heidän toimintaansa ja arvomaailmaa.¹¹⁹ Anna Sivula kehitti termiä eteenpäin vuonna 2009. Hänen mukaansa jaettu historia on se menneisyyden tulkinta, jonka yhteisön jäsenet jakavat keskenään ja jota he välittävät myös ulospäin omana historianaan. Jaettu historia tarkoittaa hänen mukaansa sellaista menneisyyttä koskevaa tietoa ja tulkintaa, joka yhdistää kulttuuripe-

---

¹¹⁷ Sivula 2015, 64.

¹¹⁸ Sivula 2015, 64.

¹¹⁹ Kalela 2012, 75.

rintöyhteisön jäsenet ja sijoittaa yhteisön menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden muodostamalle jatkumolle.¹²⁰

Makkarakosken sahan maiseman kohdalla jaetun historian sijasta voi käyttää termiä *jaettu maisema*.¹²¹ Jaettu maisema on jatkumo, jossa yhdistyy menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus, jonka esimerkiksi kulttuuriperintöyhteisön jäsenet jakavat keskenään ja jota myös esitellään ulospäin omana historianaan. Historiallinen maisema sisältää tietoa ja tulkintoja menneisyydestä, jotka muokkaavat yhteisön näkemystä ja kollektiivista tietoisuutta menneestä. Kollektiivisen muistin avulla osoitetaan jaettuja alueita ja menneitä paikkoja.¹²² Muistaminen ei tapahdu tyhjiössä, toteaa Kalela, vaan yksittäistä muistamista tukee julkinen muisti (*public memories*), kuten muistomerkit, monumentit, paikat ja rituaalit, toisin sanoen muistaminen tukeutuu kulttuuriperintöön.¹²³ Lowenthal on todennut, että menneisyys on kaikkialla¹²⁴, joten maisemaan kohdistuvat merkitykset ja niihin liittyvät historialliset tulkinnat eivät siis synny itsestään, vaan niitä tuotetaan, vahvistetaan ja esitetään uudelleen. Paikkaan ja maisemaan liittyvän historian merkitseminen ja merkitsemättä jättäminen on Raivon mukaan dynaaminen prosessi. Jotkut tarinat häviävät ja jotkut kertaalleen unohdetut tarinat halutaan merkitä uudelleen näkyviin. Kyse on siitä, mitä pidetään kulloinkin tärkeänä osana kulttuurista identiteettiämme.¹²⁵

Jaetussa maisemassa yhdistyvät jaetut kokemukset, mielikuvat, kertomukset, arvot ja merkitykset, mutta on myös syytä muistaa, että kenen ehdoilla muistellaan? Maunu Häyrysen mukaan maisemat ovatkin yksi esimerkki monista kansallisista representaatioista, joiden tuotteistaminen ja uusintaminen on tapahtunut palvelen aikansa eliittien ja valtarakenteiden intressejä, sekä kulloistenkin taloudellisten ja poliittisten suhdanteiden alaisina. Kuitenkin niistä on tullut luokkarajoja rikkovia kollektiivisia samaistumisen

---

¹²⁰ Sivula 2015, 64.

¹²¹ Jaetusta maisemasta hyvänä esimerkkinä voisi pitää lähiötä. Anna-Maria Åström painottaa, että erityisesti lähiössä asuvat kokevat tärkeäksi, että asuinpaikalle on muodostunut historia kollektiivisen muistamisen kautta. Esikaupunkien synnyssä asukkaat olivat itse toiminnan kautta luomassa asuinpaikkansa historiaa ”historiattomassa ympäristössä”, koska he eivät kokeneet agraaria asutusta osaksi alueiden historiaa. Toisin kuin ydinkeskustan kaupunginosassa historia on ollut itsessään selvä lähtökohta menneisyyden ja nykyisyyden käsittelylle. Vaihtoehtona oli joko olla itse tuottamassa kollektiivista muistamista tai kuulua jo olemassa olevan kollektiivisen muistamisen piiriin. Åström 2013, 45.

¹²² Åström 2013, 42.

¹²³ Kalela 2012, 77.

¹²⁴ Lowenthal 1985, xv.

¹²⁵ Raivo 2004, 160.

kohteita.¹²⁶ Jaettu maisema kertoo myös siitä, miten tietty ryhmä haluaa itsestään kertoa. Kertomisen tapa kuvastaa myös ryhmän tapaa arvioida itseään ja menneisyyttä.¹²⁷ Makkarakosken sahan jaettu maisema on sekä yhteisöllistä että yhteisön ulkopuolista. Yhteisöt käyttävät jaettuja maisemia aineellisen ja aineettoman kulttuuriperintönsä *kehyskertomuksina*. Sivulan mukaan kehyskertomus vahvistaa menneisyyden aineettomalle ja aineellisella jäljelle merkityksen.¹²⁸

Toinen työkalu on *osallisuuskokemus*. Tällä työkalulla Sivula tarkoittaa kulttuuriperintöyhteisön jäseniä, jotka ovat osallisia sekä aiemmin kuvatusta jaetusta historiasta sekä erilaisista menneisyyden jättämistä aineellisista ja aineettomista jäljistä. Kokemus on omistussuhteista riippumaton, joten osallisuutta voi kokea mm. historialliseen maisemaan tai rakennukseen. Osallisuuden kokemus kohdistuu nimenomaan jaettuun historiaan ja sen esittämien menneisyyden symboleihin ja jälkiin.¹²⁹ Ympäristön kokemisen voi eritellä *osallisuuden* ja *sivullisuuden* käsitteisiin. Osalliselle ympäristö on paikka, osa itseä. Sivullinen puolestaan tarkastelee samaa ympäristöä etäältä, ulkopuolisena, kiinnittäen huomioita ympäristössä havaittaviin piirteisiin, ilman minkäänlaista henkilökohtaista suhdetta kyseiseen ympäristöön.¹³⁰ Kenellä on sitten oikeus tunnistaa kulttuuriperintönsä? Osattomuus (sivullisuus) on osallisuuskokemuksen kääntöpuoli. Kulttuuriperintö on jatkuva muutosprosessi, joka vaatii käyttövoimakseen uskottavaa historiantutkimusta.¹³¹ Kulttuuriperintö kuuluu kaikille niille, jotka käyttävät sitä todisteena historiasta, ja jonka jatkumoon he itsensä sitovat. Makkarakosken sahan maisema on edelleen Ahlströmin suvun omistuksessa ja se on osa näiden kaikkien kulttuuriperintöyhteisöjen historiaa (kts. kaavio 4.).¹³²

Kolmantena työkaluna Sivula esittelee sellaiset *menneen jäljet ja menneisyyden symbolit*, jotka toimivat jaetun historian todisteina sekä ylläpitävät kulttuuriperintöprosessin toimintaa. Näiden todisteiden kulttuuriperintöarvon ja merkityksen kehyskertomuksena jaettu historia vahvistaa, ja joista kulttuuriperintöyhteisön jäsenet kokevat olevansa osal-

---

¹²⁶ Häyrynen 2005, 27.

¹²⁷ Lento & Olsson 2013, 18.

¹²⁸ Sivula 2015, 64.

¹²⁹ Sivula 2015, 64.

¹³⁰ Haarni et al. 1997, 17–18.

¹³¹ Sivula 2010a, 27–28.

¹³² Grahn 2009, 112.

lisena.¹³³ Menneisyyden jäljet ovat mykkiä, Lowenthal painottaa. Ne vaativat tulkin-
taa.¹³⁴ Materiaalisuus merkitsee Raivon mukaan muistin fyysistä konkretisoitumista,
mikä voi tarkoittaa esimerkiksi näkyvää menneisyyden jälkeä maisemassa, joka tekee
muistamisesta näkyvää ja kosketeltavaa todellisuutta nykyisyydessä. Symbolisuus puo-
lestaan viittaa maiseman saamiin kulttuurisiin merkityksiin, joiden vuoksi paikka tai
maisema halutaan muistaa. Maisema tarvitsee kontekstinsa.¹³⁵ Makkarakosken saha on
todiste jaetusta maisemasta, johon kulttuuriperintöyhteisöt kokevat olevansa osallisena.
Se on jälki menneisyydestä, jolle halutaan antaa ääni.

Näillä kolmella identiteettityökalulla – jaetulla historialla/maisemalla, osallisuuskoke-
muksella ja erilaisilla menneen jäljillä ja menneisyyden symboleilla – voi rakentaa kult-
tuuriperintöyhteisölle yhteenkuuluvuuden tunnetta. Työkalujen avulla voi perustella
rakennussuojelupäätöstä tai yksityisomistuksessa olevan kiinteistön arvon nostami-
sen.¹³⁶ Makkarakosken sahan vanhat aineelliset työkalut – *keksit, pokarat ja hankelit*¹³⁷
– ovat vaihtuneet uusiin aineettomiin työkaluihin, joiden avulla historioitu kiinteistö on
saanut historiallisen arvon, ja joiden avulla ylläpidetään kulttuuriperintöyhteisön men-
neisyyttä ja muistoa ajallisessa jatkumossa.

---

¹³³ Sivula 2015, 65; Sivula 2010a, 27.

¹³⁴ Lowenthal 1985, 243.

¹³⁵ Raivo 2004, 144, 154.

¹³⁶ Sivula 2015, 67.

¹³⁷ Keksiä/uittokeksiä on käytetty uittotöissä puutavaran liikuttamiseen ja Pokaraa/käsihakaa puolestaan apuvälineenä tukkien siirtelyssä ja lastauksessa. <www.kantapuu.fi> Hankelin/ankelin avulla raamin terät kiristettiin raamin kehikkoon.

3 ELETTY MAISEMA

3.1 Kosken voiman käyttäminen

”Koskimaisiemme kauneus on tuomittu häviämään. Köyhällä kansallamme ei ole varaa antaa koskien ryöpytä vuodet umpeen, vain meidän silmiemme iloksi. Ne sisältävät liian paljon hyötyä tuottavaa voimaa antaaksemme niiden valua vain läpi sormiemme. [...] Niille alkaa nyt ankara työn aika, ne pannaan orjina pyörittelemään ja vääntämään monenlaisia hammasrattaita [...]. Kaiholla jäänee moni muistelemaan koskiemme surutonta lapsuudenaikaa, niiden iloisia kuperkeikkoja, mutta kai niin lienee, että kauneuden joskus täytyy väistyä hyödyn tieltä.”¹³⁸

Suomi on luonnonrikkauksien maa metsineen, vesiväylineen sekä voimaa tuottavine koskineen.¹³⁹ Luonto on määrittänyt millaista teollisuutta ja etenkin millaista teollisuuden voimalähdettä maassa on ollut järkevintä ja kustannustehokkainta käyttää. Luonnolla oli merkittävä rooli muutosten suunnassa ja yhtenä esimerkkinä tästä on vesivoiman käyttö. Vesivoima onkin ollut merkittävässä asemassa kokonaisten suurten teollisuusalueiden ja –kaupunkien, esimerkiksi Tampereen, synnyssä.¹⁴⁰ Suurin osa maamme varhaisimmista teollisuusympäristöistä ovat syntyneet raaka-aineen ja energian ehdoin. Tyypillinen 1700-luvun rautaruukki muodostui kosken tuntumaan sijoitetuista tuotantorakennuksista.¹⁴¹

Noormarkku-Finbyyn kylistä muodostui 1700-luvun lopulla Noormarkun alueen keskuskylä. Kylien kehitykseen ja maisemaan vaikutti Herrgårdin eli kartanon maille syntynyt teollisuus.¹⁴² Noormarkun sahateollisuuden alkuvaiheet ulottuvat 1620-luvulle. Jo tuolloin oli Noormarkunjoen varrella mahdollisesti saha ja sahaustoimintaa, mutta sen ajan perustajista ei ole säilynyt tietoja. Saha siirtyi vuonna 1622 Noormarkun kartanon herralle Gotthard Zeklerille ja hänen omistuksessaan kartano ja saha olivat vuoteen 1648. Herrgårdin tilan metsävarat ja Noormarkunjoen¹⁴³ koskista, Makkarakoskesta

¹³⁸ Päivärinne 2010, 124; Kts. Lampén 1923, 136-137.

¹³⁹ A. Ahlström Osakeyhtiö 1936, 5.

¹⁴⁰ Päivärinne 2010, 120, 124–125.

¹⁴¹ Putkonen 1988, 15.

¹⁴² Joukio 2010, 5. <<http://www.pori.fi>>

¹⁴³ Olanderin mukaan Noormarkunjokea on kutsuttu myös Torajärveksi.

(Korvfors), Sahakoskesta (Vanhansahankoski) ja Kuuskoskesta, saatu vesivoima mahdollistivat sahateollisuuden synnyn Noormarkun seudulle.¹⁴⁴

Toukokuussa 28 päivä vuonna 1753 saatiin lupa sahan perustamiseen Makkarakosken rannalle, jossa nykyinen saha sijaitsee. Kuitenkin sahan perustamisella oli ehto:¹⁴⁵

[...] koskesta ei saa nostaa vettä padolla ja että asukkaille on sahattava kotitarvetta puoliksi. Sahan omistajat puolestaan lupasivat laittaa tervauuneja, jotta tukit kokonaisuudessaan käytettäisiin hyödyksi.¹⁴⁶

Herrgårdin tila siirtyi vuonna 1795 kenraaliadjutantti Carl Constantin de Carnallille, jonka aikana sahojen toiminta vilkastui Noormarkussa. Vuonna 1806 De Carnall perusti Noormarkkuun rautaruukin.¹⁴⁷ Vuonna 1863 Noormarkun ruukki tuotantolaitoksineen myytiin porilaiselle liikemiehelle Karl Johan Lönegrenille, joka aloitti välittömästi Makkarakosken sahan kunnostustyöt. Saha oli siihen asti toiminut heikosti, koska sahan perustamisen aikaan padon rakentaminen koskeen oli kielletty. Kunnostustöiden yhteydessä Lönegren sai oikeuden rakentaa padon Noormarkunjokeen sovittuaan tilallisten kanssa padon rakentamisesta sopivaa korvausta vastaan sekä laajentaa saha kaksiraamiseksi. Lisäksi vuosina 1865–1866 rakennettiin yhdistetty sahan konttori- ja asuinrakennus¹⁴⁸ Makkarakosken sahaa vastapäätä, tien toiselle puolelle.¹⁴⁹ Kuitenkin vuosien 1866–1867 pula-aika ja mittavat investoinnit ajoivat Lönegrenin taloudellisiin vaikeuksiin, joten vuonna 1870 Noormarkun ruukki myytiin julkisella pakkohuutokaupalla merikarvialaiselle liikemiehelle Antti Ahlströmille.¹⁵⁰ Hän muutti Noormarkkuun vuonna 1872.¹⁵¹ Omistajanvaihdos tuli merkitsemään suuria muutoksia Makkarakosken sahalle, mutta myös Noormarkulle ja noormarkkulaisille.¹⁵²

---

¹⁴⁴ Olander 1983, 1.

¹⁴⁵ Olander 1983, 2.

¹⁴⁶ Olander 1983, 2. Olanderin mukaan tervanpoltto oli yleistä siihen aikaan, joten vanhoja tervahautojen kuoppia on edelleen seudulta löydettävissä.

¹⁴⁷ Grahn 2006, 19.

¹⁴⁸ 1960-luvulla sahan konttori ja asuinrakennus muutettiin metsäkonttoriksi ja vuonna 2010 rakennus remontoitiin kokous- ja majoituskäyttöön, jolloin rakennusta alettiin kutsua Sahalaksi.

¹⁴⁹ Grahn 2006, 19. Tuomola 1997, 4. Vuonna 1869 Makkarakosken sahan omaisuusluetteloon oli merkitty kaksi raamisahaa, kaksi katkaisusirkkeliä ja särmäsaha. Yhteisarvoltaan saha oli varastorakennuksineen arvioitu 55 000 markan arvoiseksi. Tuomola 2000, 91; Olander 1983, 6.

¹⁵⁰ Antti Ahlström (1827–1896), suomenkielinen ja -mielinen talonpoika, joka lähti 1850-luvulla liikkeelle maatilasta, pienestä käsipaperitehtaasta ja talonpoikaissahasta ja lopulta jätti 1890-luvulla käsistään Suomen suurimman sahateollisuuslaitoksen. Kts. Kuisma 2011, 64.

¹⁵¹ Tallqvist 1949, 3.

¹⁵² Grahn 2006, 19–20; Joukio 2010, 6. <<http://www.pori.fi>>

Elämä Noormarkussa ei kuitenkaan alkanut mutkattomasti. Sunnuntaina 24. tammikuuta vuonna 1875 kovien pakkasten aikaan riehui Makkarakosken sahallä tuhoisa tulipalo.¹⁵³ Satakunta-lehti uutisoi tulipalosta 30. tammikuuta 1875:

Tulipalo. Wiime sunnuntaina paloi Noormarkun pruuki saharakennus ynnä waja, mistä puu-tawaroita erotellaan. Ei tiedetä kuinka walkea oli päässyt wallalleen, mutta syyksi arwellaan waromatoim lämmitys ratashuoneesta. Ankara pakkanen työlästytti sammutustyötä; kuitenkin saatiin sahaamattomat ja sahatut tawarawarastot säilytetyiksi. Palaneet rakennukset oliwat wakuutetut 40,000 markasta. (B.T.)¹⁵⁴

Makkarakosken sahan raivaus- ja kunnostustyöt aloitettiin välittömästi. Mielenkiintoinen kysymys onkin, että miksi Antti Ahlström halusi rakennuttaa välittömästi uuden sahan tulipalossa tuhoutuneen sahan tilalle? Olihan hänellä wesisahoja Lankoskella, Merikarvialla, Kuuskoskella sekä myöhemmin hänen omistuksessaan oli myös Merikarvian Lampin saha.¹⁵⁵ Tulipalon yhteydessä puutawara saatiin pelastettua, jolloin rakennusaineet oliwat valmiina uuden saharakennuksen valmistukseen.¹⁵⁶ Antti Ahlström oli wakuuttanut Makkarakosken sahan 40 000 markalla. Hän oli myös hankkinut Makkarakosken sahan sahatavaramarkkinoilla walinneiden suhdanteiden kannalta otolliseen aikaan ja hän päätti hyödyntää yhtiön metsäwarat sahatteollisuuden kehittämiseen. Hän siis näki Makkarakosken sahan mahdollisuudet ja uskoi wahvasti omiin liikemiestaitoihinsa.¹⁵⁷

Saharakennus todennäköisesti suunniteltiin waltionagronomi Henry Gibsonin piirustusten mukaan, tai ainakin hänet mainitaan rakentamiseen liittywissä asiakirjojen yhteydessä.¹⁵⁸ Saha rakennettiin ristikkorakenteiseksi. Tyypilliseen tapaan se oli punamullattu ja pärekattoinen. Rakennuksen päädyissä sijaitsiwat suuret moniruutuiset ikkunat antoiwat sahaustuloksen kannalta wälttämättömän suuntaiswalon, ennen sähköwalojen asennusta vuonna 1897.¹⁵⁹ Moniruutuisilla walkopuitteisilla ikkunoilla oli myös käytännön syy; suuriruutuiset ikkunat eiwät olisi westäneet wesipyörän ja raamisahojen aiheuttamaa tärinää. Pienet lasiruudut on kiinnitetty ikkunapuitteisiin pienillä niiteillä, jolloin ruutujen vapaa liikkuwuus takasi myös paremmin westäwyyden. Saharakennuksen rakenteisiin

---

¹⁵³ Grahn 2006, 22.

¹⁵⁴ Satakunta 30.1.1875.

¹⁵⁵ Schybergson 1992, 45.

¹⁵⁶ Björkqvist 1993, 48.

¹⁵⁷ Grahn 2008, 211.

¹⁵⁸ Tuomola 2000, 88.

¹⁵⁹ Putkonen 1988, 23; Grahn 2008, 214, kts. myös Putkonen 2011.

tilattiin asiakirjojen mukaan 164 veistettyä kuusijuurakkoa.¹⁶⁰ Piirurakennetta tukevat kuusijuurakkotuet tekivät rakennuksesta mahdollisimman joustavan kestävänsä vesipyörän aiheuttaman rasituksen.¹⁶¹ Sahasali rakennettiin kolmiportaiseksi siten, että ylimpänä sijaitsivat tukkilava ja kehäsahat eli raamit, keskitasolla sijaitsivat pienemmät sahauslaitteet, kuten kaksinkertainen syrjäsaaha, sirkkeli, katkontapenkit ja särmäsahat. Takaosassa eli alimmalla tasolla sijaitsi puutavaran lastausosa kuljetusvaunuineen. Saharakennuksen eri tasot helpottivat puutavaran liikuttamista. Porrastus on nähtävissä myös julkisivussa, jossa on kaksi erikorkuista rakennusosaa.¹⁶²

Kuva 2. Mahdollisesti ensimmäinen valokuva Makkarakosken sahasta. Kuva on todennäköisesti otettu vuonna 1879 eli neljä vuotta sahan rakentamisen jälkeen. Kuva: AAOY.

Saha rakennettiin edellisen tapaan vesivoiman varaan, vaikka elettiin jo höyrysahojen aikaa. Vuonna 1862 maassamme oli 58 vesisaha ja kolme höyrysaha. Suurimmillaan vuonna 1877 vesisahojen määrä oli 82 ja höyrysahojen määrä oli noussut 63:een. Vesisahojen osuus maan kokonaistuotannosta oli 70 prosenttia.¹⁶³ Mitkä olivat ne mahdolliset syyt vesisahan rakentamiseen höyrysahan sijaan, vaikka jo vuosina 1860–1861 vähennettiin useita sahaamista koskevia rajoituksia?¹⁶⁴ Taustalla oli todennäköisesti taloudelliset syyt. Ensiksi vesisahan perustaminen oli halvempaa verrattuna höyrysahan

---

¹⁶⁰ Tuomola 2000,88.

¹⁶¹ Putkonen 1988, 23.

¹⁶² Kantonen 1996, 35; Putkonen 1988, 23; Grahn 2014b; Härö 2010, 121.

¹⁶³ Schybergson 1992, 63.

¹⁶⁴ Blomberg 2011, 18–19.

perustamiseen ja vesivoimaa riitti kuivista kausista huolimatta. Toiseksi itse sahaus saattoi olla jopa kolmanneksen edullisempaa kuin höyrusahalla, koska tällöin ei tarvittu lämmittäjiä eikä koneenhoitajia, ja näin säästyttiin palkanmaksuilta. Toisaalta Makkarakosken sahan sijainti sisämaassa ei välttämättä nähty edullisena.¹⁶⁵ Vesisahat toimivat pitkään höyrysahojen rinnalla, koska vesipyörä ei ollut teholtaan höyrykonetta vähäisempi. Vesivoima oli vain höyryä vaikeammin säädeltävissä, ja tosiasia oli, että vesisahan käyttö oli talvella lähes mahdotonta. Vaikkakin Makkarakosken sahalla pääsääntöisin sahattiin juuri kevättalvella. Vain pahimmilla pakkasilla¹⁶⁶ ja jääsohjon aikaan saha seisoi.¹⁶⁷ Silti kyseessä saattoi olla enemmänkin kuin pelkkä käyttövoimakysymys. Vesi- ja höyrysahan suurin ero oli siinä, että höyrysahan paikka voitiin kuljetus- ja muihin tekijöihin nähden säädellä, kun taas vesisahan paikka oli aina yksi ja sama.¹⁶⁸ Voisi myös olettaa, että Antti Ahlströmillä oli tällöin jo ajatuksia tulevaisuuden liiketoiminnan kehittämiseksi, koska tuolloin elettiin höyrysahojen aikaa, jolloin Länsi-Suomen sahateollisuus oli keskittymässä rannikoille.¹⁶⁹

Makkarakosken sahan vesipyörä sijaitsi aina vuoteen 1919¹⁷⁰ saharakennuksen alakerassa, patosillan puolella, jonne vesirattaan poiston jälkeen rakennettiin mylly.¹⁷¹ Esimerkiksi Enokosken sahassa koko saharakennus on asetettu patomuurien ja rantapenkereen varaan virtaavan veden päälle, jolloin voimapyörät sijaitsivat sahan alimmassa kerroksessa.¹⁷² Myös Makkarakosken saharakennus on sijoitettu patomuurien sekä rantapenkereen varaan siten, että se on osittain veden päällä. Makkarakosken sahan vesivoiman käyttöön viittaavat ainoastaan kosken läheisyys sekä patosilta, jolla vesivoimaa säädeltiin. Vesisahasta puuttui myös höyrysahoihin liitetty tyypillinen pitkä piippu. Toisin kuin esimerkiksi Kauttuan sahalla (kts. kuva 3), jonka vesipyörä sijaitsi sahan ulkopuolella ollen kiinteä osa sahan maisemaa.

---

¹⁶⁵ Vientipuu jouduttiin kuljettamaan maitse Lyttylään, jolloin valmiin puutavaran kuljetuskustannukset olivat raaka-ainekuljetuksia huomattavasti korkeammat. Tuomola 1997, 9; Grahn 2006, 23.

¹⁶⁶ Yksi pahimmista Makkarakosken sahalla tapahtuneista onnettomuuksista tapahtui talvipakkasten aikaan. Satakunta –lehdessä 23.1.1875 kirjoitetaan että: ”Koska eräs seitsemänkymmenen vuotinen mies oli sulattamassa wesiratasta ruukin sahassa, kompastui hän ja joutui sen väliin, josta hän vielä hengissä pois saatiin, kuitenkin niin muserrettuna, että sekä pää, käsi ja jalka owat tohjona; jos toiwoa on hänen parannuksesta, ehkä näkyy pimiältä, wiettiin hän kuitenkin lasareettiin läänin tohtorin awulla ja patruuna Ahlströmin kustannuksella”.

¹⁶⁷ Grahn 2008, 216.

¹⁶⁸ Ahvenainen 1984, 194–195.

¹⁶⁹ Grahn 2006, 23.

¹⁷⁰ Grahn 2006, 100.

¹⁷¹ kts. (kuva 8) vuoden 1906 rakennuspiirustusta, jonne vesipyörän sijainti on merkitty.

¹⁷² Ahvenainen 1984, 193.

Kuva 3. Kauttuan sahan vesiratas oli sijoitettu sahan ulkopuolelle, jolloin se oli osa vesisahan maisemaa. Kauttuan saha ja tukkuränni 1920-luvulta. Kuva: AAOY.

”Täällä Noormarkussa pannaan parhaillaan sähkövoimaa kuntoon”, kommentoi Walter Ahlström marraskuussa vuonna 1896 kirjeenvaihdossaan ylioppilastoverilleen.¹⁷³ Noormarkun ruukinmäelle sähköä tuottamaan perustettiin voimalaitos vuonna 1896, joka sijaitsi Makkarakosken sahan vastarannalla.¹⁷⁴

Maamme muihin pitäjiin verrattuna Noormarkku sai

sähkön suhteellisen aikaisin ja pääasiassa A. Ahlström Osakeyhtiön ansiosta.¹⁷⁵ Pienen hirsirakennuksen tuottamaa sähköä tarvittiin aluksi vain valaistukseen, koska tuohon aikaan ei juuri ollut sähköllä toimivia koneita. Myös Makkarakosken saha sai ensimmäiset sähkölamput vuonna 1897, joita sahalle asennettiin 10 kappaletta.¹⁷⁶ ”Mieltä synkistävä pimeys on vaihtunut hauskaksi waloisuudeksi” myös Makkarakosken sahal-
la.¹⁷⁷

Kuva 4. Pieni vasta valmistunut hirsirakenteinen voimalaitos sijaitsi sahan vastarannalla. Kuva on otettu ennen vuotta 1900, jonka jälkeen sahalle lisättiin lokomobiili sekä pitkä piippu. Kuva: AAOY.

¹⁷³ Normén 1927, 27.

¹⁷⁴ Tosin muistitiedon mukaan ensimmäinen sähköä tuottava voimanlähde olisi sijainnut Makkarakosken vesisahassa, jolloin sahan yhteydessä olisi ollut generaattori, jonka tuottama sähkö olisi riittänyt ainoastaan Isotalon tarpeisiin. Kuitenkaan tästä pienimuotoisesta sahassa toimivasta voimalaitoksen tapaisesta ei ole säilynyt asiakirjoja tai muuta kirjallista mainintaa. Tuomola 2000, 40.

¹⁷⁵ Tuomola 2000, 40.

¹⁷⁶ Grahn 2008, 214.

¹⁷⁷ Päivärinte 2010, 133.

Samaisessa kirjeenvaihdossa Walter Ahlström kuvaili elävästi sähkön tuloa ruukinmäelle:¹⁷⁸

[...] sitten Noormarkun tehdas oli ensi kerran sähköllä valaistu. Tämä tapahtui 8. 15 aamulla, joulukuun viimeisenä päivänä 1896. Me hurrasimme kaikki huikeasti sähkölle. Et usko miten komealta tehdas näytti nyt, kun se oli joka puolelta valaistu!¹⁷⁹

Kuva 5. 1890-luvulla sahan ja pajan välissä sijaitsi pieni saari, jonne pajan puoleiselta rannalta johti silta uimahuoneeseen. Taustalla Makkarakosken saha ja patosilta. Sillalla ilmeisesti Walter Ahlström. Uimahuone ja sinne johtava silta poistettiin mahdollisesti viimeistään uiton lisääntyessä. Kuva: AAOY.

Vaikka Makkarakosken saha sijaitsi Noormarkunjoen uittoväylän varrella, ei sinne muistitiedon mukaan uittopuita otettu, lukuun ottamatta pärepuita ja ”uitossa väsyneitä” eli uppotukkeja, jotka eivät jaksaneet uida päämääränsä. Esimerkiksi Makkarakosken sahalle vuonna 1920 hakatuista tukeista yli puolet olivat uppotukkeja.¹⁸⁰ Uitto oli kuitenkin merkittävä osa Makkarakosken arkea uittoväylän kulkiessa sahan ohitse. Ennen Noormarkunjoen uittoyhdistyksen perustamista 1920-luvulla, jokainen yhtiö uitti erikseen omat tukkinsa, jolloin ”joki oli koko kesän tukkeja täynnä”, muisteli Erkki Roslöf.¹⁸¹ Noormarkunjoen uittoyhdistyksen jäseninä olivat Ahlström, Rosenlew, Reposaa-ren saha ja Sakarias-niminen saha Uudessakaupungissa. Uittoa tapahtui aina Laviasta, Kankaanpäästä ja Vihteljärveltä saakka. Puut uitettiin sekauittona Ahlaisten jokisuulle, jossa ne lopulta eroteltiin jokaisen firman uittomerkin perusteella. Noormarkunjoen uit-

¹⁷⁸ Norrmén 1927, 27.

¹⁷⁹ Tuomola 2000, 40. Antti Ahlström ei ollut näkemässä tätä juhlallista näkyä, vaan hän oli kuollut puoli vuotta aiemmin 10.5.1896. Kts. myös Norrmén 1927, 26.

¹⁸⁰ Grahn 2014a, 166.

¹⁸¹ Erkki Roslöfin haastattelu 2.6.1997, AAOY.

toyhdistys lopetettiin uittojen vähenemisen seurauksena 1950-luvun loppupuolella.¹⁸² Roslöf muisteli, että viimeinen uittokesä olisi ollut vuonna 1957.¹⁸³

Uittotyö alkoi yleensä keväällä jäiden lähdettyä ja puomitukset, jotka ohjasivat tukkiliikennettä, tulivat osaksi kosken maisemaa (kts. kuva 6). Yleensä puomitukset korjattiin uittokauden päätyttyä pois.¹⁸⁴ Erkki Roslöf muistelee:

Puomit oli tehty laittamalla kaksi, kolme tukkia rinnatusten kiinni toisiinsa kettingillä. Puomeilla erotettiin, mitkä tukit jatkoivat tukkirännin kautta matkaansa Pohjanlahteen ja mitkä taas jäivät omaan sahaan. Tulevat puut kieritettiin veteen maalta, rannalta. [...] noin seitsemän tukkia mahtui samalla kerralla tukkisiltaa pitkin sahaan. Tukkisiltaa voitiin sanoa myös ruuheksi, koska sen sivut oli hirrestä tehty. Tukkisilta otettiin aina sahauksien jälkeen pois, jotta isännät pääsivät viljakuormien kanssa mahtumaan sillalta yli joen. Joskus kuorma-auto jäi kiinni siltaan.¹⁸⁵

Kuva 6. Uittoa Makkarakoskessa 1920–1930-luvulla. Kuva: AAOY.

¹⁸² Tuomola 1997, 13. Vuosien 1953 ja 1954 Noormarkunjoen tukkien uittomäärät olivat alle 15% vuoden 1948 uittomäärästä. Sivula 2012, 383.

¹⁸³ Erkki Roslöfin haastattelu 2.6.1997.

¹⁸⁴ Tuomola 2000, 98.

¹⁸⁵ Satu-Miia Tuomolan muistiinpanot Erkki Roslöfin haastattelusta 2.6.1997, AAOY.

3.2 Höyryvoimasta sähkövoimaan

Höyry vedelle avuksi. Noormarkun tehtaan wesisahalle tuotiin Porista m.k. 29. P:nä uusi höyrykone, joka asennetaan mainitussa sahalaitoksessa koneita liikuttamaan, sillä useina vuodenaikoina on Noormarkun joessa wettä niin wähän, että koneitten liike alkaa olla hidasta.¹⁸⁶

Veden wähyys oli hankaloittanut sahatuotantoa Makkarakosken sahalla jo useamman vuoden ajan. Vuonna 1900 veden avuksi¹⁸⁷ sahalle asennettiin voimalähteeksi lokomobiili eli pyörille asennettu höyrykone.¹⁸⁸ Höyrykoneen asentaminen merkitsikin huomattavia muutoksia Makkarakosken sahalla. Merkittävät maisemalliset muutokset olivat höyrykonetta varten rakennettu pieni pulpettikattoinen lisärakennus, konehuone, sekä höyrysahtojen tyypillinen maamerkki pitkä piippu, joka asennettiin saharakennuksen katolle höyrykoneen asentamisen yhteydessä. Pitkä piippu esti kipinöiden lentämisen sahan pärekatolle sekä punaisen kukon raivon, tulipalon. Höyrykoneen ajalta on edelleen näkyvillä konehuoneen seiniä suojaava pellitys, palomuri sekä katossa oleva piipun reikä.

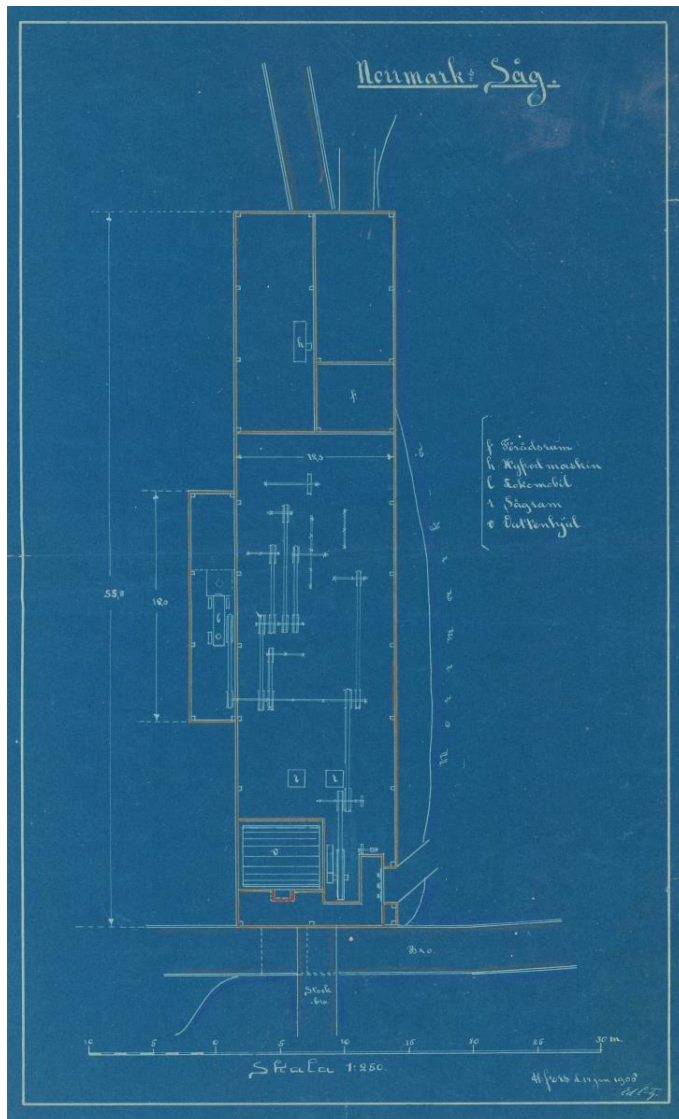

Kuva 7. Makkarakosken saha höyrykoneen ajalta. Pitkä piippu toimi maamerkinä, mutta jolla myös estettiin sahteollisuuden pahin painajainen, tulipalo. Oikealla näkyy aidattu lautatarha. Kuva: SatM.

¹⁸⁶ Grahn 2006, 38; Satakunta 1.2.1900.

¹⁸⁷ Höyrykoneen asentamisesta huolimatta pääsääntöisenä voimanlähteenä Makkarakosken sahalla käytettiin edelleen vesivoimaa. Höyrykonetta käytettiin vain matalan veden aikaan. Grahn 2006, 37–38, 63.

¹⁸⁸ Grahn 2006, 37–38. Weden wähyys on Noormarkun joessa hywin suuri ja tehdas on siitä syystä seisautanut. Haittaa on se tehnyt sahalaitoksellekin, waan pian alkaa höyrykone, jota parhaillaan jo sijoitetaan paikallensa, lisätä woi-maa liikkeeseen[...].Satakunta 6.3.1900.

Vuonna 1901 sahalaitokseen perustettiin myös höyläämö, joka aloitettiin Makkarakosken sahalla yleiseen kehitykseen nähden melko varhain. Höyläämölaitoksen perustaminen nähtiinkin uudistusaskelena Makkarakosken sahalle. Se monipuolisti tuotantoa ja työllisti sahatyöläisiä, sillä höyläämistä pystyttiin harjoittamaan myös talvella.¹⁸⁹ Makkarakosken sahan alakerran vuoden 1906 rakennuspiirustukseen on merkitty sahan perällä sijaitsevat höyläämö sekä ilmeisesti jonkinlainen sahatyöläisten taukhuone. Piirustukseen on nähtävissä myös lokomobiili, raamit sekä vesipyörä.

Kuva 8. Rakennuspiirustus vuodelta 1906. Kuva: AAOY.

Makkarakosken saha ei kuitenkaan pystynyt kilpailemaan yhtiön omien länsirannikon höyrysahojen kanssa. Höyrysahat olivat tehokkuutensa ja sijaintinsa vuoksi tulevaisuuden tuotantolaitoksia. Yleinen sahateollisuudessa vallinnut kehitys näkyi myös Norrmarkussa.¹⁹⁰ Höyryvoiman aika Makkarakosken sahalla jäi lyhyeksi ja puolitehoiseksi. Noin viisitoista vuotta höyrykoneen asentamisen jälkeen Makkarakosken sahalla siirryttiin sähkövoiman käyttöön. Sähkövoiman käyttö syrjäytti perinteisen höyryvoiman käytön vaiheittain vuosisadan alusta lähtien.¹⁹¹ Pieni hirsirakenteinen voimalaitos sai väis-

¹⁸⁹ Grahn 2014a, 166–167.

¹⁹⁰ Grahn 2006, 39–40.

¹⁹¹ Kantonen 1996, 12.

tyä edelleen toiminnassa olevan uuden voimalaitoksen tieltä vuonna 1914. Samana vuonna sähkömoottorin asentamisen jälkeen siirryttiin sahalla sähkövoimaan. Tämän jälkeen tarpeettomaksi jäänyt vesiratas ja lokomobiili sekä höyrykauteen vahvasti viittaava pitkä piippu poistettiin. Entisen vesirattaan paikalle rakennettiin mylly vuonna 1918. Hyvin tyypillistä olikin, että koskimiljöössä saha ja mylly olivat yksi rakennuskokonaisuus.¹⁹² Myös Satakunta-lehden sivuilla oli ilmoitus Noormarkun tehtaan myllystä:

Noormarkun tehtaan uudessa myllyssä jauhetaan hyvin ja pian rukiita, ohria ja kuroja. Kuroja toistaiseksi ei voida kuoria ilman. Ilman lupatodistusta ei jauheta. A. Ahlström O.y. Noormarkun tehdas.¹⁹³

Viljanjauhamisesta tuli osa Makkarakosken sahan arkea. Myllyä käytettiin pääsääntöisesti kerran viikossa, syksyllä kaksikin kertaa viikossa. Makkarakosken sahamyllyyn ns. ”tullimyllyyn” paikalliset toivat jauhettavaksi ruista ja ohraa leipäjauhoksi ja joskus myös vehnää kakkutarpeisiin ja kauraa. Myös naapurikunnista käytiin jauhattamassa viljaa, esimerkiksi Pomarkun Udestakylästä oli lyhyempi matka Noormarkkuun kuin kylän omaan myllyyn. Kotitarvemyllyjen yleistyessä sodan jälkeen jauhatus Makkarakosken sahamyllyssä väheni ja mylly oli käytössä enää harvoin.¹⁹⁴

3.3 Preekoolit

Antti Ahlström sai raakapuuta omista metsistä. Ahlströmin metsävarat olivat niin suuret, että uuskasvu paikkasi omista metsistä tehdyt hakkuut.¹⁹⁵ Makkarakosken menestyksen merkittävin syy olikin huutokaupan mukana tulleilla metsillä. Ruukin metsät olivat melkein koskemattomat. K. J. Lönegrenin aikana puuta kaadettiin lähinnä hiilen polttoa varten rautaruukin käyttöön. Antti Ahlström päätti hyödyntää huutokaupalla edullisesti hankkimansa metsät, vaikka Noormarkun metsien puusto ei ollutkaan parasta mahdollista laatua. Muualla saatiin sama sahatavara vähemmällä tukkimäärällä. Kuitenkin omien metsien tukkien kaato osoittautui kannattavaksi.¹⁹⁶ Olavi Inberg toimi Noor-

---

¹⁹² Kantonen 1996, 8.

¹⁹³ Satakunta 3.12.1918.

¹⁹⁴ Tuomola 2000, 83–84.

¹⁹⁵ Schybergson 1992, 82–83.

¹⁹⁶ Grahn 2006, 26.

markun piiriesimiehenä ja hankki puuta Makkarakosken sahalle vuosina 1954–1957. Hän muisteli vuonna 1997 haastattelussaan:

Makkarakosken sahalle tulevat puut hankittiin suurin piirtein kaikki Ahlströmin metsästä. Suurin osa tuli läheltä, max. 2,5 km:n säteeltä. Ne tuotiin hevosella. En tiedä onko Makkarakosken sahalle tuotu puuta uittamalla. Hevoskuljetuksella ne yleensä tuotiin. Ostupuulla oli hyvin pieni osuus Makkarakosken sahalla [...] Talvikautena ne puut hankittiin.¹⁹⁷

Tukit varastoitiin sahan läheisyyteen Noormarkunjoen rannalla sijaitsevaan tukkivarastoon.¹⁹⁸ Erkki Roslöf muistelee, että ”tähän ajettiin tukit hevosella, ihan tonne rantaan asti. Tässä oli tukit varastossa. [...] ne ajettiin talvella kahdella hevosella. Jäät oli talvella. Tehtiin semmoinen tukkilautta jokeen ja sen päälle lava.¹⁹⁹

Kuva 9. Tukit varastoitiin Noormarkunjoen rannalle. Keskellä jokea oletettavasti Erkki Roslöfin kuvailema tukkilautta. **Kuva 10.** Tukkisiltaa pitkin sahattavat tukit nostettiin ketjupyörän avulla sahalle. Taustalla Sepänmäkenä tunnetut työläisten asunnot vuosilta 1880–1890. Kuvat: Noormarkun kotiseutuyhdistys r.y.

¹⁹⁷ Satu-Miia Tuomolan muistiinpanot Olavi Inbergin haastattelusta 4.6.1997, AAOY.

¹⁹⁸ Tuomola 2000, 97; Grahn 2014, 166.

¹⁹⁹ Erkki Roslöfin haastattelu 26.5.1997, AAOY.

Lautatarhat eli *preekoolit* olivat tyypillinen osa sahojen maisemaa. Valmiin puutavaran kuivaminen tapahtui aina 1920-luvulle asti pelkästään lautatarhoissa, jotka olivat 1800-luvulla hyvin alkeellisia. Yleistä oli, että tapulipohjat olivat suuria ja tapulit oli sijoiteltu tiheästi vieri viereen.²⁰⁰ Ensimmäiset lautatarhat sijaitsivat yhtiön pääkonttorin puiston kohdilla aina Vainiolaan asti. 1800-luvun lopulla laaditussa Noormarkun ruukinalueen suunnitelmaan (kts. kuva 12) on merkitty sahan lisäksi lautatarhaan johtavat kiskot sekä Lönegrenin rakennuttama lankkukatoks. Suureen kaksikerroksiseen lankkukatokseen kuivattu puutavara kuljetettiin vaunuilla rautatietä pitkin. Lisäksi sahan viereen raken-

nettiin tiilestä yksiuninen sahanpurun polttolaitos.²⁰¹

Lautatarhan pinta-ala oli tuolloin 0,93 ha, jossa tapulinpohjia ja raiteita oli koko alalla. Lautatarhaa voitiin laajentaa tarpeen mukaan. Lautatarhaan mahtui 72 tapulinpohjaa. Pohjin pituus oli 24 jalkaa²⁰² ja leveys 20 jalkaa. Tapulien välinen matka oli 7-9 jalkaa. Rautateiden yhteenlaskettu pituus oli 273 metriä, metri kiskoa painoi 5,84 kg.²⁰³

Kuva 11. Piirrossuunnitelma Noormarkun ruukinalueesta 1800-luvun lopulta, jossa näkyy suunnitelma lankkukatoksesta sekä kiskot. Kuva: AAOY.

²⁰⁰ Johanson 1959, 94.

²⁰¹ Tuomola 2000, 91; Olander 1983, 6.

²⁰² Jalka on 29,690 cm. Kts. Kostet 2010, 89.

²⁰³ Tuomola 1997, 11.

Kuva 12. ”Tapulit olivat kuin latoja” sanottiin, koska jokaisella tapulilla oli oma katoksensa. Makkarakosken sahan aidattu lautatarha eli *preekooli* todennäköisesti 1800-luvun lopulla, jolloin sahalta ei oltu vielä siirrytty höyryvoiman käyttöön. Sahan konttori- ja asuinrakennus oli tällöin väritykseltään vielä punainen. Kuva: Noormarkun kotiseutuyhdistys r.y.

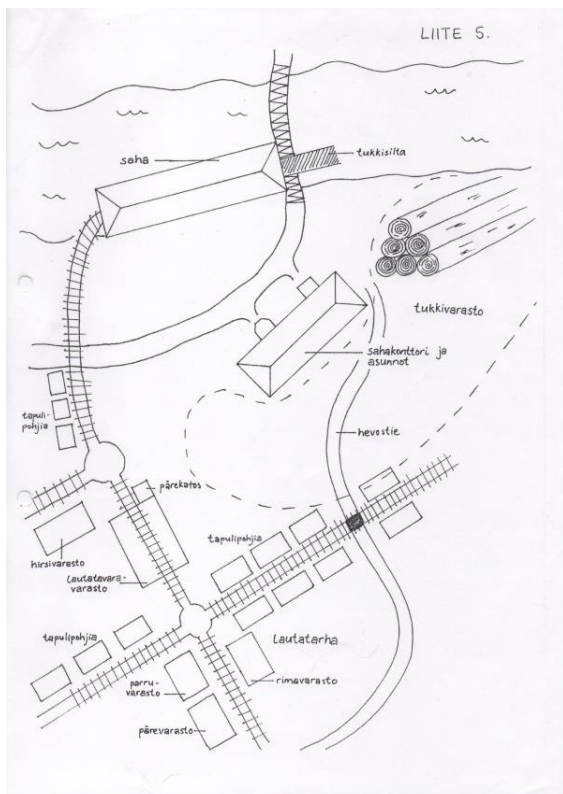
Lautatarhat jouduttiin siirtämään entisen aiemmin punaisen sahan konttorin ja asuinrakennuksen läheisyyteen, kun pääkonttoria alettiin rakentaa vuonna 1914. Kuvassa 13 näkyy aidattu lautatarha, jonne kiskot johtivat. Sahan maisemaan kuului tällöin myös tukkisilta, jota pitkin sahattavat tukit nostettiin sahalle sekä tukkiränni, jota pitkin puolestaan sahan ohitse uitettavat tukit kulkivat. Tukkiränni poistettiin ilmeisesti viimeisenä uittokesänä vuonna 1957.²⁰⁴ Kesäisin maisemaa hallitsivat myös uittopuomit.

Kuva 13. Kuvasta puuttuu tenniskenttä, joka rakennettiin 1920-luvulla sekä höyrykauden pitkä piippu, joka mahdollisesti poistettiin, kun sahalta siirryttiin sähkövoimaan vuonna 1914. Kuva: Merikarvia-seura ry.

²⁰⁴ Erkki Roslöfin haastattelu 2.6.1997. AAOY.

Muistitiedon mukaan lautatarha oli aidattu ja sinne johti oma portti. Lautarahassa sijaitivat tapulit, joissa kuivattiin ”märkä tavara”, joka oli juuri tullut sahasta. Jokaiselle puutavaralle oli oma tapulipohja eli *peti* ja laudoista tehdyt katokset. Sanottiin, että ”tapuleitten piti olla suoria kuin kynttilät”. Tapuleissa puutavaraa kuivattiin yleensä kesä,

mahdollisesti kaksikin kesää. Kuivunut puutavara siirrettiin puutavarasuuliin odottamaan myyntihetkeä. Puutavarasuuli oli pitkä ja harmaa, ja jonka läpi kulki rautatie. Rimoille ja pienemmälle puutavaralle oli oma suuli. Hirsikatoksen alla säilytettiin parruja.²⁰⁵

Kuva 14. Satu-Miia Tuomolan tekemä havainnollistava muistitietoon pohjautuva kartta lautatarhoista, tukkivarastosta ja rautatiekiskoista. Erkki Roslöf muistelee, että ”tässä oli aita ympäri lautatarhan. Tässä oli portit. Tässä oli ensimmäinen tapuli. Tässä oli kolme tapulipohjaa ennen kuin rautatie kääntyi. Tässä oli risteys (kääntösilta, jossa toinen vaunu odotti aina, kunnes raiteet oli vapaat²⁰⁶). Tässä oli puutavarasuuli, missä oli puutavarat. Rautatie meni suulin läpille. Yläker-taan mahtui ja parrujen päälle tavaraa. [...] niihin (tapuleihin) tehtiin laudasta katto päälle. Suuli oli aika pitkä. Tuolla oli harmaa suuli, jossa oli kai-kenlaista ripaa ja tossa oli hirsikatos.²⁰⁷

3.4 “Sitte loppu tää lysti”

Makkarakosken saha oli yksi suurimmista vesisahoista 1880-luvulla, jolloin Satakunnassa oli vain kaksi tuotannollisesti merkittävää vesisahaa, Makkarakoski ja Sahakoski Merikarvialla.²⁰⁸ Vientisahaus päättyi jo 1910-luvulla, jonka jälkeen sahalla harjoitettiin

²⁰⁵ Erkki Roslöfin haastattelu 26.5.1997, AAOY; Erkki Luokosen haastattelu 28.5.1997, AAOY; Aukia 1977, 27.

²⁰⁶ Erkki Luokosen haastattelu 28.5.1997, AAOY

²⁰⁷ Tuomola 1997; Erkki Roslöfin haastattelu 26.5.1997, AAOY.

²⁰⁸ Grahn 2006, 23.

enää kotitarvesahausta.²⁰⁹ Makkarakosken sahan raamit olivat viimeisen kerran käynnissä 20.2.1956. Muutamat sahan työntekijät tekivät töitä vielä kevääseen 1957 asti. Paikkakuntalaisille sahatuotannon lopettaminen ei tullut yllätyksenä, eikä ilmeisesti yhtiöllekään, koska pöytäkirjoissa ei ole siitä edes merkintää.²¹⁰ Erkki Roslöf muistelee sahatoiminnan loppumista:

[...]kyllä siitä jo puhuttiin jonkun aikaa. Se oli selvä ettei tää voinu jatkuu semmosena. Isoista sahoista sai tavaraa helpommalla ja halvemmalla. Loppuaikana täällä tehtiin vaan Ahlströmin omiin tarpeisiin. Ihmeen kauan ne sitä pitikin loppujen lopuksi.²¹¹

Syitä Makkarakosken sahan lopettamisella oli useita. Saha oli ollut ruukin merkittävin tuotantolaitos. Ruukin oma puutavaran tarve oli työllistänyt paikkakuntalaisia ja takasi sahatuotannon jatkumisen. Toisen maailmansodan jälkeen sahalle ei ollut enää tarvetta ja toiminta sahalla oli ollut pidempään vaatimatonta. Ruukissa elettiin muutosten aikaa, joten vanhan sahan toiminnan ylläpitämistä ei nähty järkevänä. Tuohon aikaan paikkakunnalla oli ainakin kaksi sahaa jäljellä, Kairilan saha ja Lassilan saha, jotka vastasivat paikalliseen kysyntään. Ruukin omaan tarpeeseen puutavaraa oli saatavissa esimerkiksi Ahlströmin Pihlavan sahalla.²¹² Olavi Inberg muistelee, ettei Pihlavan sahalla ollut vaikutusta Makkarakosken sahan lopettamiseen. Makkarakosken sahan tulessa ”vanhanaikaiseksi” tuotanto keskitettiin Suursahaan eli Pihlavaan.²¹³ Myös uittoyhdistys oli lopettanut toimintansa melkein samoihin aikoihin tukkienkuljetuksen siirtyessä maanteille ja rautateille. Makkarakosken sahaa oli siihen asti hyödynnetty tilapäisenä tukkiensahauspaikkana. Enää sillekään ei ollut tarvetta.²¹⁴ Erkki Röslofin sanoin, ”sitte loppu tää lysti, niinko oli tietysti odotettavissakin.”²¹⁵ Mylly kuitenkin jatkoi toimintaansa vielä pitkälle sahatoiminnan lopettamisen jälkeen. Rahtijauhatus ruukin myllyssä loppui 1.8.1973.²¹⁶

---

²⁰⁹ Toki kotitarvesahausta harjoitettiin jo vientisahausten aikaan. Ahlströmin ruukilla merkittäviä rakennushankkeita olivatkin Isotalo (1881), Havulinna (1901), Villa Mairea (1939) sekä vuosina 1911-1928 rakennetut useat virkailija-asunnot. Grahn 2014b.

²¹⁰ Grahn 2014a, 167–168.

²¹¹ Erkki Roslöfin haastattelu 26.5.1997, AAOY.

²¹² Grahn 2014a, 168; Grahn 2006, 103.

²¹³ Olavi Inbergin haastattelu 4.6.1997, (AAOY).

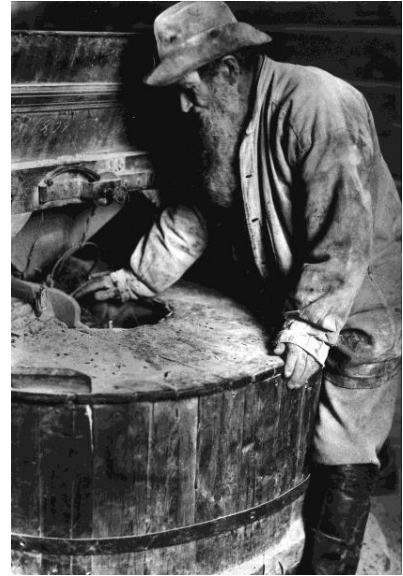
²¹⁴ Grahn 2006, 103.

²¹⁵ Erkki Roslöfin haastattelu 26.5.1997.

²¹⁶ Tuomola 2000, 84.

Kuva 15. Makkarakosken saha ei täysin hiljentynyt sahaustoiminnan loputtua, vaan mylläri oli työssään vielä reilun vuosikymmenen kerran tai pari viikossa. Kuva: AAOY.

Maisema on jonkun tai joidenkin maisema, sillä on tekijänsä ja näkijänsä, jotka tuottavat ja uusintavat maisemaan liittyviä merkityksenantoprosesseja.²¹⁷

Tässä tutkimuksessa Makkarakosken sahan maiseman aikansa ”tekijäksi” esitetään usein Antti Ahlströmiä, liikemiestä, joka näki Makkarakosken sahassa ja Ahlströmin metsissä potentiaalia, jopa menestyksekkääseenkin liiketoimintaan. ”Olen Antin Sahalla töis-

sä” puhuttiinkin vielä pitkään ruukinpatruunan kuoleman jälkeen, kun tarkoitettiin A. Ahlström Osakeyhtiötä. Tällä haluttiin myös korostaa ja kunnioittaa omistajan tärkeää roolia.²¹⁸ Niin kutsuttu ”Antin perintö” on Ahlströmin suvun tapa korostaa suvun juuria ja identiteettiä sekä yhtiön keino luoda tietynlaista menestystarinaa yhtiön ympärille. Vuoden 1963, sahan ollessa jo jonkin aikaa suljettuna, A. Ahlström Osakeyhtiön katalogissa Makkarakosken maisemaa kuvataan seuraavasti:

At one time Norrmark was a really important industrial site. An ironworks was established here at the beginning of the Nineteenth Century, and a comparatively large water-powered sawmill was added later on. Antti Ahlström bought both these installations in 1871, and they continued to function for the rest of his lifetime. But a result of the structural changes that these two branches of industry undergone, production has long been discontinued at both the sawmill and the ironworks [...] still reminds us of Norrmark's former industrial greatness.²¹⁹

Kuten lainauksessa sanotaan, vaikka sahan tuotannollinen aikakausi päättyi muistuttaa Makkarakosken saha yhä meitä Noormarkun teollistumisen aikakaudesta. Osa sahan tuotantomaiseman jäljistä ovat kadonneet maisemasta, osa menneisyyden jäljistä ovat puolestaan todisteina muistuttamassa aikansa menestyneimmästä vesisahasta ja tänä päivänä jälkiä on myös rekonstruoitu viittaamaan kadotettuihin menneisyyden jälkiin. Aiemmin jokapäiväisessä käytössä ollut saharakennus ja tuotantomaisema muuttuivat osaksi kulttuurimaisemaa, jota tarkastelemalla nykyajan ihminen voi aistia eletyn elämän, työn ja arjen. Uusi aikakausi hiljensi raamit Makkarakosken sahalla.

---

²¹⁷ Raivo 1997, 202.

²¹⁸ Tuomola 2000, 162.

²¹⁹ A. Ahlström Osakeyhtiö 1963.

4 SUOJELTU MAISEMA

4.1 Hiljaisuuden maisema

Kulttuuriperintöä ei ole sellaisenaan valmiina olemassa, vaan se syntyy, kun jokin menneisyyden jälki päätetään valita säilyttämisen arvoiseksi [...] Kulttuuriperinnön vaaliminen vaatii aktiivista säilyttämistä. Säilyttäminen ei kuitenkaan tarkoita samana säilymistä.²²⁰

Jäljelle jäi vain kosken pauhu. Siihen asti maisemaa oli säestänyt teollisen toiminnan äänet: Sahan raamit ja aina vuoteen 1927 asti vastarannan vasarapajan taonta.²²¹ Teollisuus oli 1960–1970-luvuilla nopeassa tahdissa modernisoitumassa ja tarpeettomiksi jääneiden tuotantolaitosten uudelleenkäyttö tuli ajankohtaiseksi. Museon perustaminen oli yksi vaihtoehtoista ja tästä hyvänä esimerkkinä voidaan pitää Noormarkun (Makkarakosken) sahamuseota, joka otettiin yritysvieraiden käyttöön, kun Makkarakosken sahan toiminta päättyi 1950-luvun lopulla.²²² Mikä teki Makkarakosken sahasta jo tuolloin merkittävän, jotta se haluttiin säilyttää sellaisenaan ja ottaa museokäyttöön melkein heti sahaustoiminnan loputtua? A. Ahlström Kiinteistöt Oy:n asiakkuuspäällikkö Tiina Rajalan mukaan Makkarakosken sahaa ei nähty liiketaloudellisessa mielessä merkittävänä. Ahlströmillä oli sahoja joita kehitettiin, mutta Makkarakosken saha ei ollut yksi niistä, jolloin vanhat koneet ja laitteet saivat säilyä saharakennuksessa sellaisenaan. Rajala painottaa Radio Porin haastattelussa 21.5.2014 sitä, että ”kuka oli niin viisas ettei lopuksikaan myynyt niitä romuiksi, niin se on ollut oivallinen teko”.²²³ Toisin kuin useiden muiden toiminnan lopettaneiden teollisuusrakennusten kohdalla, koneet poistettiin ja tilat otettiin usein varastokäyttöön. Näin kävi esimerkiksi Strömforsin vesisahalle,

---

²²⁰ Grahn 2013, 295–296, 308.

²²¹ Noormarkun rautaruukki sai vuonna 1806 privilegiot yhdelle kankirautavasaraalle ja kahdelle ahjolle. Vuonna 1873 Antti Ahlström päätti uudistaa Noormarkun rautatehdasta, jolloin pajalla otettiin käyttöön *franche comté*-taonta. Hän haki lupaa kahden ahjon, kahden kankivasaran ja yhden harkkivasaran perustamiseen. Pajarakennus on palanut Ahlströmin aikana kahdesti, vuosina 1883 ja 1893. Nykyinen pajarakennus on harmaakivestä rakennettu kankirautapaja, jossa on edelleen säilynyt kankirautavasara sekä ahjo palkeineen. Vuonna 1996 pajan toiseen kerrokseen on sijoitettu Ahlström Voyage –näyttely, joka esittelee A. Ahlström Osakeyhtiön teollisuushistoriaa ja nykypäivää. Vuonna 2015 pajarakennus on kokenut jälleen mittavia muutoksia, kun koko pajarakennus otetaan näyttelykäyttöön. Laajennetun Ahlström Voyage –näyttelyn avajaisia vietettiin 8.5.2015. Putkonen 2011; Tuomola 2000, 48.

²²² Grahn 2014a, 150.

²²³ Tiina Rajalan haastattelu Radio Porissa 21.5.2014.

jonka vanhat laitteet eivät ole säilyneet meidän päiviimme ja rakennus toimii nykyään enemmänkin varastokäytössä.²²⁴ Toisaalta Makkarakosken saha saatettiin jo tuolloin nähdä eräänlaisena identiteettityökaluna, johon suvun muistamisen tarpeet haluttiin kiinnittää.

Teollisen perinnön ja yrityshistorian strateginen merkitys huomioitiin A. Ahlström Osakeyhtiön hallituksen kokouksessa toukokuussa vuonna 1967, jossa käsiteltiin Christian Ahlströmin laatimaa yhtiön teollisuusmuseoita koskevaa muistiota. Muistiossa kuvattiin yhtiön teollisuusmuseoiden senhetkinen tilanne, tarpeelliset muutokset sekä muita huomioita yleisiin näkökohtiin liittyvissä asioissa. Muistion aihepiiri liittyi edellisen vuoden hallituksen kokoukseen, jolloin tehtiin päätös tutkia Kristian Gullichsenin aloitteesta mahdollisuutta säilyttää A. Ahlström Osakeyhtiön vanhoja konttori- ja teollisuusesineitä, joilla voisi olla historiallista arvoa.²²⁵ Muistion kohdassa 6. on maininta Noormarkun sahasta (Makkarakosken sahasta):

6. Noormarkun saha, jonka toiminta oli loppunut vuonna 1951²²⁶. Muistiossa todettiin, että saharakennuksen olivat ilmeisesti rakentaneet eteläpohjalaiset laivanrakennusmiehet ja että rakennus oli ulkoasultaan ainutlaatuinen. Lisäksi Tampellan vuonna 1882 valmistamat raamit todettiin harvinaisiksi.²²⁷

Suomen museoliitto myönsi vuonna 1985 yhtiölle liiton juhlamitalin teollisen kulttuuri-perinnön säilyttämiseksi. Juhlapuheessaan silloinen Suomen museoliiton puheenjohtaja Matti Rossi kommentoi seuraavasti palkinnon saajaa:²²⁸

A. Ahlström Osakeyhtiö on eri puolilla Suomea sijaitsevista teollisuuslaitoksistaan toteuttanut ennakkoluulotonta ja uranuurtavaa työtä teollisuuslaitosten ja teollisuusmiljöiden dokumentoijana ja säilyttäjänä jo 1950-luvulta lähtien.

Noormarkun sahamuseo perustettiin 1956, Strömforsin pajamuseo 1962 ja Karhulan lasimuseo 1964. Niitä ovat seuranneet Iittalan lasimuseo, Kauttuan tehtaan museo, työväen asunto-museo Näkin mökki Karhulassa sekä Varkauden tehtaitten museo, joka tänä vuonna on saanut omat tilansa.

Museotoimintaan on kytketty aina myös teollisuusmiljöön säilyttäminen ja suojeleminen. Erityisesti lasimuseoiden osalta A. Ahlström Osakeyhtiö on toiminut avarakatseisena tiennäyttäjänä

---

²²⁴ Grahn 2014a, 156.

²²⁵ Grahn 2014a, 150–151.

²²⁶ Makkarakosken sahan toiminta loppui vuonna 1957.

²²⁷ Grahn 2014a, 152.

²²⁸ Grahn 2014a, 155.

myös osoittamalla miten hyvin hoidettu museotoiminta voi ristiriidattomasti palvella sekä museotyön omia tavoitteita että yhtiön etuja sen oman kuvan esittelijänä ja kirkastajana.²²⁹

Ahlströmin pitkäjänteinen työ kulttuuriperinnön säilyttämiseksi ja taltioimiseksi sai kiitosta ja Noormarkun sahamuseo pääsi jo tällöin arvoiseensa joukkoon teollisuusmuseona. Makkarakosken saha toimi Noormarkun sahamuseona 1960-luvulta 1980-luvuille asti yhtiön sisäisenä museona,²³⁰ jonka jälkeen saha on ollut huonokuntoisuuden tähden suljettuna aina vuoteen 2014 asti. Tältä ajalta museotoiminnasta olivat jääneet jäljelle muutamien koneiden ja laitteitten yläpuolelle ripustetut kyltit, jossa olivat koneiden nimet, kuten raamit, särmäsaha ym. Lisäksi sahan takaosaan, höyläämön viereiseen varastotilaan, oli vuosien varrella kerätty metsätyökoneita ja työkaluja, kuten moottorisahoja, ahjoja ja uittotyökaluja, joihin oli lisätty pienet kyltit kertomaan työkalusta tai koneesta. Kuitenkin kyseessä oli enemmänkin vanhojen metsätyökalujen säilytyksestä ja keräilystä kuin varsinaisesta näyttelystä.

Kuva 16. Kaikki ei kuitenkaan säilynyt vaan maisema muuttui pikku hiljaa ja osa menneisyyden jäljistä hävisi, kuten Makkarakosken sahalla lautatarhoille johtava kaarisilta ja kiskot, jotka purettiin 1960–1970-luvulla huonokuntoisina. Kuva: AAOY.

Aarnipuun mukaan rakennuksen samanlaisena säilymiseen tähtäävät toimenpiteet, kuten korjaaminen ja rakenteiden uusiminen merkitsevät aina myös muuttamista.²³¹ Makkarakosken saha ei ole säilynyt itsessään, vaan se on vaatinut toimenpiteitä säilyäkseen, joka puolestaan kertoo siitä, että se halutaan säilyttää vielä tuleville sukupolville. Makkara-

²²⁹ Noormarkun sahamuseo perustettiin 1960-luvulla ja Karhulan lasimuseo puolestaan vuonna 1962. Grahn 2014a, 155.

²³⁰ Grahn 2014a, 156.

²³¹ Aarnipuu 2008, 223.

kosken sahaa ei siis kokonaan unohdettu, vaan sahalla on vuosien varrella tehty ylläpitäviä korjauksia. Sahaustoiminnan loputtua sahalla toimi vielä mylly vuoteen 1970-luvulle asti, jolloin sahan sähkömoottori edelleen pyöritti myllynkiviä ja koneita. Makkarakosken mylly remontoitiin vuonna 1949, jolloin sinne rakennettiin myllytuvat, jossa myllyn tulijat saivat lämmitellä. Tuvat olivatkin sahan ainoita puolilämpimiä tiloja asentajan kopin eli *tällärikopin* lisäksi. Samalla myllynkoneiston puuosat vaihdettiin metallisiksi.²³² Viimeksi saha maalattiin punamullalla vuonna 1991²³³ ja pärekate uusittiin viimeisen kerran vuonna 1961. Peltikate asennettiin puolestaan vuonna 1995.²³⁴

Makkarakosken patosillan vanhat perinteet ulottuvat jo 1700-luvulle, jolloin ensimmäinen saha rakennettiin kosken rannalle. Patosilta oli tällöin kapeampi ja matalampi sekä keskellä oli molemmilla puolilla levennykset, joissa oli mahdollisuus istua ja ihailia koskea (kts. kuva 13). Nykyinen silta on 40m pitkä ja 4 m leveä ja on edelleen ruukinalueella tärkeä liikenneväylä ja osa maisemaa. Siltaa on korjattu moneen otteeseen, kuitenkin vanhaa kunnioittaen. Suurin siltaremontti oli vuonna 1975, jolloin uusittiin 13 hydraulisesti avautuvat patoluukut ja sillan kantavat palkit.²³⁵ Padon ohittava kalatie valmistui vuonna 2013.²³⁶

Kuva 17. Patosilta 1970-luvulta siltaremontin jälkeen. Vasemmalla näkyy entisen metsäkonttorin vieressä sijainneen lautatarhan paikka, joka oli jo tuolloin pusikoitunutta joutomaata. Kuva: AAOY.

²³² Tuomola 1997, 82.

²³³ Tuomola 1997, 89.

²³⁴ Grahn 2014a, 4.

²³⁵ Tuomola 1997, 89.

²³⁶ <<http://www.vesirakentaja.fi/html/voimalaitokset/makkarakoski.html>>

Makkarakosken saha mittausdokumentoitiin vuonna 2007. Mittauksen ensisijaisena tarkoituksena oli tuottaa tietoa sahan osittain painuneen takaosan päädyn korjaustoimenpiteitä varten. Samalla pystyttiin havainnollistamaan saha toiminnallisena kokonaisuutena koneineen. Sahasta mitattiin tällöin pohjakuvat kolmesta eri tasosta, kaksi poikileikkausta ja julkisivut. Mittaukset suoritettiin takymetrimittauksena sekä julkisivumittauksissa hyödynnettiin fotogrammetriaa. Samalla rakennus dokumentoitiin valokuvaamalla.²³⁷ Sahan takaosan päädyn korjaustoimenpiteet toteutettiin kesällä vuonna 2009. Kunnostus toteutettiin osittain Museoviraston avustuksen turvin.²³⁸ Kunnostus tapahtui viimeisillä hetkillä, koska sahan takaosa oli vaarassa sortua.

4.2 Makkarakosken sahan arvot

”Rakennuskohteet harvoin syntyvät suojelluiksi”, toteaa Aura Kivilaakso. Prosessiin kuuluu ihminen toiminnallaan, yhteiskunta kehityssuunnallaan ja ihmisryhmä arvokustelullaan määrittämä elinkaari.²³⁹ Suomessa on ollut erityinen rakennusperintöä suojeleva laki vuodesta 1964 sekä siihen liittyvä asetus valtion rakennusten suojelusta vuodesta 1965. Kaavasuojaus on puolestaan ollut olemassa jo vuoden 1931 asemakaavalain alkaen. Kaavasuojaus muotoutui etenkin vuonna 1959 voimaan tullessa rakennuslaissa. Nykyisen suojelupolitiikan loivat vuoden 1974 rakennussuojelukomitea sekä 1970–1990-lukujen hallinto ja politiikka. Vuoden 1985 rakennussuojelulain uudistaminen oli merkittävä käännekohta, jolloin saatiin uusi rakennussuojelulaki ja asetus valtion omistamien rakennusten suojelusta sekä muutoksia rakennuslakiin, joka mahdollisti mm. sisätilojen suojelun. Rakennuslain korvasi vuonna 2000 voimaan tullut maankäyttö- ja rakennuslain,²⁴⁰ jonka tavoitteena on huomioida olemassa oleva rakennuskanta ja ympäristö. Maankäyttö- ja rakennuslaki myös säätelee maankäytön suunnittelujärjestelmään kuuluvat valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet, maakuntakaavat, yleiskaavat sekä asemakaavat. Suojelua säätelevät myös valtakunnalliset ja alueelliset

---

²³⁷ Kurri 2010, 121, 124.

²³⁸ Grahn 2014a, 163.

²³⁹ Kivilaakso 2013, 215.

²⁴⁰ Härö 2010, 103.

sopimukset ja strategiat. Viranomaistasolla rakennussuojelusta vastaavat museotoimi, valtion ympäristöhallinto sekä maakuntaliitot että kunnat.²⁴¹

Kulttuurihistoriallisten arvojen tunnistaminen on aina sidoksissa jokaisen sukupolven omaan historian kirjoitukseen, kirjoittaa Maire Mattinen. Arvottamisen kannalta onkin kiinnostavaa tietää, milloin kohde tunnistetaan suojelukohteeksi, millaisia arvoja ja merkityksiä siinä on tuolloin nähty.²⁴² Vuonna 1968 Satakunnan seutukaavaliitto teetti selvityksen kulttuurihistoriallisesti arvokkaista rakennetuista ympäristöistä. Kyseinen selvitys oli koko maamme ensimmäisiä ja se kattoi yli 200 kohdetta, kirjoittaa Liisa Nummelin. Selvityksessä kulttuurihistoriallisesti arvokkaiksi kohteiksi luokiteltiin yksittäisiä monumentteja, kaupungintaloja, kirkkoja, kartanomaisia maaseudun pihapiirejä sekä historiallisia asuinpaikkoja. Teollisuusympäristöistä mukaan päätyivät Satakunnan kolme historiallista rautaruukkia; Noormarkku, Leineperi ja Kauttua. Modernin arkkitehtuurin edustajina luetteloon liitettiin SOK:n funktionaalinen varasto- ja tehdasrakennus, Valtakulma Raumalta sekä Harjavallan voimalaitos. Inventointi sisälsi arvoluokituksen toimenpidesuosituksineen. I Kansallisesti arvokas, Säilyttäminen on ehdottoman tärkeää, II Säilyttäminen on tärkeää ja III Säilyttämiseen on pyrittävä. Noormarkun ja Leineperin ruukit, poikkeuksena Villa Mairea ja Havulinna, arvoitettiin luokkaan III, loput ylsivät luokkaan II.²⁴³ Jo vuonna 1968 Makkarakosken sahan arvo huomioitiin osana Noormarkun ruukinmiljöötä säilyttämisen arvoisena.

Vuoden 1968 selvitystä täydensi tutkija Lauri Putkonen kymmenen vuoden jälkeen, jonka tavoitteena oli luettelon uusiminen ajan tasalle, kohdevalikoiman laajentaminen sekä täydentäminen. Rakennuskulttuurihistoriallisella täydennyselvityksellä ei kuitenkaan ollut varsinainen suojelusuunnitelma, jolla olisi ollut juridisia vaikutuksia, vaan selvitys oli osa suunnittelutyössä tarvittavaa perusaineistoa, jota käytettiin hyväksi Satakunnan seutukaava 2 laadittaessa. Kohteita selvitykseen sisältyi 600 sekä teollisuusympäristöjen osalta kuva oli huomattavasti laajempi. Kauttuan, Noormarkun ja Leineperin ruukkien lisäksi selvitykseen valikoitui mm. vanhoja mylly- ja saha-alueita sekä toimintansa lopettaneita historiallisia teollisuusalueita, unohtamatta Porin Puuvillan edustavaa

---

²⁴¹ Karhunen 2014, 119.

²⁴² Mattinen 2015, 151, 150.

²⁴³ Nummelin 2012, 57–58.

teollisuusaluetta.²⁴⁴ Selvityksessä Noormarkun tehdasalue arvotettiin rakennushistoriallisesti, miljöökohteeltaan ja maisemakokonaisuudelta arvokkaaksi tehdasalueeksi. Lisäksi selvityksessä mainitaan, että tehdasalue on yksi parhaiten säilyneitä historiallisia teollisuusympäristöjä Suomessa.²⁴⁵

Museovirasto puolsi 1990-luvulla useiden teollisten kohteiden suojelua rakennuslain nojalla.²⁴⁶ Historiallisten saharakennusten, sahapaikkojen ja sahayhdyskuntien inventointi tehtiin Museovirasto rakennushistorian osastolla vuonna 1994. Museoviraston tavoitteena on tällöin ollut herättää kiinnostusta ja harrastusta sahojen sisältämiä teollisuusarvoja kohtaan sekä tarjota pohja-aineistoa niiden suojelulle. Inventoinnin tavoitteena puolestaan oli luoda luettelo, joka ilmentää sahatöiden rakennusmuistomerkkien moninaisuutta ja antaa samalla yleiskuvan uhanalaisen sahatöiden säilyneisyydestä. Makkarakosken sahasta Timo Kantonen toteaa, että ”saharakennus on historialliselta taustaltaan, rakennustavaltaan, varustukseltaan ja miljööltään kansainvälisestikin huomioitava muistomerkki”.²⁴⁷

Lauri Putkosen *Noormarkun historiallinen teollisuusympäristö. Rakennushistoriallinen inventointi 2011* –julkaisussa kulttuurihistoriallinen arvo on määritelty seuraavasti: ”Makkarakosken vesisahalla on erittäin huomattava merkitys Suomen metsäteollisuuden muistomerkkinä, sillä se on maamme parhaiten säilynyt vesisaha. Myös kansainvälisesti arvioiden sen merkitys on suuri. Keskeisenä osana Noormarkun ruukinaluetta se on myös valtakunnallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö”.²⁴⁸

Voimassa olevaan asemakaavaan, joka on ollut lainvoimainen 22.2.1987 asti, Makkarakosken saharakennus on merkitty sr –tunnuksella, jolla tarkoitetaan suojeltavaa rakennusta. sr-tunnuksen kaavamääräyksessä todetaan myös, että ”rakennuksen julkisivuja ei saa ilman pakottavaa syytä muuttaa”. Asemakaavaan on Makkarakosken sahan korttelialue merkitty YM-tunnuksella, joka tarkoittaa museorakennuksen korttelialuetta.²⁴⁹

---

²⁴⁴ Putkonen 1978, 1, 5; Nummelin 2012, 58.

²⁴⁵ Putkonen 1978, 102, 4.

²⁴⁶ Härö & Koskinen 1999, 145.

²⁴⁷ Kantonen 1996, 4.

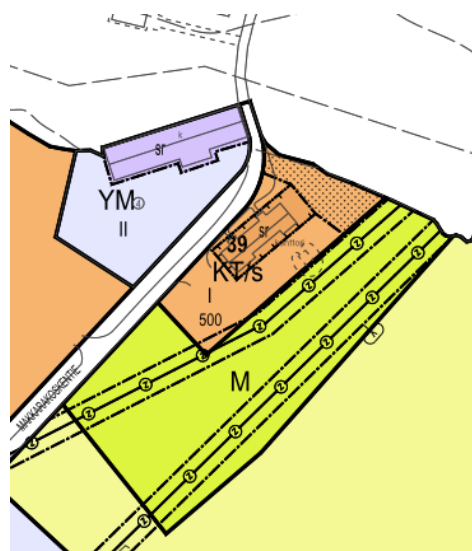
²⁴⁸ Putkonen 2011. <<https://www.pori.fi/>>

²⁴⁹ <<http://kartta.pori.fi/>>

Kartta 2. Asemakaava: Porin kaupungin karttapalvelut. Kartta.pori.fi/ims

Makkarakosken saharakennusta ja miljöötä on virallisesti vaalittu vajaan 50 vuoden ajan. Aluksi säilymiseen pyrkivänä vaalimisena, arvokkaana tehdasalueena ja myöhemmin kansainvälisestikin merkittävänä teollisena muistomerkkinä osana arvokasta kulttuuriympäristöä. Nyt se on myös suojeltu museokohde. Paikoin hauras saharakennus joutuu uudenlaisen rasituksen, kulutuksen ja käytön kohteeksi. Tämä tuo ajan

mittaaan uusia toimenpiteitä, haasteita ja velvollisuuksia, jotta saha tulisi säilymään sellaisenaan mahdollisimman pitkään. Minna Karrua lainaten: ”Kulttuuriperintö on myös aktiivista suuntautumista tulevaisuuteen. Nykyisyydessä tapahtuva menneisyyden arviointi ja arvottaminen on perinnön hallinnointia tulevaisuutta varten. Kulttuuriperintöä vaalittaessa jokin asia tai ilmiö arvioidaan merkittäväksi todisteeksi myös tulevaisuuden menneisyydestä. Näin historian vaaliminen suuntautuu myös tulevien sukupolvien menneisyyden varmistamiseen.”²⁵⁰

4.3 Suvun menneisyyden ankkuri

”Enär Norrmarks Bruks måste anses såsom slägtens stamställe...”, totesi Eva Ahlström yhtiön kokouksessa vuonna 1902. Noormarkusta tuli suvun menneisyyden ankkuri. Noormarkun ruukki oli tarkoitettu suvun kotipaikaksi ja joka on ajan kuluessa muuttunut suvun muistin paikaksi ja maisemaksi.²⁵¹ Muistin paikka on muisteluissa tuotettu paikka, jota vahvistetaan ja esitetään jatkuvasti.²⁵² Yksilö, yhteisö tai ryhmä muistaa itseään koskevat tapahtumat, tarinat ja myytit yhdistämällä ne tiettyihin aikoihin ja paikkoihin. Käsityksemme ja tunteemme paikoista ovat Cecilia af Forselles-Riskan mukaan sekä yksilöllisiä että kollektiivisia. Ihmiset tuottavat paikkaan liittyvän identiteetin

²⁵⁰ Karru 2014, 33.

²⁵¹ Grahn 2014a, 104, 111.

²⁵² Fingerroos 2006, 5. <<http://www.ays.fi/>>; Raivo 2006, 57.

itse, eri aikoina ja eri syistä. Menneisyys antaa olemassaololle sisältöä, tarkoitusta ja arvoa.²⁵³ Muistin paikassa ja maisemassa ei ole olennaista se, mitä on tapahtunut, vaan pikemminkin se mitä halutaan muistaa. Menneisyyden ulottuvuudesta huolimatta historiallisen paikan ja maiseman perusolemus onkin sitoutuminen nykyhetkeen. Raivo täsmentää, että maisemat ja paikat ovat sijainteina edelleen olemassa ja niihin kohdistuvat tulkinnat tehdään nykyisyydessä. Menneisyyden tulkitsemisella ja manipuloinnilla on taustalla paitsi nykyisyyden myös tulevaisuuden tarpeet. Historiallisella maisemalla on aina tekijänsä ja näkijänsä. Raivo puhuukin historiallisen maiseman yhteydessä näkemisen ja hallinnan tavasta, joko konkreettisesti tai symbolisesti, osana maisemaan liitettäviä arvoja ja merkityksiä. Maisemaan liitetyt konventionaaliset elementit, kuten monumentit, katujen ja paikkojen historialliset nimet, yhdistävät menneisyyden ja myytit maisemaan ja joita voidaan käyttää kulttuuripoliittisena vallan mekanismina.²⁵⁴

Kulttuuriperintö koostuu erilaisten alueiden ja ryhmien kulttuurista ja paikallisuudesta. Ryhmät ja yhteisöt käyttävät aineellista ja aineetonta kulttuuriperintö vahvistaakseen omaa kulttuuriaan ja identiteettiään. Kulttuuriperintö voi myös olla menneisyyden käyttämistä ja menneisyyden tulkintojen tuottamista nykyajan tarpeisiin. Kulttuuriperinnön yhtenä lähtökohtana voidaan myös nähdä taloudellinen tuottavuus.²⁵⁵ Tiina Rajala kirjoittaa artikkelissaan *A. Ahlström ja kulttuuriperintö yrityksen arvoissa*, että Noormarkun kulttuuriympäristön vaaliminen on aina ollut A. Ahlströmille itsestäänselvyys. Noormarkun ruukilla on merkittävä osuus teollisuushistoriassamme. Ruukinalueen alkuperäinen teollinen tuotanto on ollut raudanvalmistuksessa ja sahateollisuudessa. Tuotantolaitokset ovat edelleen osa ruukinmiljöötä edustamassa aikakautensa historiaa. Noormarkussa on kuitenkin ennen kaikkea johdettu yhtiön toimintaa ja yhtiö on ollut pitkään omistajasuvun kotipaikkana. Ruukinalue onkin ainutlaatuinen kokoelma arvokkaita rakennuksia, jotka ovat edelleen yhtiön vierastoiminnan käytössä.²⁵⁶ Grahn täsmentää, että yrityksen historiaan liittyvät rakennukset voivat olla tuotantolaitoksia, konttorirakennuksia ja omistajien tai työväen asuinrakennuksia, mutta myös edellä mainittujen rakennusten muodostamia kokonaisuuksia. Nämä symbolisen merkityksen saaneet rakennukset usein sijaitsevat yrityksen synnyinsijoilla, kuten tässä tapauksessa ne sijaitsevat Noormarkun ruukinmäellä, jolla on jo pitkä historia yrityksen kotipaikkakun-

---

²⁵³ Raivo 2007a, 57; af Forselles-Riska 2006, 226, 229.

²⁵⁴ Raivo 2007a, 57, 71.

²⁵⁵ Grahn 2009, 107.

²⁵⁶ Rajala 2009, 140–141.

tana ja, jossa yrityksen menestystarina alkoi. Muutosten hallinnassa on hyödynnetty yhtiön kulttuuriperintöä, mikä on tarkoittanut sitä, että samalla, kun yhtiö on huolehtinut rakennusperinnöstä, on rakennuksia myös alettu käyttää uusiin ja usein miten alkuperäisestä poikkeaviin käyttötarkoituksiin, mikä on myös väistämättä merkinnyt fyysisiä muutoksia rakennuksille. Korjaus- ja muutostöiden lähtökohtana on pidetty niiden toteuttaminen rakennusperintöä kunnioittaen.²⁵⁷

Alueen arvostus on huomioitu myös yhtiön arvoissa: ”Arvostamme perinteitämme ja huolehdimme ympäristöstämme. Hyödynnämme yhtiömme menestyksestä historiaa toimintamme kehittämisessä. Kulttuurin ja metsäluonnon vaaliminen kuuluu olennaisena osana toimintaamme”.²⁵⁸ Tiina Rajala kertoo Radio Porin haastattelussa arvonnäytystä:

Arvo kumpus, kun näitä arvoja lähdettiin kirjaamaan ihan kirjallisiks, se tuli siellä niin selvästi esiin koko henkilökunnasta, että ilman muuta se oli laitettava sinne esiin, mutta toisaalta että vähän aikaan tuolla vaikka nyt Noormarkussa pyörii, niin ymmärtää, että se on oikeestaan itsestäänselvyys.²⁵⁹

Tiina Rajalan mukaan suomalaisessa yritysmaailmassa, jossa panostetaan tuloksellisuuteen, perinteiden arvostaminen ja kulttuurin vaaliminen eivät ole tavanomaisia yritysten arvoja. Noormarkun ruukin pitkä historia on osoittanut sen, että on itse omalla toiminnallaan osa pitkää ketjua, jossa jokainen lenkki vaikuttaa ketjun jatkuvuuteen ja ympäristön tulevaisuuteen, Rajala täsmentää. Kuitenkin kulttuuriympäristön vaaliminen on haastavaa. Noormarkun ruukinaluetta on kehitetty tarpeen mukaan aina lähes 140 vuoden ajan, jotta alue pysyy elinvoimaisena, eikä siitä ole tullut paikalleen jäänyt museoalue. Alueen säilyminen elinvoimaisena on yhtiön ja sen omistajien sekä ympäristön yhteinen etu.²⁶⁰

Ahlströmin suvun jäsenille ruukinalueella on edelleen ”sydämessä erityinen paikka”. He ovat myös sitoutuneet pitämään ruukinalueen hyvässä kunnossa.²⁶¹ Maantieteilijä Yi-Fu Tuan onkin korostanut pysyvyyden tarpeen olevan inhimillinen ominaisuus, joka heijastuu nimenomaan paikoissa, joihin haluamme palata, joissa aika on pysähtynyt ja jotka

---

²⁵⁷ Grahn 2013, 304, 306, 308.

²⁵⁸ Rajala 2009, 140–141.

²⁵⁹ Tiina Rajala, Radio Pori 26.11.2015.

²⁶⁰ Rajala 2009, 140–141.

²⁶¹ Rajala 2009, 140.

ehyttävät. ”Pysyvä voi olla tai olla olematta hyvää, mutta ehjä ja kokonainen on hyvää, ja siksi sen tulisi sellaisena pysyä”.²⁶² Ahlströmin suvun jäsen ja Antti Ahlström Perilliset Oy:n²⁶³ toimitusjohtaja Thomas Ahlström onkin todennut 2000-luvun Noormarkusta, että ”Ja sä näät sen historian niinkun todella lähellä, kun käyt täällä”.²⁶⁴ Kuitenkin pysyvyys on tuonut joitain dramaattisiakin muutoksia ruukin alueelle, joista Tiina Rajala kertoi Radio Porin haastattelussa 26.11.2015:

No oikeastaan Ahlströmillä on aina vaalittu kyllä tätä [...] rakennuskantaa, että ruukkialue on iso, siellä on toistasataa rakennusta, [...] mutta se tarkoittaa silloin siinä on myös ulkorakennukset mukana [...], että jos nyt ajatellaan mitä muutosta, niin [...] muutos kuitenkin dramaattisemmin on ollut se, että me ollaan avauduttu ulospäin, et aikaisemmin toimitettiin ainoastaan yhtiön sisäisenä [...] koulutus-, kokous-, edustus -paikkana, myös Ahlströmin suku eli meidän omistajat [...] käyttävät paljon Noormarkkua, mutta [...] 2009 sitten aloiteltiin pikku hiljaa tätä tavallaan kaapista ulos tulemis -projektia.²⁶⁵

Maarit Grahnin mukaan yhtiön avautuminen ulospäin kertoo perheyhtiön historiakulttuurin²⁶⁶ muutoksesta.²⁶⁷ Kuitenkin tietynlainen alueen yksityisyys voidaan nähdä myös voimavaran, mikä on huomioitu Ahlströmin ruukin nettisivuilla kulttuurikierrosta esiteltäessä: ”Poikkeuksellisen suuri yksityisalue kauniine puistoineen ja rakennuksineen on todellakin näkemisen arvoinen.”²⁶⁸ Kuitenkin ”ruukki on suvulle paikka, johon ei kajoata”, painottaa Thomas Ahlström, jolla hän tarkoittaa, että perheyhtiön liiketoiminta on suunniteltu siten, ettei Noormarkun ruukki vaarannu. Perheyhtiö huolehtii paikan ylläpidosta sekä alueen kehittäminen noudattaa edelleen suvun hyväksymiä suuntaviivoja. Suvulla on siis edelleen oikeus päättää, miten aluetta hyödynnetään kulttuuriperintöprosessissa.²⁶⁹

Jo 1980-luvulla nähtiin etenkin museotoiminnan palvelevan yhtiön etuja imagon luoja-
na. Kuten Matti Rossi mainitsi edellä olevassa juhlapuheenvuorossaan: ”[...] A. Ahlström Osakeyhtiö on toiminut avarakatseisena tiennäyttäjänä myös osoittamalla miten hyvin hoidettu museotoiminta voi ristiriidattomasti palvella sekä museotyön omia ta-

---

²⁶² Tuan 2006, 16, 19.

²⁶³ Vuonna 1943 perustettiin Antti Ahlströmin Perilliset Oy, joka aikanaan turvasi Isotalon. Grahn 2014a, 115.

²⁶⁴ Grahn 2014a, 111.

²⁶⁵ Tiina Rajala, Radio Pori 26.11.2015

²⁶⁶ Historiakulttuurilla tarkoitetaan niitä tapoja ja muotoja, joilla nykyisyydessä tuotetaan ja käytetään menneisyyttä koskevia tietoja ja mielikuvia. Grahn 2014a, 19.

²⁶⁷ Grahn 2014a, 258.

²⁶⁸ <<http://www.ahlstrominruukit.fi/>>

²⁶⁹ Grahn 2014a, 115, 249.

voitteita että yhtiön etuja sen oman kuvan esittelijänä ja kirkastajana.”²⁷⁰ Kiillotus jatkuu edelleen Peter Ahlströmin painottaessa Voyage –näyttelyn avajaisten yhteydessä Satakunnan Kansan haastattelussa 13.5.2015: ”Ilman yhtiön menestystä meidän ei olisi mahdollista tehdä tällaista. Meillä on vain yksi brändi ja se on Ahlström, jota harjataan ja kiillotetaan joka päivä”²⁷¹ Juuri nostalgia-arvon takia teollista menneisyyttä on hyödynnetty brändien rakentamisessa vuosikymmenten aikana valikoiden ja jalostaen historiaa tarinaksi,²⁷² jota myös Ahlström-brändin rakentamisessa on käytetty hyödyksi. Mikään ei myy niin hyvin kuin menneisyys, David Lowenthal on todennut.²⁷³ Perinne, esimerkiksi matkailuteollisuudessa, voi olla keino, jolla paikallinen menneisyyden muisto saa äänensä kuuluviin ja onnistuessaan perinteeseen tukeutunut matkailutuote voi lisätä menneisyyteen liittyvää arvostusta sekä tehostaa paikallisten kulttuuriperintökohteiden suojelua.²⁷⁴ Makkarakosken saha valikoitui yhdeksi imagon kiillotuskohteeksi, joka esittää ainutlaatuisen vesisahan tarinaa ja toimii alueen yhtenä materiaalisena imagoressina, kirkastajana. Mutta myös maisema voi olla kulttuurituote, mikä ilmenee maiseman tuotteistamisena ja kaupallistamisena.²⁷⁵ Jo pelkästään Ahlströmin ruukin verkkosivuilla korostetaan maiseman ainutkertaisuutta, historiallisia puitteita, kaunista luontoa, autenttista maalaishenkeä sekä arkkitehtonisesti arvokasta ruukinaluetta.²⁷⁶ Makkarakosken sahamuseota markkinoitaessa verkkosivuilla korostetaan sahan keskeistä ja näkyvää sijaintia ruukinalueella. Maisemalla, luonnolla ja historialla voidaan korostaa omaa erityisyyttä ja rakentaa identiteettiä ja imagoa.²⁷⁷

---

²⁷⁰ Grahn 2014a, 155.

²⁷¹ Satakunnan Kansa 13.5.2015.

²⁷² Mattila & Ilmavirta 2013, 352.

²⁷³ Lowenthal 1985, 22.

²⁷⁴ Raivo 2007b, 272.

²⁷⁵ Louekari 2009, 195

²⁷⁶ <www.ahlstrominruukit.fi>

²⁷⁷ Louekari 2009, 195

5 MUSEOITU MAISEMA

5.1 Katoavan museoiminen

”Muisti liitetään museoon kuin museoon itsestäänselvyytenä. Koska museo tallettaa ja säilyttää, muisti on enempiä mieltimättä museolle hyvä metafora”, esittää Anne Aurasmaa.²⁷⁸ Muistin ja muistamisen ainutkertaisuus löytyy ajankohtaisuudesta, elävyydestä ja henkilökohtaisuudessa. Muistista puhutaan yksilön että instituution tasolla. Museon tavoitteena on herättää mennyt ja vieras eloon merkittävällä ja innostavalla tavalla. Se tallettaa tulevalle ja säilyttää mennyttä.²⁷⁹

Kansainvälinen museoneuvosto ICOM (International Council of Museums) määritelmän mukaan:

museo on pysyvä, taloudellista hyötyä tavoittelematon, yhteiskuntaa ja sen kehitystä palveleva laitos, joka on avoinna yleisölle ja joka tutkimusta ja opetusta edistääkseen ja mielihyvää tuottaakseen hankkii, säilyttää, tutkii, käyttää tiedonvälitykseen ja pitää näytteillä aineellisia ja aineettomia todisteita ihmisestä ja hänen ympäristöstään.²⁸⁰

Anne Aurasmaa tarkentaa, että ICOM:in määritelmä korostaa tiedon tuottamista sekä museon suhdetta yhteiskuntaan, jossa kokoelmien sijaan keskeisessä roolissa on kommunikaatio tiedon välineen tuottajana ja siirtäjänä. *Museo opettajana* toimii osaltaan tiedostamattomalla tasolla osana arvoihin ja uskomuksiin vaikuttavaa järjestelmää. Museo pyrkii elämyksellisyyteen, mutta se ei kuitenkaan tarkoita samaa kuin viihteellisyys. Jo oppimiskokemus voi olla elämys. Museon tuottama elämys pohjautuu yleisesti hyväksytyyn totuusarvoon.²⁸¹

---

²⁷⁸ Aurasmaa 2002, 72.

²⁷⁹ Aurasmaa 2005, 16.

²⁸⁰ Kts. <<http://www.museoliitto.fi/mikamuseo/icom>>

²⁸¹ Aurasmaa 2002, 16-17.

Museot toimivat yhteiskunnan aktiivisina tieto-organisaatioina. Museot keräävät, tallettavat, tutkivat ja jalostavat tietoa tietotuotteiksi. Kostet täsmentää, että museotyö on tämän kulttuuriperintöä koskevan tiedonvälitysvastuun täyttämistä. Näin ollen meidän tehtävänä on käytössä olevien resurssien puitteissa maksimoida tulevien sukupolvien mahdollisuus ja vapaus tutustua menneisyyteen. ”Museoissa ollaan tekemisissä hävittämisen historian kanssa”.²⁸²

”Historiallisena ilmiönä jokainen museo on yksilö. Jokainen niistä syntyy ja muuttuu omassa ainutlaatuisessa ihmisten tapahtumien ja aatteiden vuorovaikutuskentässään”, toteaa Anne Aurasmaa.²⁸³ Museotyön A. Ahlström Osakeyhtiössä alkoi yleisemmin yhtiön työntekijöiden keräilyharrastuksesta ja heidän pyrkimyksistään tallentaa katoamassa olevia esineistöä ja työtapoja. Yhtiö oli aktiivisesti kannustamassa ja tukemassa kokoelmien kartuttamista.²⁸⁴ Museot ovat ”totuuden” sukulaisia. Ne keräävät varastoihinsa muuttumattomuutta. Todellisen maailman todelliset esineet ovat määritelmien mukaan museoiden olemassaolon perusta.²⁸⁵

Laurajane Smithin mukaan jokainen museo pyrkii rakentamaan vierailijoille kokemuksellisen sekä merkityksellisen paikan.²⁸⁶ Elämykset ovat ikuisesti muistettavia tietyn ajan kestäviä tapahtumia, jotka koskettavat yksilöä henkilökohtaisesti. Elämysten tuottama arvo on ihmisten sisäisessä reaktiossa. Elämykset voidaan jakaa neljään eri tyyppiin: viihteellisiä, opettavaisia, eskapistisia ja esteettisiä. Parhaat elämykset yhdistävät elementtejä useista sen alatyypeistä.²⁸⁷ Arkkitehti Panu Savolainen kirjoittaa *Aboa Vetus & Ars Nova* raunioiden yhteydessä autenttisuudesta, jossa on kysymys havaitsemisesta, kontekstista sekä tiedon aste-eroista. Makkarakosken sahan tapauksessa, on tärkeää erottaa saharakennuksen *historiallinen* ja *elämyksellinen* autenttisuus. Historiallisella autenttisuudella Savolainen tarkoittaa rakennuksen ja sitä ympäröivän kulttuurikerrosten historiallista todistusarvoa, sekä niiden luettavuutta ja eheyttä. Historiallisen autenttisuuden laji on piilevä. Se nousee esiin vain tutkimusprosessin yhteydessä. Historiallisen autenttisuuden ja sen puuttumisen ymmärtäminen edellyttää perehtymistä kohteeseen, kohteen käytön, tutkimuksen ja korjauksen historiaan. Historiallinen autenttisuus muo-

---

²⁸² Kostet 2000, 14.

²⁸³ Aurasmaa 2002, 11.

²⁸⁴ Grahn 2014a, 150.

²⁸⁵ Aurasmaa 2005, 19.

²⁸⁶ Smith 2006, 216.

²⁸⁷ Hieta 2010, 62.

toutuu analyttisessä prosessissa. Prosessissa kohteesta olevaa ja hankittavaa tietoa sovelletaan sen ylläpitämiseen tai käytetään tutkimusaineistona, toisin sanoen menneisyyden jättämien jälkien todisteena. Elämyksellinen autenttisuus puolestaan Savolainen tarkoittaa kohteen kykyä herättää aitouden vaikutelmia ja elämyksiä. Museokäytössä olevan, tässä tapauksessa Makkarakosken sahaan, liittyy erottamattomasti (saha)rakennuksen arkkitehtuuri, valaistus, äänimaailma, näyttelyllisin keinoin rakennettu kerronta että museotilassa tapahtuva sosiaalinen vuorovaikutus.²⁸⁸

Museoiden tärkeys Aurasmaan mukaan on todellisuuden tiivistymisessä aistein ja mielen kyvyin kohdattavaksi kokemukseksi. Yksilöt ja yhteisöt käyttävät hyödykseen muistinjälkiä vahvistaessa ja uusia muistamisen tapoja luodessaan. Museot eivät sulje maailmaa ulos, vaan elämä ja museo muodostavat ainutlaatuisen kierteen. Museot heijastavat todellisuutta ja ohjaavat maailmaa.²⁸⁹ Hanna Mattila ja Tuomas Ilmavirta painottavatkin, että kulttuurituotantoa tarvitaan kipeämmin kuin koskaan, jotta avaisimme silmämme yhteiselle menneisyydelle sekä mahdollisille tulevaisuuksille. Kulttuurilla on mahdollisuus peilata sosiaalista todellisuutta. Pitemmällä aikavälillä myös edistää yhteiskunnallisten käytäntöjen kehittämistä.²⁹⁰ Kotiseututalo Kaharin eteisessä, museopuolen oven yläpuolella komeileekin taulu, jossa lukee: ”Joka ei vanhaa tunne, ei hän voi uuttakaan ymmärtää”. Juhani Kostetin mukaan nykyaikaisten museoiden ensimmäinen yhteiskunnallinen perustehtävä liittyy identiteettiin. Museoiden tehtävä on auttaa vastaamaan kysymyksiin, kuka minä olen tai keitä me olemme? Keitä he olivat tai keitä he ovat? Yksinkertaisesti museoiden tehtävä on auttaa meitä löytämään itsemme ajassa ja paikassa sekä paikantamaan itsensä menneisyyden ja tulevaisuuden silmänräpäyksellisessä yhtymäkohdassa. Vasta kun ymmärrämme mistä olemme tulossa ja missä olemme, voimme suunnitella myös minne menemme. Tämä tietoisuus auttaa meitä ymmärtämään asemamme sukupolvien jatkumona.²⁹¹ Museonäyttelyiden avulla voidaan vaikuttaa yhteisön muistiin ja käsitykseen itsestään.²⁹²

Eurooppalaisessa maiseman yleissopimuksessa kirjattiin vuonna 2000, että ”*maisema*” tarkoittaa aluetta sellaisena kuin ihmiset sen mieltävät [...], jolloin tarpeeksi nähtiin

---

²⁸⁸ Savolainen 2013, 42. <<http://www.aboavetusarsnova.fi/>>

²⁸⁹ Aurasmaa 2005, 22.

²⁹⁰ Mattila & Ilmavirta 2013, 386.

²⁹¹ Kostet 2000, 13.

²⁹² Aurasmaa 2005, 21.

osallistaa yhteisöt omien maisemiensa määrittelyyn, päätöksentekoon sekä vahvistamaan paikkaidentiteettiä. Maiseman käsite onkin läheisessä tekemisessä ja osittain päällekkäin paikan käsitteen kanssa. Paikat pitävät sisällään yksilölliset ja jaetut kokemukset, paikkamielikuvat ja kertomukset, mutta myös paikkojen elinkaaret.²⁹³ Muinaiset roomalaiset uskoivat, että *genius loci*, paikan henki, varjeli kaikkia elävää antaen elämän ihmisille, mutta myös paikoille. Jotta paikan hengen voi tuntea ja tiedostaa, tulee paikkaan samaistua.²⁹⁴ Folkloristi Seppo Knuutilan mukaan useat kotiseudun ja paikallisuuden tutkijat ovat erottaneet paikan identiteetin ja identifioitumisen tosistaan. Paikan identiteetillä tarkoitetaan tunnistettavuuden paikkaa ja identifioitumisen avainkäsite on osallisuus, mikä puolestaan merkitsee samaistumisen ja juurtumisen astetta.²⁹⁵ Kun ihminen kokee kuuluvansa johonkin tiettyyn paikkaan, tulee paikasta osa häntä itseään, vieras ympäristö muuttuu omaksi. *Paikan oma identiteetti* tekee paikasta puolestaan ainutlaatuisen verrattuna muihin paikkoihin. *Ihmisten alueellinen identiteetti* taas liittyy ihmisen tilaan ja tekee siitä paikan. Jaetut kokemukset, yhteiset näkemykset paikan luonteesta ja erityispiirteistä muodostavat alueellisen identiteetin.²⁹⁶ Amerikkalainen Rainey Tisdale puolestaan puhuu *paikan tekemisen* käsitteestä, jossa on kyse ainutlaatuisten, kiinnostavien, aitojen ja ihmiskeskeisten paikkojen näkyväksi tekemisestä. Ne ovat paikkoja joita muistellaan, vaalitaan ja muokataan päivittäin. Paikan identiteetti syntyy paikan tekemisestä.²⁹⁷ Maisema on näiden kaikkien paikkojen kiinnittymisen kohde, johon paikat ovat kiinnittyneet kertomuksina, mielikuvina että jaettuina kokemuksina. Museon tehtävä onkin tehdä näistä paikoista näkyviä. Kuten Suomen museoliiton puheenjohtaja Matti Rossi sanoi osuvasti edellä olevassa juhlapuheenvuorossaan: ”Museotoimintaan on kytketty aina myös teollisuusmiljöön säilyttäminen ja suojele.”²⁹⁸

---

²⁹³ Häyrynen 2016. <<http://tahiti.fi/>>; Puolamäki & Raike 2009, 228.

²⁹⁴ Kiuru. <http://www.helsinki.fi/lapinlahti/antti_kiuru.html>

²⁹⁵ Knuutila 2006, 9.

²⁹⁶ Haarni et al. 1997 17–18.

²⁹⁷ Tisdale 2013, 252–254.

²⁹⁸ Grahn 2014a, 155.

Kuva 18. Noormarkun ruukin alueesta tehty pienoismalli, joka on yksi tulkinta sahan ja myllyn maisemasta vuodelta 1955, muutama vuosi ennen sahan ovien sulkemista. Kuva: Hanna Jaakola 2016.

Yksi esimerkki katoavan ”museoimisesta” on keväällä 2014 valmistunut Noormarkun ruukin alueesta 1:200 mittakaavaan toteutettu pienoismalli, joka on taiteilija Taina Pailoksen käsialaa. Pienoismallin ympärille ovat Taina Pailos ja Tiina Rajala yhdessä koonneet kuvitteellisen oheistarinan *Tapautuu 16.5.1955 Noormarkun ruukissa*. Oheistarinan lähtökohtana on viihdyttää sekä kuvailla 1950-luvun puolivälin Noormarkun ruukin elämää tämän päivän yleisölle. Pienoismallin ajankohdaksi valittiin vuosi 1955, koska pienoismallin haluttiin kuvaavan aikaa, jolloin Makkarakosken saha oli vielä toiminnassa. Oheistarina on yksi tulkinta Makkarakosken sahan ja myllyn maisemasta. Tosin faktojakin löytyy; esimerkiksi uittopäällikkönä toimi vuonna 1955 Kiianmaa niminen henkilö ja Rauniaho vastasi lautatarhassa puutavaran myynnistä. Sahan ja myllyn toiminta on Rajalan mukaan pyritty kuvaamaan mahdollisimman totuudenmukaisesti.²⁹⁹ Makkarakosken sahasta ja myllystä tarina kertoo seuraavaa:

Viime vuosina Makkarakosken sahalla sahausmäärät ovat laskeneet ja yhtiössä harkitaan sahaustoiminnan lopettamista kokonaan. Tänä keväänä on kuitenkin vielä sahattu jonkin verran omista metsistä kaadettua puuta laudoiksi ja lankuiksi, lähinnä ruukin omien rakennustöiden ja paikallisten ostajien tarpeisiin. Valmis puutavara kuljetetaan kärryillä raiteita pitkin ”plaanille” eli lautatarhaan. Siellä taaplarit nostelevat puutavaraa kuljetusvaunuista taapeleihin kuivumaan. Kylmä-Hanttu Rauniaho on lautatarhassa myymässä asiakkaalle lautatavaraa. Vähän vielä hinnasta keskustellaan ennen kuin päästään yksimielisyyteen.

²⁹⁹ Satakunnan Kansa 29.4.2016. <<http://www.satakunnankansa.fi/>>; Tiina Rajalan sähköposti Hanna Jaakolalle 22.1.2016.

Sahalla tyhjennellään viimeisiä puruja ränniä pitkin ulos hevuskärriille. Jos saha olisi tänään käynnissä, tulisi sen kahdesta raamista melko kova, nopeaan tahtiin hakkaava ääni ja jopa koko saharakennus tärisisi.

Sahan sillanpuoleisessa päässä on kevättalven puunkuljetuksen jäljiltä vielä purkamatta tukkisilta ja sortteerilava, jota myöten puutavara siirrettiin jään päältä sahan sisään. Uittohomma vielä jatkuu; joen yläjuoksulla kaadetut ja kuoritut tukit uitetaan Makkarakoskesta ränniä myöten alas ja aina Ahlaisten jokisuulle erotettavaksi edelleen eri sahoille. Sortteerisillalla seisoo uittopäällikkö Paavo Kiianmaa ohjailemassa tukkilaisten ripeää toimintaa.

Saharakennuksen päässä toimii nykyisin mylly ja juuri nyt mylläri on lastaamassa hevuskärrielle valmiita jauhosäkkejä. Isäntää vielä odotellaan – ettei hän vain olisi unohtunut Porin houkutuksiin?³⁰⁰

5.2 Makkarakosken sahamuseo “ad utilitatem futuri”

A. Ahlström osakeyhtiö perusti jo 1960–1970 luvuilla teollisuusmuseoita eri puolille Suomea, kuten Karhulan ja Iittalan lasimuseot, Varkauden tehtaiden museon, Strömforsin pajamuseon sekä 1960-luvulta 1980-luvulle yritysvieraita palvelleeseen Noormarkun sahamuseon sekä Kauttuan tehtaiden museon. Noormarkkuun perustettiin vuonna 1996 myös yhtiön koko liiketoiminnan vaiheita kuvaava näyttely *Ahlström Voyage* ja sen yhteyteen voimalaitosnäyttely, joka valmistui vuonna 2005.³⁰¹ Nyt tähän listaan voi myös lisätä vuonna 2014 perustetun Makkarakosken sahamuseon sekä *Ahlström Voyage* –näyttelyn laajennuksen, joka avattiin toukokuussa vuonna 2015. Ajatus Makkarakosken sahan museoimisesta on kytenyt jo kauan, toteaa Tiina Rajala, mutta aika oli nyt kypsä sahan museoimiselle. Makkarakosken ympäristöä ollaan kehitetty viimeisten vuosien aikana, jolloin vuonna 2010 entinen metsäkonttori muutettiin majoitus- ja kokoustiloiksi, ja jolloin rakennus sai nimekseen Sahala, joten oli aika luontevaa jatkaa kehittämistä myös Makkarakosken sahan osalta, täydentää Rajala.³⁰² Samalla Sahalarakennuksen viereen, entisen lautatarhan paikalle, lisättiin parkkipaikka yhtiön majoitus- ja kokousvieraille.

Ensimmäinen kohtaamiseni Makkarakosken sahalli oli kuin olisi astunut menneeseen tai enemmänkin kuin mennyt oli astunut nykyisyyteen. Lainaan amerikkalaisen ympä-

---

³⁰⁰ Tapahtuu 16.5.1955 Noormarkun ruukissa. Pienoismalliin liittyvä oheistarina kuuluu osaksi pienoismallia ja on luettavissa Ahlström Voyage -näyttelyssä.

³⁰¹ Grahn 2014a, 150, 156.

³⁰² Tiina Rajalan haastattelu Radio Porissa 21.5.2014.

ristöhistorioitsijan William Crononin sanoja, joilla hän kuvaa osuvasti Alaskassa sijaitsevan kuparitehtaan Kennecottin ensikohtaamistaan:

The buildings and equipment that formed the heart of this company town have survived remarkably intact. [...] The building's dozen or more stories reflect the multistaged refining process [...] The red walls and white window trims have faded, but one gets little feeling of decay or collapse. It is a ghost factory [...]. Even the machinery is remarkably well preserved: Lift the cover of the sifting mechanisms, and beautifully clear oil still bathes the grease with lubricant.³⁰³

Suunnittelijat Antti Siltavuori ja Barbro Kulvik kiteyttävät sahan autenttisen tunnelman Luoteisväylän haastattelussa 22.5.2014. ”Erityisen hienoa on juuri se, että sahan sisätilat olivat niin koskemattomat, ihan kuin väki olisi vain lähtenyt kahvitauolle ja vetänyt ovet perässään kiinni”.³⁰⁴ Juuri tämä tunnelma pyrittiin säilyttämään ja välittämään museovieraille. Makkarakosken sahamuseossa kyseessä on siis kontekstuaalisesta museosta, joka on rakennettu syy-yhteyksien varaan, kuten esimerkiksi 1950-luvun keittiö tai

1960-luvun tytön huone tai ulkomuseot, jotka on usein tehty periaatteella ”kaikki on paikallaan kuin omistajat olisivat juuri lähteneet”.³⁰⁵ Aarnipuun mukaan tällöin museotilaan on luotu illuusio, jossa on pysäytetty ajan ja paikan muutos. Pysäytetyssä museoajassa työt ja toimet eivät ole kesken, vaan illuusio luodaan, kun tavarat ja esineet ovat niille kuuluvilla paikoissa. Museoidussa tilassa esineet edustavat elettyä elämää, ne viittaavat päättyneisiin aikakausiin ja elämäntapoihin.³⁰⁶

Kuva 19. Makkarakosken konehuone muutettuna museotilaksi. Oikealla voimapyörä, joka sai voimansa sähkögeneraattorista. Seinien pellitykset muistuttavat sahan höyryaikakaudesta. Vasemmalla on näyttelyplanssit, joissa kerrotaan sahan varhaisvaiheista ja eletystä maisemasta. Kuva: Hanna Jaakola 2014.

³⁰³ Cronon 1992, 30. Alaskassa sijaitseva Kennecott oli yksi suurimmista kuparin jyräntäkeskuksista maailmassa, jonka nousukausi laskuineen kesti kolme vuosikymmentä. 1930-luvun lama romahdutti koko maailman kuparin hinnat. Samaan aikaan Kennecottin kuparisuonet ehtyivät, jonka jälkeen Kennecott oli aavetehdas aavekaupungissa. Cronon 1992, 30–31.

³⁰⁴ Luoteisväylä 22.5.2014.

³⁰⁵ Heinonen & Lahti 2001, 153.

³⁰⁶ Aarnipuu 2013, 8-12.

Mitä menneisyydestä valitaan ja ketkä sen valinnan tekevät? Vaikka valintaprosessit tapahtuvatkin useimmiten omalla painollaan, kuten Petja Aarnipuu toteaa, kulttuuriperinnön hoitaminen edellyttää aina aktiivista päätöksen tekoa, jota ohjaavat päämäärät ja motiivit.³⁰⁷ Makkarakosken sahan työryhmään³⁰⁸ kuuluivat suunnittelun osalta Antti Siltavuori ja Barbro Kulvik, Arch Design Oy:ltä, A. Ahlström Kiinteistöt Oy:n asiakkuuspäällikkö Tiina Rajala sekä Maarit Grahn sekä allekirjoittanut. Makkarakosken sahamuseo on luotu vastaamaan niihin kysymyksiin, jotka suunnittelutyöryhmä on asettanut suhteessa johonkin valitsemaansa teemaan tai rajaukseen. Aarnipuu täsmentää, että rajauksien ja määrittelyvallan käyttäminen on väistämätöntä.³⁰⁹ Makkarakosken sahan ”historian kartoituksessa ja tarinan kerronnassa ei ole paneuduttu vain kiinteistöön, vaan erityinen paino on ollut myös sahan työntekijöillä ja sahan merkityksellä paikkakunnan elinkeinoelämään”, painotetaan Satakunnan Kansassa 22.5.2014, jossa haastateltiin Peter Ahlströmiä ja Tiina Rajalaa.³¹⁰ Tiina Rajala vielä täsmentää Luoteisväylän haastattelussa 22.5.2014, että ”Halusimme näyttää sahamuseon myötä, minkä varassa Suomi aikanaan seiso i ja kunnioittaa sa halla työskennelleitä ihmisiä kertomalla heidän työstään ja työskentelyolosuhteistaan”.³¹¹ Makkarakosken sahan työläisillä on siis merkittävä rooli Makkarakosken sahamuseossa ja muun muassa heidän tarinaansa halusimme korostaa tässä ajassa tuleville sukupolville. Museologi Janne Vilku na onkin todennut, että ”Kun kin ajan käsitys menneisyydestä ja historiasta kertoo enemmän juuri siitä ajasta kuin menneestä”.³¹²

Rakennukset pysyvät samoina vaikka niiden käyttötarkoitus ja funktio muuttuu, kirjoittaa Cecilia af Forselles-Riska. Niissä koetut kokemukset ovat erilaisia aiempaan verrattuna, mutta samalla kokemukseen tuo lisäarvoa rakennuksen historiallinen tausta. Se

---

³⁰⁷ Aarnipuu 2009, 263.

³⁰⁸ Makkarakosken sahan korjauksesta ja kunnostuksesta vastasivat toimitusjohtaja Peter Ahlström (A. Ahlström Kiinteistöt Oy), Sanna Sianoja (A. Ahlström Kiinteistöt Oy), Tiina Rajala (A. Ahlström Kiinteistöt Oy), Pekka Laine (A. Ahlström Kiinteistöt Oy), Pekka Mäki (Arkkitehtitoimisto Sigge Oy), Eija Rasimus (Arkkitehtitoimisto Sigge Oy), Johan Roman (Arkkitehtitoimisto Sigge Oy), Pauli Hällfors (A-Insinöörit Porin Juva Oy), Mikko Kähkönen (A-Insinöörit Porin Juva Oy), Kalle Virtanen (Satakunnan Museo), Matti Siimes (Siikon Oy), Sami Väli-Torala (Sähköinsinööritoimisto Matti Leppä), Anna Äijö (Sähkö-Pori Oy), Pekka Perttula (Porin korjausrakennus Oy), Veli-Pekka Perttula (Porin korjausrakennus Oy), Tomi Lehtonen (LT-Sähkö Oy) sekä Marko ja Mika Uusitalo (Mikram Rakennus Oy). A. Ahlström Kiinteistöt Oy / Makkarakosken sahan korjaus. Yhteistyökaavake. AAOY.

³⁰⁹ Aarnipuu 2008, 214.

³¹⁰ Satakunnan Kansa 22.5.2014.

³¹¹ Luoteisväylä 22.5.2014.

³¹² Vilku na 2008, 52; Kts. myös Aarnipuu 2009, 263.

muistuttaa jostain tärkeäksi kokemastamme paikkaan liittyvästä menneestä.³¹³ Saharakennuksen käyttötarkoituksen muutosta koskeva rakennuslupapäätös hyväksyttiin 4.10.2013. Toimenpide koski sahan muuttamista näyttelytilaksi (1410m²), puisen kaarisillan palauttamista sekä höyläämööön johtavan kulkureitin rakentamista ja portaiden uusimista. Päätös koski myös piha-alueen ja paikoitusalueen laajennusta.³¹⁴ Toimenpiteet toteutettiin vuoden 2014 aikana, jolloin Makkarakosken saha ja maisema kokivat muutoksen.

Kuva 20 ja 21. Saharakennus oli useita vuosikymmeniä ilman kaarisiltaa, ennen kuin se palautettiin takaisin osaksi sahan maisemaa vuonna 2014. Kuvat: Tiina Rajala 2006.

Makkarakosken sahamuseo on tuotettu tulkintana menneestä. Rakennuksen rakenteita on korjattu entistään, mutta myös hävinneitä rakenteita on rakennettu uudelleen.³¹⁵ Suunnittelun alussa oli jo selvää, että puinen kaarisilta halutaan palauttaa, koska se on ollut merkittävässä roolissa sahan maisemaa. Suunnittelun lähtökohtana oli arkkitehti Eija Rasimuksen mukaan vuonna 1955 otettu valokuva (kts. kuva 22), jonka pohjalta

³¹³ af Forselles-Riska 2006, 221.

³¹⁴ Rakennuslupa 2018-810 Pykälä 913. SatM.

³¹⁵ Aarnipuu 2009, 262.

suunnittelu toteutettiin nykyisten määräysten puitteissa, niin että kaiteet jatkuvat aina sillan loppuun asti (kts. kuva 23). Alkuperäisessä suunnitelmassa oli tarkoitus palauttaa kaarisillalle myös tallessa olevat kiskot. Kuitenkin esteettömyys siinä määrin, miten se sahamuseossa voitiin edes jollain tasolla toteuttaa, nousi tärkeämmäksi kysymykseksi kuin kiskojen palauttaminen kaarisillalle. Vaikka silta ei toteutunutkaan täysin alkuperäisessä muodossaan, kuitenkin sillä pyritään välittämään sitä alkuperäistä tunnelmaa ja korostaa sitä sahan toimintaa, mikä se aikanaan oli, jolloin sitä pitkin valmis puutavara kuljetettiin lautatarhalle kuivumaan.³¹⁶

Kuva 22. Merkittävänä osana Makkarakosken sahan maisemaan on kuulunut kaarisilta, jota pitkin valmis lautatavara kuljetettiin lautatarhaan. Kuva: AAOY. **Kuva 23.** Kaarisilta palautettiin turvallisuusmääräysten mukaisesti osaksi sahan museoitua maisemaa keväällä 2014. Kuvat Hanna Jaakola 2016.

Uutena rakenteena toteutettiin höyläämööön johtava kulkureitti sekä sisäänkäynti, joka päätettiin toteuttaa turvallisuussyistä yhtenä poistumistienä, mutta myös tulvakausina, jolloin vesi nousee sahan takaosaan, uudella kulkureitillä ja sisäänkäynnillä mahdollistetaan kulku myös sahan takaosasta ilman, että kengät kastuvat. Näin jälkepäin Rasimus on pohtinut, että kulkureitti olisi voinut olla vähän vaatimattomammassa asemassa, mutta vielä suunnitteluvaiheessa museokierros ei ollut arkkitehdeille selvillä. Alkuperäisenä oletuksena kun oli, että uusi kulkureitti olisi ollut osa museokierrosta, mutta nyt tämän hetkessä museokierroksessa se jää reitin ulkopuolelle. Toisaalta museotoiminnan muuttuessa ja kehittyessä uuden kulkureitin ja sisäänkäynnin rooli voi ajan myötä muuttua, jolloin niiden rooli koetaan tärkeäksi ja ennen kaikkea turvalliseksi.³¹⁷

³¹⁶ Eija Rasimuksen puhelinhaastattelu 4.3.2016.

³¹⁷ Eija Rasimuksen puhelinhaastattelu 4.3.2016.

Kuva 24. Makkarakosken sahamuseon uudet kulkureitit höyläämööön, pääsisäänkäynnille sekä myllyyn. Myllyn tasannetta kiertää ikivihreät vuorimännyt. Kuva: Hanna Jaakola 2016.

Sahamuseon pihavalaistu vaikuttaa myös vahvasti maisemaan, varsinkin pimeään aikaan. Valaistus toteutettiin mahdollisimman yksinkertaisena ja huomaamattomana eikä valaistusta

haluttu lähteä toteuttamaan vanhaa tyyliä jäljittelevillä valaisimilla, vaan valaistuksessa päädyttiin moderneihin ratkaisuihin, joilla enemmänkin haluttiin korostaa vanhan ja modernin kontrastia maisemassa. Pihasuunnittelussa ei Rasimuksen mukaan olenkaan lähdetty palauttamaan vanhaa tunnelmaa muuta kuin kaarisillan osalta. Muuten toteutus on tehty turvallisuus edellä, käyttäen moderneja ratkaisuja valaistuksessa sekä piha-aluetta suunniteltaessa.³¹⁸ Pihasuunnittelussa huomioitiin myös Sahala-rakennuksen vasemmalla puolella sijannutta paikoitusalue, jota laajennettiin, jotta siihen saatiin linja-auton kääntymispaikka. Kuitenkaan laajennus ei toteutunut siinä mittakaavassa, mitä se on merkitty asemapiirustukseen (kts. kuva 23).³¹⁹

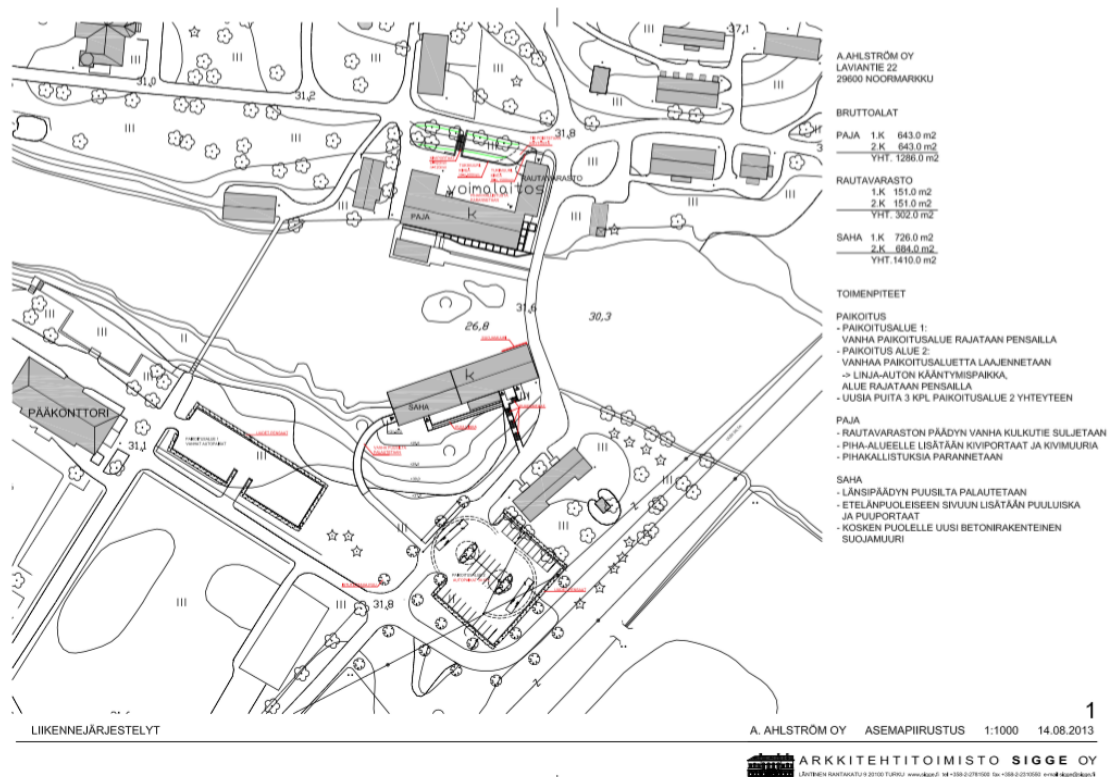
Ennen saharakennuksen museoimista sahan rinne oli lähinnä koivikkoinen joutomaa-alue, jossa kasvoi vuohenputki ja vadelma, kertoo A. Ahlström Kiinteistöt Oy:n puutarhuri Kimmo Virtanen. Sahan remontoinnin yhteydessä vuonna 2014 rinteeltä hävitettiin aiempi kasvillisuus remontin tieltä. Alueen 60–80 vuotta vanha koivikko sai säilyä muutamaa koivua lukuun ottamatta. Uusina istutuksina portaiden vasemmalle puolelle istutettiin Keltavuohenkuusamaa (*Diervilla lonicera*) sekä Pikkuherukkaa (*Ribes glandulosum*). Myllyn sisäänkäynnin oleskelutasannetta reunustaa monikäyttöinen ja ikivihreä Vuorimänty (*Pinus mugo* `mughus`'). Vanhan koivikon sekaan on istutettu Virtasen mukaan kokeilumielessä alppiruusun kahta lajia: puistoalppiruusuja (*Rhododendron* `Catawbiense grandiflorum`') ja Marjatanalppiruusuja (*Rhododendron* `P.M.A. Tigerstedt`'). Alppiruusuja tullaan vielä jatkossa istuttamaan lisää sahan koivikkoon. Istutusten valinnassa haluttiin kokeilla uusia kasveja, joita ei ole aiemmin ruukin alueella vielä käytetty, toteaa Kimmo Virtanen, mutta valintaan vaikutti myös kasvien kestävyys,

³¹⁸ Eija Rasimuksen puhelinhaastattelu 4.3.2016.

³¹⁹ Urakka-asiakirja 16.9.2013. AAOY.

helppohoitoisuus ja hyvä saatavuus.³²⁰ Pihasuunnitelman tarkoituksena ei ollut siis palauttaa teollista maisemaa ennalleen, vaan tehdä sahan alueesta viihtyisä ja käytännöllinen. Toki maisemassa vallitsee ristiriitaisuus saharakennuksen ja ympäristö välillä. Ensimmäisenä ajatuksena sahan maisemaan ei istu minkäänlaiset istutukset alppiruusuineen, mutta toisaalta kasvivalinnat tukevat maiseman uutta modernia ja viihtyisää linjaa.

Kuva 25. Asemapiirros Makkarakosken sahan ja vasarakankipajan alueelta. Kyseinen suunnitelma ei toteutunut täysin. Esimerkiksi Sahalan vieraista parkkipaikkaa ei laajennettu, muuta kuin sen osalta, että linja-autot pääsevät alueella hyvin kääntymään. Patosillan yli linja-autot eivät mahdu kulkemaan. Tällä on myös haluttu hallita alueen raskaampaa liikennettä. Myöskään Pääkonttorin viereinen parkkipaikka ei toteutunut suunnitelman mukaan. Sahan osalta toteutettiin uudet kulkureitit sekä kaarisillan palautus. AAOY.

Mielenkiintoista on sahan vanhan tunnelman ja maiseman modernien ratkaisujen kontrasti. Saha on pyritty kaikin keinoin säilyttämään autenttisena ja ratkaisut on tehty sahan alkuperäistä asua kunnioittaen. Kun taas tuotantomaisema on ajan saatossa hävinnyt, eikä siitä ole juurikaan säilynyt jälkiä. Vaadittavat ratkaisut maiseman suhteen on tehty moderneja ja tämän päivän ratkaisuja käyttäen, jolloin vanha ja uusi kohtaavat museoidussa maisemassa.

³²⁰ Kimmo Virtasen sähköpostiviesti Hanna Jaakolalle 5.4.2016.

Sahan sisällä muutokset tehtiin pääasiassa kulkureiteille, joissa turvallisuutta parannettiin uusilla portailla ja kevyillä kaiteilla sekä alakerrassa sisäänkäynnin vasemmalle puolelle toteutettiin yleisötasanne kulkemaan voimapyörän valta-akselin yli, jotta yleisöllä olisi mahdollisimman hyvä yleisnäkymä ”voimansiirtoviidakkoon”.³²¹ Remontin yhteydessä myös myllyn puoleinen sokkeli kunnostettiin. Osa ikkunaruuuduista vaihdettiin uusiin sekä kolot ja aukot tilkittiin, jottei linnut enää pääse tekemään sahamuseon tuhojaan. Sahan siivousurakka oli kaikista massiivisin, joka venyi lopulta kuukaudesta puolen vuoden mittaiseksi.

Ahlströmin ruukin verkkosivuilla korostetaan Makkarakosken sahanmuseon ainutlaatuisuutta. ”Ahlströmin Noormarkun ruukkialueella sijaitsevan Makkarakosken sahan raamit seisahtuivat helmikuussa 1956. Lopullisesti toiminta päättyi vuonna 1957. Sahan alkuperäinen, 1800-luvulta peräisin oleva laitteisto jäi niille sijoilleen. Tästä syystä saha on pitänyt sisällään palan teollisuushistoriaa, joka on säilynyt koskemattomana lähes 60 vuotta.”³²² Ainutlaatuisen sahamuseosta tekee juurikin sahan alkuperäisyys ja koskemattomuus. Sahamuseo-projektissa työnkuvaani kuului luetteloida ja konservoida sahan esineistö ja laitteisto eli kerätä ”mykistä” ja ”mumisevista” esineistä kaikki tiedot talteen ja varmistaa, että ne tulevat jatkossakin säilymään. Yksittäisinä esineinä sahamuseon esineet ja laitteet ovat melkein pä kuin, mitkä tahansa työkalut ja -välineet, mutta kokonaisuutena ne muodostavat harvinaisen kokoelman sahatteollisuuden historiasta.

Sahamuseolla kuljetaan ryhmänä oppaan mukana ohjatulla kulkureitillä. Ohjattu kulku-reitti ja oppaan läsnäolo ovat merkittävä osa museokäynnin turvallisuutta. Sahamuseossa on paljon kynnyksiä, jyrkkiä ja kapeita portaita, joten reitti on suunniteltu tarkasti kulkemaan turvallisilla alueilla ja alakerran huonokuntoisiin osiin kulku on rajattu köysiportein, jotka ovat museokehyksessä tuttuja symboleja.³²³ Kuitenkin ohjatulla kulkureitillä on myös kerronnallinen merkitys jo näyttelyplanssien osalta. Aurasmaan mukaan museoiden kerronnalliset reitit ovat usein ohjattu noudattamaan oikeaksi koettua janaa kaudesta toiseen samalla kuvaten merkittävät muutokset menneestä nykyhetkeen. Tällöin historia rakentuu katsojan mielessä ja kokonaisuus pysyy hallinnassa. Tavalliselle katsojalle museokäynti tarjoaa kasvattavan reitin, jonka seuraaminen mahdollistaa lupa-

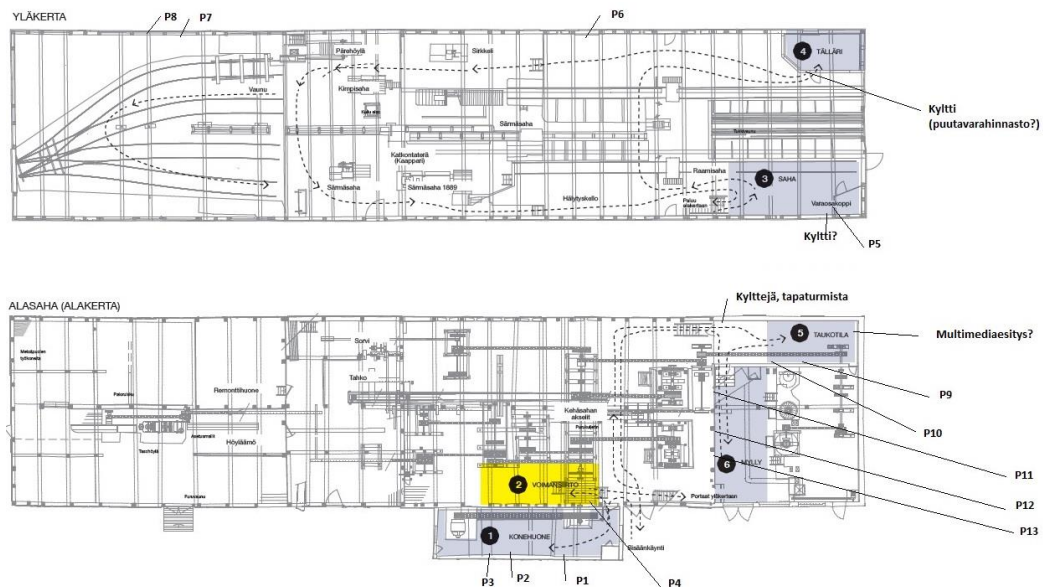
---

³²¹ Eija Rasimuksen puhelinhaastattelu 4.3.2016.

³²² <<http://www.ahlstrominruukit.fi/>>

³²³ Aarnipuu 2009, 268.

uksen asiantuntijaksi kehittymistä.³²⁴ Makkarakosken sahan kulkureitti ja kerronta on suunniteltu lineaarisen aikakäsityksen tapaan, jolloin kerronta aloitetaan Noormarkun sahaiteollisuuden synnystä ja päättyy myllyn sulkemiseen. Tiina Rajala painottaa oppaan roolin tärkeyttä koska opastetut kierrokset ovat kävijällekin antoisampaa, siitä saa paljon enemmän irti. Oppaat osaavat kertoa arkkitehtuurista ja tietävät kaikenlaisia tarinoita ja aineetonta perintöä.³²⁵ Oppaat välittävät kulttuuriperintöä mikrotasolla ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa.³²⁶ Opastettuja kierroksia on myös kritisoitu siitä, että museo-opas opettaa usein liian perinteisellä tavalla tarjoamalla asiantuntijatietoa passiiviselle yleisölle.³²⁷ Itsekin toimin sahamuseossa kesän 2014 oppaana ja toisinaan vuorovaikutus oli varsin yksipuolista, mutta pääosin uteliasta ja etenkin paikkakuntalaisten sekä entisten sahatyöläisten joukossa myös innostavaa muistelua. Ryhmillä ja opastetuilla museokierroksilla myös hallitaan rakennuksen liiallista ja hetkittäistä kulumista ja rasitusta. Näin pystytään ihmismassat pitämään tietyn kokoisina ja rasitus ja kuluminen kohdistuu tiettyihin rasitusta kestäviin alueisiin.

Kuva 26. Makkarakosken sahan opastettu kierros on merkitty sahan ylä- ja alakerran pohjapiirustuksiin katkoviivoilla. Alakerran opastetusta kierroksesta sahan takaosa on jätetty huonokuntoisuuden tähden kierroksen ulkopuolelle. Sahamuseota on mahdollista tulevaisuudessa uudistaa kunnostamalla ja ottamalla myös takaosa osaksi opastettua kierrosta. Pohjapiirustukseen on myös merkitty näyttelyplanssien sijainnit, jotka ovat sijoiteltu sahamuseoon opastetun kierroksen mukaan. AAOY.

³²⁴ Aurasmaa 2002, 332.

³²⁵ Tiina Rajala, Radio Pori 26.11.2015.

³²⁶ Aarnipuu 2009, 262.

³²⁷ Aarnipuu 2009, 268–269.

Tarinan kerronnasta vastaa myös multimediapiste, joka sijoitettiin Makkarakosken sahan myllytupaan. Näin ikään kuin ”seinät puhuvat” modernille ihmiselle, kuten vanhojen rakennusten kohdalla usein toivotaan.³²⁸ Multimedial *Makkarakosken saha 1753-1957* käsikirjoituksen toteutti Maarit Grahn yhdessä suunnitteluryhmän kanssa. Multimedial toteutus on puolestaan Ilkka Raution käsialaa.³²⁹ Multimediasa sahan työntekijät ovat pääosissa kertoen mm. työntekijöiden palkkauksesta, naisten ja lasten työtehtävistä sekä erään sahatyöntekijän tarinan.³³⁰

Kuva 27. Patsaat ”Tukinuittaja” ja ”Puunkaatoon” Makkarakosken rannalla. Patsaista on tullut osa Makkarakosken sahan muistin maisemaa, jotka muistuttavat eletystä elämästä. Kuva: Hanna Jaakola 2016.

Makkarakosken sahan maisema kehitty edelleen ja sitä muokataan tarpeen vaatiessa aina uudelleen. Viimeisin muutos sahan ympäristössä tapahtui toukokuussa 2016, jolloin entisen tukkivaraston paikalle Makkarakosken rannalle, Sahala-rakennuksen

läheisyyteen, lisättiin kaksi patsasta, ”Tukinuittaja” ja ”Puunkaatoon” (kts. kuva 27). Alun perin Walter Ahlström tilasi patsaat Emil Cedercreutzilta vuonna 1920 pääkonttorin puistoon sijoitettavaksi, mutta patsaita ei erinäisistä syistä valettu, vaikka Cedercreutzin tekemät muotit valmistuivat vuonna 1921. Tiina Rajala sai ajatuksen patsaiden toteuttamisesta jo vuosia sitten ja pääkonttorin 100-vuotisjuhlan kunniaksi ne päätettiin viimein valaa. Patsaat valettiin talven aikana Lapinlahden Taidevalu Oy:ssä. Vaikka patsaat kuuluvat varsinaisesti pääkonttorille, ne päätettiin kuitenkin sijoittaa sahan läheisyyteen, jonne ne aihealueen puolesta sopivat.³³¹ Emil Cedercreutz kuvasi patsaat ominaiseen tapaansa ihanteellisina hahmoina, kunnioituksena työlle ja sen tekijöille.³³² Patsailla halutaan kunnioittaa yhtiön merkittävää roolia ja pitkää historiaa Suomen saha-teollisuuden uranuurtajana. Niiden avulla on haluttu merkitä näkyviin aiemmin unohdettu historia ja liittää ne osaksi sahan muistin maisemaa. Sahamuseossa on haluttu kunnioittaa sahan työläisiä kertoen heidän työstä ja työskentelyolosuhteistaan, joten sama

³²⁸ Aarnipuu 2009, 265.

³²⁹ Jaakola 2014, 18.

³³⁰ Makkarakosken saha 1753–1957.

³³¹ Tiina Rajalan sähköposti Hanna Jaakolalle 18.5.2016.

³³² Satakunnan Kansan 5.6.2016.

teema jatkuu nyt museon ovien ulkopuolella sahan maisemassa. ”Tukinuittaja” ja ”Puunkaatoon”, ovat merkittävässä roolissa muistuttamassa sahan eletystä elämästä istuen osaksi sahan museoitua maisemaa.

Kuva 27. Makkarakosken sahamuseon esitteessä toivotetaan tervetulleeksi *aistimaan sahatteollisuushistoriaa!*³³³ Sahasali on muuttunut museotilaksi, johon viittaavat kohdevalaisimet, näyttelyplanssit- ja kyltit. Aitoa tunnelmaa ovat luomassa tukkilavalle sijoitetut tukit sekä ”omille paikoilleen” asetetut työkalut ja välineet. Kuva: Hanna Jaakola 2014.

A. Ahlström Kiinteistöt Oy:lle myönnettiin 24.11.2015 teollisuusperintöpalkinto kiitoksena Makkarakosken sahan ylläpidosta ja Ahlström Voyage –näyttelystä.³³⁴ Asiakkuspäällikkö Tiina Rajalaa haastateltiin Radio Porissa 26.11.2015 teollisuuspalkinnon tiimoilta. Haastattelussa Rajala toteaa, että teollisuuspalkinto koskee koko henkilökuntaa. ”Kaikki meillä tekee töitä teollisuusperinnön vaalimisen eteen.” Makkarakosken sahan museoiminen oli Ahlströmiltä kulttuuriteko. Teollisuusperintöseura arvosti rakennuksen museoimista, mutta erityinen painoarvo on sillä, että museoon pääsee tutustumaan ja että ihmiset pääsevät näkemään ja kokemaan autenttisenä säilyneen vesisahan, jollaista ei löydy edes Euroopan mittakaavassa.³³⁵ Sahamuseon tärkein tehtävä on kuitenkin yksinkertainen: menneisyyden jälkien säilyttäminen tulevaisuuden hyväksi ”ad utilitatem futuri”.³³⁶

³³³ <<http://www.ahlstrominruukit.fi/>>

³³⁴ Satakunnan Kansa 25.11.2015.

³³⁵ Tiina Rajala, Radio Pori 26.11.2015.

³³⁶ Kostet 2000, 17.

6 JAETTU MAISEMA

Maisema on monimutkainen ja haastava tutkimuskohde. Geologiset ja ekologiset muutosprosessit ovat voineet kestää maisemassa tuhansia vuosia, taloudelliset ja sosiaaliset satoja tai kymmeniä vuosia. Kulttuuriin liittyvät uutuudet saattavat levitä nopeasti ja muuttaa maisemaa jopa muutamassa vuodessa.³³⁷

Petri Raivoa lainaten, historiallinen maisema tarvitsee tarinansa.³³⁸ Maire Mattinen toteaaakin johdantoni alun lainauksessa rakennetun ympäristön muodostavan ”elävän” todellisuuslinkityksen historiaan. Hänen mukaansa rakennettu ympäristö antaa näyttämön ja kulissit, mutta ei valmista käsikirjoitusta. Makkarakosken sahasta on jo kirjoitettu tarinoita, mutta maisema on suurimmalta osin rajautunut näiden tarinoiden ulkopuolelle. Tarkoitukseni on toteuttaa yksi mahdollinen käsikirjoitus, tarina, Makkarakosken sahan jaetusta maisemasta.

Tutkimuksessani tuon esille fyysisen maiseman kronologisena jatkumona, jossa mennyt, nykyisyys ja tulevaisuus kohtaavat yksittäisessä teollisessa maisemassa. Tutkin Makkarakosken sahan maisemaa säilymisen ja säilyttämisen näkökulmasta sitomalla eletty, suojeltu ja museoitu maisema osaksi Makkarakosken vesisahan maisemaa. Kysyin, miten eletty, suojeltu ja museoitu maisema yhdistyvät Makkarakosken vesisahan maisemassa? Petri Raivo jakoi maantieteellisen tilan ja menneisyyden muistamisen yhteyden materiaalisesti, symbolisesti ja funktionaalisesti. Makkarakosken sahan tuotantomaisema jätti materiaalisen jälkensä menneisyydestä. Sahan suojeltu maisema pitää sisällään symbolisia merkityksiä, jonka pohjalta Makkarakosken saha halutaan muistaa. Funktionaalisuus puolestaan näkyy museoidussa maisemassa, jonka välityksellä materiaalisia ja symbolisia merkityksiä ylläpidetään. Sahan maisemassa yhdistyvät sekä aineellinen ja aineeton maisema tai kuten Tarja Keisteri ilmaisi, näkyvä ja näkymätön maisema. Aineellisessa maisemassa on havaittavissa fyysiset menneisyyden jäljet, aineettomassa maisemassa yhdistyvät puolestaan tarinat, kokemukset, merkitykset ja arvot, joita Makkarakosken sahaan on liitetty ja liitetään edelleen. Kuitenkaan aineellista ja aineetonta maisemaa ei voi erottaa toisistaan, vaan ne limittyvät keskenään.

---

³³⁷ Forsius-Nummela 1996, 38.

³³⁸ Raivo 2004, 154.

Aineeton maisema kertoo puolestaan muistin paikoista ja muistin maisemista, merkityksistä, joita halutaan muistaa sekä arvoista, jotka valitaan ja tuotetaan nykyisyydessä aina uudelleen. Makkarakosken sahan maisema on jaettu maisema. Se on ajallinen kokonaisuus, jonka olen jakanut tutkimuksessani kolmeksi maisemaksi ja merkitykseksi, mutta se on myös maisema, johon kohdistuu yhteisesti jaettuja muistin tihentymiä sekä lukemattomia yksilöllisiä paikan muunnelmia. Jaettu maisema voi olla yhteisesti jaettu kollektiivisen historian suurnäyttämö tai henkilökohtaisen elämän kiinnekohta, johon arjen muistot nivoutuvat kollektiivisesti jaettuihin muistin paikkoihin ja muistin maisemiin.³³⁹ Kollektiivisesti jaetut maisemäkäsitykset ovat kulttuurisidonnaisia ja ajallisesti muuttuvia.³⁴⁰ Jaettu maisema myös kertoo, miten esimerkiksi kulttuuriperintöyhteisö haluaa historiastaan kertoa.

Maisemat muuttuvat jatkuvasti, ne ovat sekoitus uuden ja vanhan kerrostumia. Tutkin sahan aineellista ja aineetonta maisemaa muutosprosessina. Tutkimuksessani tuon myös esille ne aineelliset ja aineettomat tarpeet, jotka ovat aikanaan muokanneet sahan maisemaa. Tutkimuksessani sahan maisemaa muokkautumiseen vaikuttivat materiaaliset tarpeet, muistamisen tarpeet sekä tiedolliset tarpeet, jotka ovat osittain myös keskenään päällekkäisiä sekä täydentävät toisiaan. Esimerkiksi muistamisen tarve tukee tiedollista tarvetta ja toisin päin.

Tuotantomaisema on tutkimukseni konkreettista elettyä maisemaa. Alun perin Makkarakosken saha rakennettiin materiaalisia tarpeita varten, jolloin maisemaa muokkasi tuotanto, työ ja arki. Sahalla keskityttiin vientisahaukseen aina 1910-luvulle asti, jonka jälkeen sahallä harjoitettiin enää kotitarvesahausta. Sahan maisema oli tuotannollisesti sidoksissa ympäröivään luontoon, joka tarjosi energia- ja raaka-ainevarastot. Koskesta saatu vesivoima määrittä vesisaharakennuksen sijainnin. Osittain veden päälle asetellusta saharakennuksesta tuli kosken rinnalla keskeinen osa ruukin maisemaa. Vesivoimaa säännöstelltiin patosillan avulla, joka samalla toimii tärkeänä liikenneväylänä. Ennen uiton yleistymistä saha- ja pajarakennuksen välisessä saaressa sijaitsi uimahuone, jonne kuljettiin pajan puolesta siltaa pitkin. Yleistä olikin, että tuotantolaitokset olivat osa ruukinkartanoiden puistomaisemaa. Kesäisin Makkarakosken maisemaa hallitsivat uitot, jopa siinä määrin, että toisinaan Noormarkunjoki oli tukkeja täynnä. Keväällä jäiden

---

³³⁹ Kts. Lehto & Olsson 2013, 13.

³⁴⁰ Vilkuna 1997, 166.

lähdettyä tukkiliikennettä ohjaavat puomitukset tulivat osaksi maisemaa, joiden avulla tukit ohjattiin joko tukkirännille tai tukkisillalle. Tukkivarasto puolestaan sijaitsi Noormarkunjoen rannalla, sahan konttorin ja asuinrakennuksen läheisyydessä.

Myöhemmin maisemaa muokkasivat sahan uudet käyttövoimat. Höyrykauden aikaan maisemaa halkoi höyrysaahoille tyypillinen pitkä piippu sekä tällöin saharakennukseen lisättiin pulpettikattoinen lisäosa höyrykonetta varten. Sähkökoneen asennuksen myötä sahalta puolestaan poistettiin tarpeettomina vesipyörä sekä höyrykone että piippu. Vesipyörän tilalle lisättiin mylly jauhamaan kerran tai pari viikossa. Tyypillinen osa sahalaitosten maisemaa olivat myös ”latomaisista” tapuleista koostuvat lautatarhat, jotka Makkarakosken sahan yhteydessä sijaitsivat saharakennuksen läheisyydessä aluksi yhtiön pääkonttorin puiston paikalla ja myöhemmin entisen sahan konttorin ja asuinrakennuksen läheisyydessä. Saharakennuksesta johtivat kiskot, jota pitkin valmis puutavara siirrettiin lautatarhalle kuivumaan. Lautatarhat hävisivät maisemasta sahan sulkemisen jälkeen ja kaarisilta kiskoineen 1960–1970-luvulla.

Vuonna 1957 sahan maisema hiljeni ja alkuperäisen funktion menetettyään (lukuun ottamatta myllyn toimintaa) Makkarakosken saha sai uusia tehtäviä, muuttuen teollisuustuotannon ja -työn paikasta uskäyttökohteeksi. Miltei heti sahaustoiminnan loputtua saharakennus otettiin yhtiön sisäiseksi museokohteeksi. Jo tällöin yhtiö ja suku huomioi sahan arvon esitellen vesisahan historiaa yhtiön vieraille. Toisin kuin moniin tyhjentyviin tehdasrakennuksiin kaavailtiin usein erilaisia varastoratkaisuja, mutta Makkarakosken sahan kohdalla saha sai ikääntyä koskemattomana, koneineen päivineen, mikä oli viisas ja oivallinen päätös, joka osaltaan ratkaisi myös saharakennuksen tulevaisuuden ainutlaatuisena sahamuseona. Virallisesti Makkarakosken saharakennus huomioitiin ensimmäisen kerran Satakunnan Seutukaavaliiton selvityksessä jo vuonna 1968, jossa teollisuusympäristöistä huomioitiin ainoastaan kolme historiallista rautaruukkia, joista yksi oli Noormarkun ruukki. Saharakennusta ja miljöötä on vaalittu vajaan 50 vuoden ajan aluksi säilymiseen pyrkivänä vaalimisena ja lopulta merkittävänä teollisena muistomerkinä osana arvokasta kulttuuriympäristöä. Kuitenkaan Makkarakosken sahan säilyminen ei ole ollut itsestään selvyyttä, vaan se on vaatinut myös aktiivista säilyttämistä erilaisin ylläpitävin toimenpitein. Toisaalta kaikkea taas ei ole nähty säilymisen arvoisena vaan esimerkiksi alkuperäinen kaarisilta, joka on ollut merkittävä osa sahan

maisemaa, purettiin huonokuntoisena. Kuten Minna Karru sanoi: ”Kulttuuriperintö on aktiivista suuntautumista tulevaisuuteen.”³⁴¹

Makkarakosken sahaa vaalitaan muistamisen tähden. Sahasta tuli muistin paikka ja maisema, jossa yhteisöä ja yksilöä koskevat tapahtumat, tarinat ja myytit yhdistyvät. Ruukin alue on suvulle menneisyyden ankkuri, johon ei ilman suvun lupaa kajota. Ruukin alueen kehittäminen ja muistojen vaaliminen onkin nähty haasteellisena. Aluetta on kehitetty tarpeen mukaan lähes 140 vuoden ajan, jotta alue pysyisi elinvoimaisena ja elävänä ilma, että se ”kivettyy” museoesineen tapaan passiiviseksi museoalueeksi. Suurimpana muutoksena voidaan pitää yhtiön avautumista ulospäin tarjoten palveluita myös yhtiön ulkopuolisille vieraille. Yhtiö on hyödyntänyt teollista menneisyyttään Ahlström-brändiä rakentaessaan. Makkarakosken saha valikoituikin yhdeksi alueen imagorakentajaksi juuri nostalgia-arvonsa tähden. Historiallisella maisemalla ja muistojen vaalimisella voidaan korostaa alueen erityisyyttä ja rakentaa identiteettiä ja imagoa, ja siten se myös on tietoinen ja tarkoituksenhakuinen prosessi. Vain harvoista teollisuusympäristöistä onkin muodostunut tuotannon hiipumisen jälkeen paikkakuntansa identiteetin rakennuspuita. Noormarkun ruukki on kuitenkin yksi niistä harvoista, johon alueen identiteetti kiinnittyy ja jota kulttuuriperintöyhteisöt ylläpitävät identiteettityöprosessissa.³⁴²

Mennyt elämä ei palaa, mikä ei tarkoita sitä, etteikö kuluneella esineellä (tai tässä tapauksessa rakennuksella) voisi olla käyttöä nykyihmiselle.³⁴³ Makkarakosken saha on saanut uuden lenkin muuttuneiden funktioiden jatkumoon sahamuseona, jossa elämä ja toiminta tapahtuvat monessa ajassa yhtä aikaa. Museotyön puitteissa paikka ja aika ovat sidottu yhtäältä historian osoittamiseen että jälkien suojelemiseen, mutta myös menneisyyden tuotteistamiseen.³⁴⁴ Makkarakosken sahamuseon tavoitteena oli tuoda mennyt nykyisyyteen, luoden mielikuvan vuodesta 1957, jolloin sahan viimeinen työmies oli sulkenut viimeisen kerran oven perässään. Museoiden tehtävänä on jakaa tietoa ”ajan jäljistä”, jotka ovat yksilön ja yhteisön identiteetin rakennuspalikoita.³⁴⁵ Makkarakosken sahamuseon tehtävänä on opettaa ja toimia tiedonvälittäjänä. Saharakennukselle on sa-

---

³⁴¹ Karru 2014, 33.

³⁴² Nummelin 2012, 68.

³⁴³ Aurasmaa 2005, 17.

³⁴⁴ Kts. Aarnipuu 2009, 265, 277.

³⁴⁵ Vilkuna 2007, 177.

hamuseon myötä tuotettu Mattisen mainitsema käsikirjoitus mm. Ahlströmin suvun ja yhtiön sekä paikallisen yhteisön historiasta, jossa on läsnä myös Suomen sahateollisuuden ja työväen historia. Museo välittää tietoa mm. vesisaha-arkkitehtuurista, sahausprosessista, aikansa puutavaran varastoisesta ja kuljettamisesta unohtamatta myllyn toimintaa. Makkarakosken sahan maisemasta on kuitenkin kadonnut tuotannon ja työn jälki lautatarhoineen. Enää kosken kuohut muistuttavat siitä, miksi saha seisoo siinä. Nyt sahan maisema edustaa toisenlaista tuotantomaisema tai tuotteistettua kulttuurimaisemaa, joka luo uusia merkityksiä, joita tuotetaan kertomusten ja tarinoiden kautta.

Maisema on muistin paikkojen kiinnittymisen kohde ja museon tehtävänä on tehdä näistä paikoista näkyviä. Noin 60 vuoden hiljaiselon jälkeen Makkarakosken sahasta lautatarhoineen on tehty näkyvä ja sille on annettu ääni. Vaikka Makkarakosken sahan maisema ei enää muistutakaan sitä maisemaa, jota se 1800-luvun lopulla oli toimivana tuotantomaisemana, on siitä kerännyt talteen muistot, merkitykset ja arvot, joista sahamuseossa kerrotaan näyttelyplansseissa, opastetuilla kierroksilla sekä eletystä maisemasta ja elämästä muistuttavat myös ruukin alueesta tehty pienoismalli sekä entisen tukkivaraston paikalle sijoitetut patsaat Tukinuittaja ja Puunkaatoon. Kaarisilta, joka oli merkittävä osa sahan maisemaa, palautui maisemaan, tosin tämän päivän turvallisuusmääräysten mukaisesti. Sahan maisema on myös kokenut modernin uudistuksen pihasuunnittelun, valaistuksen sekä istutusten osalta, joka puhuu omaa kieltänsä kontrastina sahakennuksen autenttiselle ulkoasulle. Makkarakosken sahan maisemassa eri aikakaudet kohtaavat ja limittyvät, jonka muokkaamista ovat ohjanneet ajan hengen mukaiset periaatteet.

Kaikki ei ole kulttuuriperintöä, eikä jokaista sahaa valita kulttuuriperintökohteiksi. Vielä harvinaisempaa ovat sahat uskäyttökohteina ja etenkin Makkarakosken vesisahamuseo on ainoa isommallakin mittapuulla katsottuna. Tässä mielessä tutkimukseni kohde on poikkeustapaus ja sen kulttuuriprosessi ainutlaatuinen, kuten jokaisen kulttuuriperintökohteen. Esimerkiksi Reposaaressa höyrysahausta kaavailtiin aikanaan myös sahamuseota. Vuonna 1974 Reposaaressa sahan siirryttyä Porin kaupungille, ehdotti Suomen Sahateollisuusmiesten Yhdistys valtakunnallisen sahamuseon perustamista Reposaaressa. Haaveet sahamuseosta kuitenkin kariutuivat vuonna 1995 huhtikuussa, kun saha- ja voimalaitosrakennukset paloivat tuhopolton seurauksena viimeisen kerran pohjia myöten, jättäen jäljelle vanhan savupiipun muistoksi suursahan merkityksestä Reposaaressa.

yhdyskunnan kasvuun ja miljöön muotoutumiseen.³⁴⁶ Reposaaressa sahan kohtalo oli siis toisenlainen, millaiseksi sen tulevaisuus ajateltiin.

Makkarakosken sahan maiseman lopputulema on valintojen tulosta. Sahan eletty maisema oli Antti Ahlströmin perintö, joka aikakautensa päätyttyä edelleen muistuttaa alueen teollisesta suuruudesta. Saha on rakennettu todellista elämää varten. Se on ollut arkinen osa usean sukupolven elämää ja siinä mielessä myös aito.³⁴⁷ Makkarakosken saha on arvotettu valtakunnallisesti arvokkaaksi kulttuuriympäristöksi, johon kiinnittyvät myös yksilölliset ja yhteisölliset juuret. Museoitu maisema on jaettu maisema, johon sidotaan kulttuuriperintöyhteisön mielikuvat, tarinat, arvot ja merkitykset, heidän historiansa. Museon tavoitteena onkin herättää mennyt eloon tallentaen tulevalle ja säilyttäen mennyttä.³⁴⁸ Sanotaan ”jonkun romu on toisen aarre”, pätee myös Makkarakosken sahan yhteydessä määrittäen jopa saharakennuksen tulevaisuutta. Olisiko vesisahaa museoitu ilman alkuperäisiä koneita ja laitteita? Vai olisiko sille keksitty jotain muuta käyttöä? Sahan museoidussa maisemassa yhdistyvät sekä eletty ja suojeltu maisema kertoen mistä tähän on tultu. Maisema on kuitenkin kaiken aikaa muuttuva. Johanna Forsius-Nummela lainaten: ”Jokaisella maisemalla on vain yksi mahdollinen menneisyys, mutta monta mahdollista tulevaisuutta”.³⁴⁹ Maisemat välittyvät sukupolvelta toiselle ja jokainen sukupolvi muovaa omanlaisensa maiseman.³⁵⁰ Näin ollen Makkarakosken sahan maiseman kulttuuriperintöprosessi ei ole päättynyt, vaan jatkuu edelleen.³⁵¹

---

³⁴⁶ Mattinen 1985, 93; <http://www.reposaari.net/kierros/REPOSAARENHOYRYSAHA.pdf>

³⁴⁷ Kts. Aarnipuu 2013, 19.

³⁴⁸ Aurasmaa 2005, 16.

³⁴⁹ Forsius-Nummela 1996, 39.

³⁵⁰ Louekari 2004, 278.

³⁵¹ Sivula 2013, 184.

LÄHTEET

Kaikki internetosoitteet tarkistettu 11.6.2016.

1. Arkistolähteet

A. Ahlström Kiinteistöt Oy, Keskusarkisto (AAOY), Noormarkku.

Asemapiirros 14.8.2013.

Arkkitehtitoimisto SIGGE Oy. Urakka-asiakirja 16.9.2013.

Olander, Rolf: Sahateollisuuden historiaa Noormarkussa. Käsikirjoitus. 1983. N 02 004.

Värdering av Norrmarks vattensåg 9.1.1906 samt blåkopia 14.1.1906. N 33 05.

Satakunnan Museo, (SatM).

Rakennuslupa 2013-810 Pykälä 913.

2. Kartta- ja kuvalähteet

A. Ahlström Kiinteistöt Oy, (AAOY), Noormarkku
Keskusarkisto.

Kansalaisen karttapaikka.

kansalaisen.karttapaikka.fi

Merikarvia-seura ry, Merikarvia.

Kuvagalleria <www.merikarvia-seura.fi>

Noormarkun Kotiseutuyhdistys ry, Noormarkku

Valokuvakokoelma.

Porin kaupungin karttapalvelu.

kartta.pori.fi/ims.

Satakunnan Museo, (SatM), Pori.

Valokuva-arkisto.

3. Haastatteluaineisto

Erkki Roslöf 26.5.1997, (AAOY).

Erkki Luukonen 28.5.1997, (AAOY).

Satu-Miia Tuomolan muistiinpanot Olavi Inberg haastattelusta 4.6.1997, (AAOY).

Satu-Miia Tuomolan muistiinpanot Erkki Röslofin haastattelusta 2.6.1997, (AAOY).

Radio Porin haastattelu *Makkarakosken saha avattiin yleisölle. Asiakkuuspäällikkö Tiina Rajala*. 21.5.2014.

<<http://www.radiopori.fi/uutiset/makkarakosken-saha-avattiin-yleisolle>>

Radio Porin haastattelu *Torstain kahvivieras: Asiakkuuspäällikkö Tiina Rajala*. Toimitaja Taru Saine 26.11.2015.

<<http://www.radiopori.fi/uutiset/torstain-kahvivieras-asiakkuuspaallikko-tiina-rajala>>

Arkkitehti Eija Rasimus, puhelinhaastattelu 4.3.2016.

4. Sanomalehdet

Satakunta, Pori 23.1.1875.

Satakunta, Pori 30.1.1875.

Satakunta, Pori 1.2.1900.

Satakunta, Pori 6.3.1900.

Satakunta, Pori 3.12.1918.

Luoteisväylä 22.5.2014.

Satakunnan Kansa 22.5.2014.

Satakunnan Kansa 13.5.2015.

Satakunnan Kansa 25.11.2015.

Satakunnan Kansa 29.4.2016.

<<http://www.satakunnankansa.fi/Satakunta/1194897782916/artikkeli/noormarkun+ruukki+alue+kutistui+pienoiskokoon.html>>

Satakunnan Kansa 5.6.2016.

5. Tiedoksiannot

Tiina Rajala, A. Ahlström Kiinteistöt Oy:n asiakkuuspäällikkö. Sähköposti Hanna Jaakolalle 22.1.2016.

Tiina Rajala, A. Ahlström Kiinteistöt Oy:n asiakkuuspäällikkö. Sähköposti Hanna Jaakolalle 18.5.2016.

Kimmo Virtanen, A. Ahlström Kiinteistöt Oy:n puutarhuri. Sähköposti Hanan Jaakolalle 5.4.2016.

6. Aikalaislähteet ja muu kirjallinen aineisto

A. Ahlström Kiinteistöt Oy / Makkarakosken sahan korjaus. Yhteistyökaavake 27.12.2013. Kaavake tutkijan hallussa.

A. *Ahlström Osakeyhtiö*, 1936. Noormarkku: A. Ahlström Osakeyhtiö.

A. *Ahlström Osakeyhtiö. A Description of the company today and its various forms of activity, the results of century-long development*, 1963. Helsinki: A. Ahlström Osakeyhtiö.

Ahlströmin ruukit 2014–2016. <www.ahlstrominruukit.fi>

<http://www.ahlstrominruukit.fi/tl_files/ahlstrom/dokumentit/Kulttuurikierros_Noormarkun_ruukissa%202014.pdf>

<<http://www.ahlstrominruukit.fi/index.php/nayttelypaja.html>>

<http://www.ahlstrominruukit.fi/tl_files/ahlstrom/dokumentit/Makkarakosken_saha_2015.pdf>

Grahn, Maarit 2014b: Makkarakosken saha, Opastuskäsikirjoitus.

Jaakola, Hanna 2014: *Makkarakosken saha. Muutosprosessi*. Raportti. A. Ahlström Kiinteistöt Oy.

Kantapuu, museotietokanta. <www.kantapuu.fi>

Makkarakoskenvoimalaitos 2013.

<<http://www.vesirakentaja.fi/html/voimalaitokset/makkarakoski.html>>

Norrmén, P. H. 1927: *Toiminimi Ahlström 1896-1927. Muistokirjoitus*. Noormarkku: A. Ahlström Osakeyhtiö.

Opetus- ja kulttuuriministeriö.

<http://www.minedu.fi/OPM/Kansainvaliset_asiat/kansainvaliset_jaerjestoet/unesco/aineetonkulttuuriperinto/?lang=fi>

Reposaaren höyrysaha.

<http://www.reposaari.net/kierrros/REPOSAARENHOYRYSAHA.pdf>

Suomen museoliitto. <http://www.museoliitto.fi/mikamuseo/icom>

Tallqvist, Gösta 1949: A. Ahlström Osakeyhtiö. Noormarkku: A. Ahlström Osakeyhtiö.

Tapahtuu 16.5.1955 Noormarkun ruukissa. Pienoismalliin liittyvä oheistarina. 2014.

7. Elokuvat

Talouselämämme uranuurtajia. Antti Ahlström 1827–1896. Ohjaus ja Käsikirjoitus Holger Harrivirta. Suomi-Filmi Oy, 1946.

Makkarakosken saha 175–1957. Toteutus Ilkka Rautio, käsikirjoitus Maarit Grahn, 2014.

8. Tutkimuskirjallisuus

Aarnipuu, Petja 2008: *Turun linna kerrottuna ja kertovana tilana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Aarnipuu, Petja 2009: Ajan taju museon kulttuurituotteena. Maarit Grahn ja Maunu Häyrynen (toim.), *Kulttuurituotanto. Kehykset, käytäntö ja prosessit*. Tietolipas 230. Helsinki, 261–280.

Aarnipuu, Petja 2013: Kätten työ. Juha-Pekka Inkinen (toim.), *Alkuperä. Siirtymiä ajassa*. Helsinki: Kulttuuriosuuskunta Patruuna, 8–27.

af Forselles-Riska, Cecilia 2006: Menneisyyden muuttuvat paikat. Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen ja Ulla Piela (toim.), *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 218–231.

Ahvenainen, Jorma 1984: *Suomen sahateollisuuden historiaa*. Porvoo: WSOY.

Aukia, Markku 1977: *Reposaaren sahatyöläisten työstä ja asuinympäristöstä*. Porin Kaupungin museolautakunnan toimintakertomus vuodelta 1977.

Aurasmaa, Anne 2002: *Salomonin talo. Museon idea renessanssiajattelun valossa*. Helsinki: ethesis.helsinki.fi

Aurasmaa, Anne 2005: Museon muisti. Renja Suominen-Kokkonen (toim.), *Museon muisti. Ritva Wäreän juhlakirja*. Helsinki: Taidehistoriallisia tutkimuksia 31, 13–23.

Björkqvist, Anneli 1993: *Noormarkun rakennuskulttuuria*. Noormarkun kunta.

Blomberg, Jaakko 2011: *Kitkan vesiltä Pohjanlahden sahoille. Akanlahden tukinsiirtolaitokset 1893–1929*. Suomen historian Pro gradu –tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

Cronon, William 1992: *Kennecott Journey. The Paths out of Town*. Cronon, William, Miles, George & Gitlin, Jay (toim.), *Under an Open Sky. Rethinking America's Western Past*. W. W. Norton & Company. New York, London.

Euroopan teollinen perintö: Pelkkää metallijätettä vai osa historiaa? Teollistumisesta teollisuuskulttuuriin.

<http://comeniusprojekte.eu/eubuildit/www2.warwick.ac.uk/fac/soc/wie/eubuildit/technological/tekn._monumentit.pdfde>

Fingerroos, Outi 2006: *Karjala –muistin ja utopian paikka*. *Alue ja Ympäristö*. 35:2, 3–14. <http://www.ays.fi/aluejaymparisto/pdf/aluejaymp_2006_2_s3-14.pdf>

Forsius-Nummela, Johanna 1996: Maiseman historiallinen sisältö – kulttuurihistoriallinen arvo – esteettinen laatu. Kommenttipuheenvuoro Pauline von Bonsdorffin esitelmään ”Maiseman esteettinen tulkinta ja arvottaminen”. Maunu Häyrynen ja Olli Immonen (toim.), *Maiseman arvo[s]tus*. Saarijärvi, 37–39.

Grahn, Maarit 2006: *Sahatavaran tuotantoa ja kausityötä. Makkarakosken sahan vaiheita Noormarkussa 1871-1956*. Pro gradu –tutkielma. Turun yliopisto, kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitos.

Grahn, Maarit & Kangas, Kati 2008: Teollistuva maaseutu. Grahn, Maarit & Sivula, Anna (toim.), *Noormarkun historiaa. Erämaasta eletyksi paikaksi*. Noormarkku: Noormarkun kunta, 205–240.

Grahn, Maarit 2009: Noormarkun ruukki. Menneisyyden jäljistä kulttuuriperinnöksi. Maarit Grahn ja Maunu Häyrynen (toim.), *Kulttuurituotanto. Kehykset, käytäntö ja prosessit*. Tietolipas 230. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 107–126.

Grahn, Maarit 2013. Virstanpylväitä ja aikamatkoja. Kulttuuriperintö yrityksen voimavarana. Tuomi-Nikula, Outi, Haanpää, Riina & Kivilaakso, Aura (toim.), *Mitä on kulttuuriperintö?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2013, 293–317.

Grahn, Maarit 2014a: *Perheyhtiö ja paikallisuus. A. Ahlström Osakeyhtiön historian perintö Noormarkussa*. Turun yliopisto.

Haarni, Tuukka, Karvinen, Marko, Koskela, Hille ja Tani, Sirpa 1997: Johdatus nykymaantieteeseen. Tuukka Haarni, Marko Karvinen, Hille Koskela ja Sirpa Tani (toim.), *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere: Vastapaino.

Heikkilä Tapio 2007: *Visuaalinen maisemaseuranta. Kulttuurimaiseman valokuvadokumentointi. Teksti*. Helsinki, Taideteollinen korkeakoulu.

Heinonen, Jouko, Lahti, Markku 2001: *Museologian perusteet*. Jyväskylä: Suomen museoliitto.

Hieta, Hannele 2010: *Mukautuva museo. Kolme eurooppalaisen kansanelämämuseon muutostarina 1970-luvulta 2000-luvun alkuun*. Turun yliopisto.

Härö, Erkki, Koskinen, Helinä 1999: Tehdassalista teolliseen maisemaan. Teollisuusperinnön tutkimusta ja suojelua. Knapas, Marja terttu (toim.), *Muistomerkki. Rakennetun historian ulottuvuuksia*. Helsinki: Museovirasto, 144–153.

Härö, Erkki 1997–2005: *Suomen vuoritoimi ja metalliruukit. Historical mining and metallurgy in Finland*. <<http://www.antskog.fi/ruukit.pdf>>

Härö, Mikko 2010: Uusi rakennusperintölaki laajentaa käsitystä suojelukohteesta. Marja-Leena Ikkala ja Sinikka Joutsalmi (toim.), *Aikakausikirja 3*. Helsinki: Museoviraston rakennushistorian osasto, 103–107.

Häyrynen, Maunu 2005: *Kuvitettu maa. Suomen kansallisen maisemakuvaston rakentaminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Häyrynen, Maunu 2012: Kulttuuriympäristöt ja sen arvot. Niina Uusi-Seppä (toim.), *Satakunnan kulttuuriympäristöt eilen, tänään, huomenna*. Satakunnan Museon julkaisu 19/2012, 115–123.

Häyrynen, Maunu 2016: *Maisema vaiko vallan kulttuuriympäristö?* TAHITI Taidehistoria tieteenä 01/2016.

<<http://tahiti.fi/01-2016/kolumni/maisema-vaiko-vallan-kulttuuriymparisto/>>

Isacson, Maths 2005: Brottningar med industriarvsbegreppen. Annika Alzèn & Birgitta Burell (red.), *Otydligt. Otympligt. Otaligt. Det industriella kulturarvets utmaningar*. Stockholm: Carlssons, 44–54.

Isacson, Maths 2011: The Reuse of Large-scale Industrial Areas. Miia Hinnerichsen (ed.), *Reusing the Industrial Past by the Tammerkoski Rapids. Discussions on the Value of Industrial Heritage*. Tampere: City of Tampere, Museum Services, Pirkanmaa Provincial Museum, 53–60.

<https://issuu.com/vapriikki/docs/reusing_the_industrial_past_by_the_tammerkoski_rapids>

Johanson, P. E. 1959: Sahateollisuuden teknillinen kehitys. *100 vuotta sahateollisuutta*. Julkaistu Suomen ensimmäisen höyrysahan perustamisen 100-vuotismuiston johdosta. Helsinki, 88–100.

Joukio Olli 2010: *Noormarkun osayleiskaava-alueen rakennusinventointi*. Satakunnan Museo .

<http://www.pori.fi/material/images/hallintokunnat/kaupunkisuunnittelu/yleiskaavat/noormarkku-toukari/6501xVuXx/NOORMARKUN_OSAYLEISKAAVA-ALUEEN_RAKENNUSINVENTOINTI.pdf>

Kalela Jorma 2012: *Making history: the historian and uses of the past*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.

Kantonen, Timo 1996: *Satakunta sahaa Suomessa. Kulttuurihistoriallisesti merkittäviä saharakennuksia ja –ympäristöjä*. Helsinki: Museovirasto.

Karhunen, Eeva 2014: *Porin Kuudennen osan tarinoista rakennettu kulttuuriperintö*. Turun yliopisto.

Karru, Minna 2014: *Merkitysten liikettä. Julkaisuhanke kulttuuriperintöprosessissa*. Pro gradu –tutkielma. Turun yliopisto, Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos.

Keisteri, Tarja 1984: *Kulttuurimaiseman muutoksen tutkiminen maantieteessä - Käsite-tarkastelua tapaustutkimukseen*. Helsingin yliopisto.

Keisteri, Tarja 1985: *Kulttuurimaiseman muutoksen tutkimisesta*. Terra 97:3, 164–175.

Keisteri, Tarja 1990: *The study of changes in cultural landscapes*. Fennia 168:1, 31–115.

Kiuru, Antti: *Paikan henki – Genius loci*.

<http://www.helsinki.fi/lapinlahti/antti_kiuru.html>

Kivilaakso, Aura 2010: *Rakennusperintö suojelun kohteena*. Suomen rakennustaiteen museo. <<http://www.mfa.fi/files/mfa/Rakennussuojelu/Rakennussuojelu.pdf>>

Kivilaakso, Aura 2013: Arvokeskustelua elämän ja suojelun ympäristössä. Kulttuuriset elinkaaret rakennusperinnön arvon muuttajina Puu-Käpylässä ja Pihlajamäessä. Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää ja Aura Kivilaakso (toim.), *Mitä on kulttuuriperintö?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 214–238.

Knuuttila, Seppo 2006: Paikan moneus. Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen ja Ulla Piela (toim.), *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–11.

Koskinen, Helinä 2001: Teollisuus luo kulttuuriympäristöjä. Irma Lounatvuori ja Lauri Putkonen (toim.), *Rakennusperintömme. Kulttuuriympäristön lukukirja*. Ympäristöministeriö. Hämeenlinna: Museovirasto, 112–114.

Kostet, Juhani 2000: Mikä museo? Muutamia ajatuksia museo-käsitteen sisällöstä ja sen ongelmista. Janne Vilkkuna (toim.), *Näkökulmia museoihin ja museologiaan*. Saarijärvi: Ethnos ry., 13–26.

Kostet, Juhani 2010 (toim.): *Tiima, tiu, tynnyri. Miten ennen mitattiin. Suomalainen mittasanakirja*. Turun maakuntamuseon julkaisu 9. Kuudes uudistettu painos.

Kuisma, Markku 2011: *Saha. Tarina Suomen modernisaatiosta ja ihmisistä jotka sen tekivät*. Siltala.

Kurri, Ilari 2010: Noormarkun saha dokumentoitiin. Ikkala, Marja-Leena & Joutsalmi, Sinikka (toim.) *Museoviraston rakennushistorian osasto. Aikakauskirja 3*. Helsinki: Museovirasto, rakennushistorian osasto, 121–125.

Lilius, Henrik 2014: Miksi vaalimme aineellista kulttuuriperintöä? Kirsi Kovanen, Margaretha Ehrström, Maunu Häyrynen, Marjo Vepsä ja Aura Kivilaakso (toim.), *Rakennussuojelu ajassa. Pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta*. ICOMOS Suomen osasto r.y., 29–32.

Lehto, Sirkka 2012: 70 vuotta kaavoitettua kulttuuriperintöä. Kulttuuriympäristöt Satakunnan aluesuunnittelussa. Niina Uusi-Seppä (toim.), *Satakunnan kulttuuriympäristöt eilen, tänään, huomenna*. Satakunnan Museo, 15–25.

Lento, Katri & Olsson, Pia 2013: Kaupunki, muistot ja muistaminen. Katri Lento ja Pia Olsson (toim.), *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–27.

Louekari, Sami 2004: Ihmisen muuttuva maisema – kysymyksiä ja tulkintoja. Sami Louekari ja Anna Sivula (toim.), *Historioita ja historiallisia keskusteluja*. Turun historiallinen yhdistys ry., 270–285.

Louekari, Sami 2009: Satakunta esitettynä maisemana. Maarit Grahn ja Maunu Häyrynen (toim.), *Kulttuurituotanto. Kehykset, käytäntö ja prosessit*. Tietolipas 230. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura, 194–214.

Lowenthal, David 1985: *The Past is a Foreign Country*. Cambridge University Press.

Lowenthal, David 1989: Nostalgia tells it like it wasn't. Edited by Christopher Shaw and Malcolm, *The imagined past. History and nostalgia*. Manchester University Press, Manchester and New York, 18–32.

Mattila, Hanna, Ilmavirta, Tuomas 2013: Estetisoituja Muistoja. Taide, kulttuuriteollisuus ja teollinen rakennusperintö jälkiteollisen kaupungin kehittämisessä. Katri Lento ja Pia Olsson (toim.), *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 348–388.

Mattinen Maire 1985: *Teollisuusympäristöt. Teollisuusympäristöjen dokumentointi, tutkimus ja suojele Suomessa*. Helsinki: Työväenperinne – Arbetartradition.

Mattinen Maire 2014: Aika Merkitsee. Kirsi Kovanen, Margaretha Ehrström, Maunu Häyrynen, Marjo Vepsä ja Aura Kivilaakso (toim.), *Rakennussuojele ajassa. Pohdintoja rakennetun ympäristön suojelesta*. ICOMOS Suomen osasto r.y., 145–154.

Nora, Pierre 1997: *Realms of memory. The Constructions of the French Past*. Vol. II: Traditions. Under the Direction of Pierre Nora. English-language edition edited and with a foreword by Lawrence D. Kritzman. Translated by Arthur Goldhammer. New York: Columbia University Press.

Nummelin, Liisa 2012: Pääomasta perinnöksi. Satakunnan teollinen perintö tänään. Niina Uusi-Seppä (toim.), *Satakunnan kulttuuriympäristöt eilen, tänään, huomenna*. Satakunnan Museo, 56–69.

Olwig, Kenneth R. 2008: ”Maisemasopimusten” käytäntö ja oikeudenmukainen maisema: eurooppalainen maisemayleissopimus. Katriina Soini, Eija Pouta, Tapani Kivinen, Marja Uusitalo (toim.), *Maaseutumaiseman muutos, arvottaminen ja eurooppalainen maisemasopimus*. MTT Taloustutkimus, 20–34.

<<http://www.mtt.fi/met/pdf/met135.pdf>>

Pitkänen, Kati 2011: *Mökkimaisema muutoksessa. Kulttuurimaantieteellinen näkökulma mökkeilyyn*. Itä-Suomen yliopisto.

Puolamäki, Laura, Raike, Eeva 2009: Kotimaisema, peritty kulttuuriympäristö. Maarit Grahn ja Maunu Häyrynen (toim.), *Kulttuurituotanto. Kehykset, käytäntö ja prosessit*. Tietolipas 230. Helsinki, 213–235.

Putkonen, Lauri 1979: *Kulttuurihistorialliset kohteet Satakunnassa*. Täydennysselvitys 1978. Satakunnan seutukaavaliitto 1979. A:120.

Putkonen, Lauri 1989: *Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat teollisuusympäristöt*. Tutkimus 4/1988. Ympäristöministeriö. Helsinki: Kaavoitus- ja rakennusosasto.

Putkonen, Lauri 2011: *Noormarkun historiallinen teollisuusympäristö*. Rakennushistoriallinen inventointi.

<https://www.pori.fi/material/images/hallintokunnat/kaupunkisuunnittelu/yleiskaavat/noormarkku-toukari/ruukinalue/64mNlhPqD/Noormarkun_ruukin_alueen_rakennusinventointi.pdf>

Päivärinne, Tiina 2010: *Luonto, tiede ja teknologia. Kansanvalistuksen Suomi-kuva 1870-1920*. Helsinki: Suomen tiedeseura.

Raivo, Petri 1997: Kulttuurimaisema. Alue, näkymä vai tapa nähdä. Tuukka Haarni, Marko Karvinen, Hille Koskela ja Sirpa Tani, (toim.), *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere: Vastapaino, 193–209.

Raivo, Petri 2002: The Finnish landscape and its meanings. *Fennia* 180: 1-2, 89-98.

Raivo, Petri 2004: Historialliset maisemat ja maantieteellinen muisti – Näkökulmia sotahistorian sijainnilliseen representaatioon. Raine Mäntysalo (toim.), *Paikan heijastuksia. Ihmisen ympäristösuhteen tutkimus ja representaation käsite*. Jyväskylä: Atena, 141–163.

Raivo, Petri 2007a: Unohdettu ja muistettu suomalainen Karjala. Outi Fingerroos ja Jaana Lopponen (toim.), *Nykytulkintojen Karjala*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 91. Jyväskylän yliopisto, 55–74.

Raivo, Petri 2007b: Muisti ja perinne kulttuurimatkojen resurssina. Seppo Knuutila ja Ulla Piela (toim.), *Menneisyys on toista maata*. Kalevalaseuran vuosikirja 86. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura, 269–286.

Rajala, Tiina 2009: A. Ahlström ja kulttuuriympäristö yrityksen arvoissa. Niina Uusi-Seppä (toim.), *Satakunnan kulttuuriympäristöohjelma 2009-2015*. Lounais-Suomen ympäristökeskuksen raportteja 7/2009, 140–141. Turku: Lounais-Suomen ympäristökeskus.

Riikonen, Heikki 1997: Aluetietoisuuden sisältö paikallisyhteisössä. Sukupolvet ja muistinvaraiset alueet. Tuukka Haarni, Marko Karvinen, Hille Koskela ja Sirpa Tani (toim.), *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere, 179–189.

Salastie, Riitta 2014: ”Hengen” suojelusta todellisen rakennusperinnön kohteeksi. Kirsi Kovanen, Margaretha Ehrström, Maunu Häyrynen, Marjo Vepsä ja Aura Kivilaakso (toim.), *Rakennussuojelu ajassa. Pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta*. ICO-MOS Suomen osasto r.y., 91–98.

Savolainen, Panu 2014: *Katoavaisuuden museoiminen. Pitkäaikainen hoitosuunnitelma Aboa Vetus & Ars Novan raunioalueilla*. Aboa Vetus & Ars Nova.

<http://www.aboavetusarsnova.fi/files/tiedostot/Katoavaisuuden_museoiminen_AVAN_hoitosuunnitelma.pdf>

Schybergson, Per 1992: *Työt ja päivät. Ahlströmin historia 1851-1981*. Helsinki: A. Ahlström.

Sinerjoki, Eeva 2007: *Noormarkun ruukinalue suunniteltuna vallan maisemana*. Pro gradu –tutkielma. Turun yliopisto.

Smith, Laurajane 2006: *Uses of heritage*. Routledge, Abingdon.

Sivula, Anna 2008: Kadonneita järviä ja järjesteltyä vesistöä. Maarit Grahn ja Anna Sivula (toim.), *Noormarkun historiaa. Erämaasta eletyksi paikaksi*. Noormarkun kunta, 371–398.

Sivula, Anna 2010a: Menetetyn järven jäljillä. Historia osana paikallista kulttuuriperintöprosessia. Pertti Grönholm ja Anna Sivula (toim.), *Medeiasta pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa?* Turun Historiallinen Yhdistys ry., 21–39.

Sivula, Anna 2010b: Työn paikasta teollisen kulttuurin perinnöksi. Porin puuvillatehdas 1898-2010. *Tekniikan Waiheita. Teknologian historian aikakauslehti* 3, 21–46. Helsinki: Tekniikan Historian Seura THS ry.

Sivula, Anna 2013: Puuvillan tehtaasta muistin paikaksi. Teollisen kulttuuriperintöprosessin jäljillä. Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää ja Aura Kivilaakso (toim.), *Mitä on kulttuuriperintö?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 161–191.

Sivula, Anna 2014: Teollinen kulttuuriperintö vakiintui suomalaiseen historiatietoisuuteen. *Tekniikan Waiheita. Teknologian historian aikakauslehti* 2/14, 5–18. Helsinki: Tekniikan Historian Seura THS ry.

Sivula, Anna 2015: Tilaushistoria identiteettityönä ja kulttuuriperintöprosessina. Paikallisen historiapolitiikan tarkastelua. Miikka Pyykkönen (toim.), *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja 2015*. Kulttuuripolitiikan tutkimuksen seura r.y., 56-69.

<<http://www.kulttuuripolitiikantutkimus.fi/sites/default/files/KPTVS2015.pdf>>

Spoof, Sanna Kaisa 1999: Ruukki ja tehdas – mielikuvat ja rakennussuojelu. Tuukka Talvio (toim.), *Suomen museo 1998*. 105 vuosikerta. Helsinki, 73–81.

Syrjälä, Leena, Ahonen, Sirkka, Syrjäläinen, Eija & Saari, Seppo (1996): *Laadullisen tutkimuksen työtapoja*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Tani, Sirpa 1997: Maantiede ja kuvien todellisuus. Tuukka Haarni, Marko Karvinen, Hille Koskela ja Sirpa Tani (toim.), *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere: Vastapaino.

Markus, Laine, Jarkko, Bamberg ja Pekka, Jokinen 2008 (toim.): *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Yliopistopaino.

Tisdale, Rainey 2013: Muistojen talot. Kaupunginmuseot ja kaupunkihistoria. Katri Lento ja Pia Olsson (toim.), *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 241–270.

Tuan, Yi-Fu 2006: Paikan taju: aika, paikka ja minuus. Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen ja Ulla Piela (toim.), *Paikka. Eletty, Kuviteltu, kerrottu*. Kalevaseuran vuosikirja 85. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 15–30.

Tuomi-Nikula, Outi, Haanpää, Riina, Kivilaakso, Aura 2013: Kulttuuriperintökysymysten jäljillä. Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää ja Aura Kivilaakso (toim.), *Mitä on kulttuuriperintö?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 12–27.

Tuominen, Laura 2004: ”Museoiminen” metaforana ja rakennussuojelukriittisenä argumenttina. Renja Suominen-Kokkonen (toim.), *Rakkaudesta kaupunkiin. Riitta Nikulan juhlakirja*. Helsinki: Taidehistorian Seura, 87–98.

Tuomola, Satu-Miia 1997: *Makkarakosken saha. Sahatyötä ja –työväkeä Noormarkussa 1940–50-luvulla*. Opinnäytetyö. Turun yliopisto.

Tuomola, Satu-Miia 2000: *Elämää Noormarkun ruukinmäellä. Paikallisen teollisuusyhdyskunnan elinkaari 1800-luvun alusta nykypäivään*. Pro Gradu –tutkielma. Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitos.

Vahtikari, Tanja 2013: Merkityksin rakennettu Vanha Rauma. Suomalaisen historiallisen kaupungin varhainen määrittely valintoina ja vuoropuheluna 1900–1970. Katri Lento ja Pia Olsson (toim.), *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 294–323.

Vilkuna, Janne 2007: Museoiden valikoiva muisti. Seppo Knuutila ja Ulla Piela (toim.), *Menneisyys on toista maata*. Kalevalaseuran vuosikirja 86. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 177–187.

Vilkuna, Johanna 1997: Kaupungin eletyt ja institutionaaliset luonnot. Tuukka Haarni, Marko Karvinen, Hille Koskela ja Sirpa Tani (toim.), *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere, 163–178

Åström, Anna-Maria 2013: Helsinki-muistot etnologisen historiankirjoituksen lähtökohdana. Katri Lento ja Pia Olsson (toim.), *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 31–64.